Măreţia Imperiului Incă
MICHAEL STRAUSS
Traducere din limba franceză **Constantin Ionescu Boeru**

PRIETENII CĂRŢII BUCUREŞTI 2002
*Colecţia **Civilizaţii Dispărute** este coordonată de* Lydia Constanta Ciucă

Moartea lui Atahuallpa
a 25 septembrie 1513, după ce şi-a croit drum prin pădurea panameză cu mica sa armată, Vasco Nunez de Balboa a înfipt drapelul Castiliei în nisipurile de la *Mar del Sur,* această mare necunoscută, pe care Magellan o va numi Oceanul Pacific. Printre aceşti câţiva exploratori, se remarcase un modest ofiţer de treizeci şi opt de ani, aproape analfabet, Francisco Pizarro. Era un copil din flori şi mama lui era o prostituată. Abandonat pe treptele bisericii din Trujillo, în Estramadura, se spunea că ar fi fost hrănit cu laptele unei scroafe. Tatăl său, un hidalgo de viţă veche şi căpitan de *tercios, a* fost de acord să-l recunoască. Pe cât se pare, l-a pus să păzească porcii, înainte de a-l trimite să înveţe meşteşugul armelor în Italia.

„^.^••^tui^iuuvjico i,u u MI i ici in amu

încă de pe atunci, Francisco se avântase în aventura americană. *O* aventură plină de decepţii, constând din incursiuni istovitoare şi fără glorie contra triburilor din pădurile ecuatoriale sau contra canibalilor din Caraibe.

Deşi era rezervat cu privire la isprăvile lui războinice, forţa şi îndemânarea în mânuirea spadei i-au adus reputaţia de om curajos şi înaintarea în grad.

în 1517, a fost însărcinat cu arestarea fostului său şef, Balboa, pe care noul Guvernator, Pedrarias, urmărea să-i ucidă.

Moartea şi suferinţele erau, zilnic, sortite acestor aventurieri din Lumea Nouă, dar nimic nu-i putea opri. Fascinaţi de enigma fabuloasă a continentului indian, aceşti *conquistadores* cam grosolani erau siguri că Eldorado va fi al lor, cucerindu-l cu armele în mâini. Erau gata să înfrunte cele mai cumplite chinuri, să masacreze şi să jefuiască, să înainteze *con alma en los dientes,* „cu inima în dinţi". Ei personificau un sistem de cucerire care, mai târziu, a fost mult criticat în saloane, dar se expuneau la atâtea riscuri şi înfruntau atâtea pericole încât nu trebuie să surprindă puţinul preţ pe care-l puneau pe viaţa altuia.

Veniseră în aceste mlaştini şi în această junglă a istmului Panama pentru a câştiga grade militare şi onoruri, *honor y pro.* Cucerirea Granadei, în 1492, chiar în anul primei călătorii a lui Cristofor Columb în Antile, pusese capăt recuceririi *(Reconquista)* Peninsulei Iberice. Pentru că nu mai erau mauri de izgonit din Spania şi deoarece pentru a intra în serviciul european al împăratului Carol Quintul se cerea să faci parte din nobilime şi să ai cultură, visurile de mărire şi de îmbogăţire a noii generaţii de *hidalgos,* de *ca-balleros,* de oameni de rând, de aventurieri, adesea analfabeţi, bastarzi sau fără căpătâi, s-au concentrat asupra Americii, asupra Indiilor.

Cel dintâi care a vorbit de „Piru"

De când spaniolii puseseră prima piatră de temelie, Panama devenise un mare târg. Era capitala Castiliei de ur — *Castilia de Oro* — o colonie care nu-şi justifica deloc numele pentru că din cincizeci de caravele care, în fiecare an aduceau la Sevilia aurul Lumii Noi, foarte puţine veneau din această regiune neospitalieră, fără legendă şi fără

în 1524, Pizarro îşi făurise noi proiecte. Acest căpitan de cincizeci de ani, cu barba neagră şi cu serioase ambiţii, se împrietenise cu un mic ofiţer, om de rând, analfabet, pe care părinţii îl abandonaseră, de asemenea, pe treptele unei biserici, în Noua Castilie; e vorba de Diego de Almagro. Amândoi, plictisiţi de viaţa sedentară pe care o duceau de câteva luni, ascultaseră pasionaţi povestirile lui Pascual de Andagoya care, primul, întreprinsese expediţii spre sudul continentului, în locul aurului, Andagoya adusese o rană fără glorie, căpătată căzând de pe cal pe când se fudulea în faţa indigenilor, precum şi câteva poveşti minunate despre o regiune îndepărtată care se numea *Piru,* unde trăia un mare popor al cărui conducător se considera de origine divină şi ale cărui palate aveau, se spunea, pereţii acoperiţi cu aur. Chiar şi Pizarro întâlnise, câţiva ani mai înainte, un tânăr indian care îi arătase sudul cu mâna dreaptă, spunându-i:

— Cunosc o ţară în care se bea şi se mănâncă în vase de aur!

Un vicar şi un judecător devin finanţatori

Discuţii nesfârşite aveau loc între Pizarro şi Almagro în casa de chirpici a părintelui Hernando de Luque, pe care invidioşii îl numeau *Luque loco,* Luque cel nebun. Acest vicar nu era lipsit de originalitate, şi avea capul atât de limpede încât un negustor bogat din colonie, judecătorul Gaspar de Espinosa, îl făcuse omul lui de încredere.

Susnumitul judecător s-a arătat dispus să sprijine cu bani cucerirea ţinutului *Piru* cu ale sale *castellanos de oro.* în noiembrie 1524, Pizarro a plecat pe mare cu optzeci de oameni şi patru cai, pe corăbiile lui Andagoya cumpărate de finanţator. Prima călătorie n-a avut succes pentru că au ajuns într-un mic golf pe care spaniolii l-au numit *Puerto de la Hambre,* Portul foamei, într-o luptă contra băştinaşilor, la *Puerto Quemado,* Portul Ars, Almagro şi-a pierdut un ochi. Coasta nu s-a dovedit bogată. Oare exista, cu adevărat, *Pini?*

Au fost necesare discuţii aprinse şi arta de a convinge a părintelui de Luque pentru a-l hotărî pe Gaspar de Espinosa să finanţeze o nouă tentativă. La 10 martie 1526, Pizarro, Almagro şi preotul au făcut un contract. Prietenia era o treabă, iar afacerile, alta. Actul, în patru pagini, întocmit cu un scris fin şi strâns, începea astfel: „In numele Preasfintei Treimi, Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, trei fiinţe distincte într-un singur şi adevărat Dumnezeu, şi în numele Preasfintei Fecioare, Stăpâna noastră, stabilim următoarea asociere..."

Pizarro şi Almagro au semnat cu o cruce acest document care repartiza cu minuţiozitate datoriile şi drepturile acestei treimi atât de terestre. *Piru,* pe care nici un spaniol nu-l văzuse încă, era, astfel, vândut, împărţit, reglementat!

primul contact cu civilizaţia incasă

Opt luni mai târziu, două corăbii de mic tonaj porneau e mare cu o sută şaizeci de oameni şi câţiva cai. Pizarro a debarcat la vărsarea râului Sân Juan, pe coasta actualei Columbia, în timp ce Almagro se întorcea în Panama după întăriri pilotul Bartolomeo Ruiz a primit ordinul să-şi continue drumul cu a doua caravelă şi să atingă Ecuatorul, la 700 km spre sud. Timp de mai multe zile, corabia a mers de-a lungul unui mal cu nisip deschis la culoare, încărcat de arbori tropicali, apoi, brusc, au luat primul contact cu civilizaţia incasă.

De la teuga din faţă, un marinar văzuse, într-adevăr, o ambarcaţiune pe care o pânză mare, dreptunghiulară, umflată de vânt, o ducea în viteză spre *carabela.* Ruiz s-a uitat cu curiozitate la acest intrus misterios. O manevră a dus corabia la câteva cabluri de această plută bizară formată din trunchiuri enorme de copaci, albe şi netede, prinse între ele cu funii. La partea din spate, se înălţa un ruf din trestie şi o cabină acoperită cu papură. Un marinar a strigat:

— *HaymujeresV*

Mult aur şi argint

Erau într-adevăr femei la bord, precum şi aur şi argint, pe scurt, totul pentru satisfacerea unui *conquistador.*

Peruvienii mai înspăimântaţi decît spaniolii au fost acostaţi. Pilotul a ordonat să fie aruncaţi în apă cei mai îndărătnici şi să li se dea celorlalţi câteva obiecte ieftine. Câteva săptămâni mai târziu, i s-a trimis lui Carol Quintul o dare de seamă entuziastă. „Ca podoabe personale, purtau

1) Sunt femei!

nenumărate piese de aur şi argint... fără să punem la socoteală coroanele şi diademele, cingătorile, brăţările, platoşele pentru şolduri şi cuirasele; sau agrafele, jucăriile! colierele şi bijuteriile cu perle şi rubine; sau oglinzile înfrumuseţate cu argint; sau cupele şi alte vase de băut. Erau îmbrăcaţi cu haine din lână sau bumbac, asemănătoare tunicilor maure... şi alte ţesături colorate în roşu aprins şi stacojiu, albastru, galben şi în toate culorile. Ţesăturile sunt împodobite cu broderii rafinate reproducând păsări, animale, peşti sau copaci. Au greutăţi minuscule pentru a cântări aurul...în pungi făcute dintr-o ţesătură de mărgele, duceau o cantitate de mici pietre preţioase: smaralde şi calcedonii, ca şi alte bijuterii şi obiecte din chihlimbar sau cristal. Aceasta era moneda lor de schimb pentru obţinerea unor specii de scoici din care ei fac un fel de fise, a coralului roşu aprins sau alb.:."

Trei indieni au fost luaţi prizonieri; unul din ei, botezat imediat, a fost numit Felipe. Când a înţeles că temnicerii lui nu erau antropofagi, a devenit mai prietenos, ceea ce i-a adus diminutivul Felipillo. Câţiva ani mai târziu, el va fi primul interpret al spaniolilor în *Piru.*

Bartolomeo Ruiz a făcut apoi cale întoarsă şi I-a întâlnit pe Pizarro care, timp de mai multe săptămâni, trebuise să lupte contra foamei, a crocodililor şi a săgeţilor otrăvite. Almagro a sosit, la rândul lui, cu un contingent de întărire, nouăzeci de oameni şi cu alimente proaspete. Dar expediţia în înaintarea ei spre sud, a avut de-a face cu noi greutăţi. Mai multe încercări de

debarcare au eşuat lamentabil şi *conquistadores* începuseră să se întrebe unde erau acele faimoase bogăţii din *Piru,* din care ei nu văzuseră decât eşantioane slabe, încă o dată, Almagro a navigat spre Castil|a de Oro.
într-un balot de bumbac pe care spaniolul I-a adus drept cadou, soţia guvernatorului a găsit o scrisoare pe care unul din tovarăşii lui Pizarro reuşise s-o ascundă:
Astfel domnule Guvernator Luati seama cu atenţie Pe la voi se duce hăitaşul, Daraid l-aşteaptă măcelarul.
părintele de Luque a reuşit, cu greu, să calmeze neliniş-
lui Pedrarias, explicându-i că expediţia n-a fost niciodată
ttt de aproape de ţintă, că nu era posibil să abandoneze,
ă cedeze în faţa disperării câtorva inimi slabe, incapabile
să înfrunte pericole minore în armurile lor de Toledo...

De-o parte moartea, luptele, dar *Piru"*

Pe Insula Cocoşului, în largul Columbiei actuale, unde spaniolii se instalaseră aşteptând întoarcerea lui Almagro, disperarea cuprinsese şi inimile cele mai tari. Mai mulţi oameni au murit de foame sau de boală. Aşa că atunci când caravelele au revenit din Panama, Pizarro, care nu reuşise să-şi stăpânească trupa decât dând el însuşi exemplu şi riscându-şi viaţa, a tras o linie, pe nisip, cu sabia şi a spus:
— Camarazi! De o parte a acestei linii se află moartea, luptele, foamea, lipsurile şi furtunile, dar este drumul spre *Piru* şi spre bogăţiile sale. De cealaltă parte, este mai uşor, dar este, de asemenea, drumul spre Panama şi spre sărăcie. Alegeţi ca adevăraţi castilieni!
în urma iui, pilotul Bartolomeo Ruiz, *caballero* Pedro de Candia, un grec şi unsprezece spanioli, *hidalgos* şi oameni de rând, au trecut linia. Această mână de aventurieri era gata să meargă până la capăt pentru a-şi realiza visul pe care nici o suferinţă nu putea să li-l scoată din cap.
Bolnavii şi cei fără încredere în reuşita acţiunii s-au îmbarcat pentru Panama, în timp ce Pizarro şi ultimii săi credincioşi s-au refugiat pe o altă insulă. Luptându-se cu animalele pentru hrana lor puţină, apărându-se de liliecii
vampiri, au aşteptat şapte luni întoarcerea singurei corăbii aprobate de guvernator. La bord erau, din fericire, noi recruţi plini de entuziasm.

Tumbez, primul port incaş

Corpul expediţionar si-a continuat deci navigaţia şi după douăzeci şi cinci de zile a ajuns la sud de actualul Golf Guayaquil, într-o radă adăpostită, în fundul căreia se distingeau case albe şi mari construcţii. Felipe, interpretul, le-a explicat spaniolilor că era oraşul Tumbez, portul cel mai nordic al imperiului *Piru.* Plute din *balsa,* încărcate cu oameni înarmaţi, îmbrăcaţi cu tunici scurte, înconjuraseră caravela. Pizarro a permis acestor oameni să urce la bord si le-a oferit vin. Mai mândru decât în ziua în care a fost prins, Felipe şi-a povestit aventura compatrioţilor şi a lăudat meritele noilor lui stăpâni. Alte nave urmau să vină cu alţi războinici, alte armuri, alte archebuze. Era prima oară cînd indienii vedeau această surprinzătoare armă de foc, al cărei zgomot era asemănător tunetului. Stupefiaţi, au rămas tăcuţi şi, la îndrăzneala acestor străini neliniştitori, au răspuns simplu, cerând o nouă porţie de vin.
Spaniolii n-au rămas mult timp la Tumbez. Unii au hotărât, totuşi, să se stabilească acolo. Ei urmau să strângă cât puteau de multe informaţii asupra acestei ţări misterioase şi să profite de ospitalitatea lui *curaca,* şeful local. Grosul expediţiei a continuat să navigheze până la Rio Santa. Câteva săptămâni mai târziu, după ce şi-a îndreptat corabia din nou spre nord, Pizarro sosea în Panama cu dovezi concrete ale descoperirilor sale: lame, ceramică, cupe de metal preţios şi ţesături de o mare fineţe, ca şi un nou grup de oameni tineri, pentru a fi pregătiţi ca interpreţi.

înfaţaluiCarolQuintul

Pentru a obţine de la Carol Quintul subvenţiile şi forţele Dresare unei adevărate cuceriri a ţinutului *Piru,* căpitanul n *•îmbarcat pentru a se duce în Spania unde a fost primit de s weran cu bunăvoinţă. Norocul era de partea lui, pentru că ^toarcerea sa coincidea cu cea a lui Cortez. Cuceritorul Mpxicului fost student la Salamanca, aducea, într-adevăr, dovezi mai impresionante despre splendorile ascunse în America. La curte, el a fermecat doamnele cu cadouri somptuoase luate din tezaurele mexicanului Anahuac.
La 26 iulie 1529, regina, în absenţa lui Carol Quintul, si-a pus semnătura pe o *capitulacion* care îl autoriza pe Pizarro să treacă la explorarea şi cucerirea ţinutului Peru. Era numit guvernator şi comandant general. Dar el trebuia să contribuie, în cea mai mare parte, la cheltuielile expediţiei, subvenţia care i-a fost dată neputând acoperi decât primele cheltuieli. Şase luni mai târziu, luând cu el noi trupe şi trei din fraţii lui după tată, pe care s-a dus să-i caute în Estramadura, Hernando

(singurul legitim), Juanşi Gonzalo, *conquistadorul*părăsea cheiurile Sevillei.
In decembrie 1530, după ce şi-a revăzut prietenii Al-magro şi Luque, rămaşi în Panama, a pornit din nou pe *Mar delSui.* Din motive necunoscute, flota nu s-a dus direct la Tumbez. Trupa, debarcată pe coasta ecuadoriană mult prea la nord, a trebuit să meargă mai multe luni de-a lungul litoralului, să înfrunte o epidemie de pestă bubonică şi să se războiască fără rost contra băştinaşilor. Când Pizarro şi oamenii lui au ajuns istoviţi la Tumbez, oraşul nu mai era decât o grămadă de ruine. Cei câţiva spanioli, care doriseră să rămână acolo în timpul primei călătorii, dispăruseră. Indienii, interogaţi prin interpreţi, au arătat că un teribil război civil face ravagii în cuprinsul imperiului.
In septembrie 1532, la 200 de kilometri spre sud, *con-quistadores* sărbătoreau întemeierea primei aşezări
spaniole pe pământul incaş: Sân Miguel de Piura. Şi, apoi, cu şaizeci şi doi de călăreţi şi o sută şase infanterişti, Pizarro a pornit spre interiorul ţării. Această expediţie părea o nebunie şi, totuşi, condiţii excepţionale vor permite realizarea visului nebunesc al spaniolilor.

Succesiune litigioasă la tronul incaş

Acest război civil, căruia îi descoperiseră primele urme sângeroase, punea faţă în faţă doi pretendenţi la tronul imperial: Huascar şi fratele său după tată, Atahuallpa. încă Huayna Capac, tatăl lor, hotărâse să-şi împartă domeniul?
„El stipula, scrie Siegfried Huber, în *Pizarro si fraţii săi,* că Huascar, fiu legitim, de sânge pur incaş, va moşteni sceptrul imperiului în calitate de *Sapac-lnca^,* iar Atahuallpa va primi ţara mamei sale".
Tocto Pala, mama lui Atahuallpa, era o prinţesă străină, din Quito, pe care Tupac Yupanqui, penultimul împărat suveran, o adusese din primele sale expediţii în regiunile ecuadoriene. Şi din patul tatălui, ea trecuse în cel al fiului, Huayna Capac, căruia nu i-a fost, de altfel, decât o modestă concubină.
în *Historia de los incaş,* cronicarul spaniol Pedro Sar-miento de Gamboa aduce o altă versiune, mai conformă cu tradiţiile incase, după care *amauta* — înţelepţii — şi demnitarii statului ar fi venit să-l consulte pe Huayna Capac pe patul de moarte, cerându-i să-şi desemneze succesorul, încă ar fi răspuns atunci:
— Fiul meu Ninan Cuyuchi, dacă *kalpa* este favorabil. Dacă nu, fiul meu, Huascar.
Prezicerea, spune cronicarul, n-a fost favorabilă nici
1) „Singur-lnca"
• riin rei doi fii si, când preoţii au venit să-i anunţe rezul-USmpăratului, el era deja mort.
Ninan Cuyuchi a murit la rândul său, câteva săptă--ni mai târziu, din cauza aceleiaşi epidemii.
Sarmiento de Gamboa nu-l menţionează, deci, pe
Atahuallpa Acesta nu era, într-adevăr, decât fiul unei con-
h ne si ca toţi copiii născuţi din aceste legături paralele,
i avea drept de moştenire la tron. Desigur, în mai multe
Snduri copiii ilegitimi au încercat să pună mâna pe putere,
Har de'fiecare dată, aristocraţia se opusese pretenţiilor lor.
Nu 'erau consideraţi ca „legitimi" decât fiii reginei, *coya.* Ei
singuri puteau avea pretenţii la *lautu,* turbanul din lână de
viqonie, simbolul demnităţii imperiale.
Huascar a domnit, se pare, timp de cinci ani fără ca puterea sa să fie contestată de cineva şi Atahuallpa s-a arătat, la început, loial faţă de fratele său. Dar mărul discordiei creştea undeva în taină. Unitatea imperiului era ameninţată de când Huayna Capac se îndepărtase de capitala sa, Cuzco, mai mult timp decât o cerea pacificarea teritoriilor cucerite, şi a ordonat să se construiască o a doua capitală la sud de Quito, la Tumipampa, unde a fost transferat sediul guvernului.

Război civil incaş

Peste înfruntarea care se pregătea între Huascar şi Atahuallpa, se suprapunea rivalitatea dintre două metropole şi două aristocraţii, una pur incasă, înrădăcinată în capitala sa politico-religioasă, Cuzco; alta, compusă din străini încă neasimilaţi, de şefi militari şi de proconsuli, dornici să regleze conturi vechi cu clasa conducătoare din Cuzco. Trei generali ambiţioşi şi vicleni, Chalcuchima, Quis-quis şi Ruminahui, au fost cei care, în adevăr, l-au împins

i

pe Atahuallpa să se revolte contra autorităţii centrale. în fruntea unor puternice armate pe care tatăl său le concentrase în actualul Ecuador, pentru necesităţile cerute <Je cuceriri, el a părăsit oraşul Quito, a mers spre sud şi s-a ciocnit, imediat, aproape de Tumipampa, cu forţele loiale generalului Atoc. Bătălia a fost sângeroasă şi mult tirnn nedecisă. Nordiştii au fost până la urmă învinşi şi Atahuallpa a fost făcut prizonier. Dar, în timp ce învingătorii îşi sărbătoreau succesul, prizonierul a găurit zidul închisorii cu o bară de metal pe care una din femeile sale i-a trimis-o si s-a refugiat la Quito. Acolo, dacă se dă crezare legendelor a povestit că tatăl său venise să-l elibereze, preschirry bându-l într-un şarpe.

Tragere în ţeapă şi masacru

Cu o nouă armată, şi mai puternică, el i-a atacat pe cuzconieni la Ambolo şi a reuşit să-i distrugă. L-a tras în ţeapă pe generalul Atoc, care îi era frate după tată, şi a pus să i se confecţioneze din craniul lui o cupă împodobită cu aur. Apoi, a ocupat provincia indienilor canaris care luptaseră alături de Huascar şi, cu toate rugăminţile femeilor, a ordonat masacrarea a mii de bărbaţi şi adolescenţi, ale căror inimi au fost aruncate pe câmpii pentru a vedea, spun cronicarii, ce fructe puteau da inimile de trădători!

La Tumipampa, Atahuallpa a fost numit încă de fracţiunea din elită care-l susţinea şi a primit *lautu* imperial. Celebrată în afară de Cuzco, oraşul sfânt prin definiţie, centrul lumii incase şi păstrător al tradiţiilor, această încoronare n-ar fi avut nici o valoare dacă soarta armelor n-ar fi venit să-i aducă un fel de legitimitate. Incaşii, căpătaseră obiceiul, aşa cum vom vedea, să-şi reglementeze problemele de succesiune prin forţă. Cu toate că era metis, Atahuallpa
nrestiqiu indiscutabil în unele medii şi în special în ave? '/rPlor care cunoşteau deosebitele favoruri pe care rândul ce acordase Această situaţie, ilegitimă dar am-
-Sarronicarul Pedro Cieza de Leon o traduce în aceşti bigua, c' ^ ^u numjt |nc3| cu {oate că n-avea calitatea, , ^ nefjjnd |a Cuzco dar dreptul său era în sale şi asta era considerată ca o lege corectă."
înarmând' noi trupe, din nefericire pregătite prea puţin ontru luptă Huascar a vrut să pună capăt, o dată pentru f tiauna acestei revolte cu atât mai periculoase cu cât ea nrprca să confere legitimitate. A reînceput lupta la Gon-deguayla, aproape de Cajamarca, apoi la Bombon, la nord de lacul Junin.

în faţa soldaţilor de meserie ai lui Atahuallpa şi a aeneralilor'săi, miliţiile cuzconiene nu puteau face faţă, cu toată înflăcărarea oamenilor şi curajul tânărului prinţ. A trebuit să bată în retragere, după trei înfrângeri serioase, la Jauia, la Angayacu şi la Vilcas, în momentul în care Pizarro înfrunta cu curaj contraforturile Arizilor.

Spaniolii, răzbunători trimişi de zeul Viracocha?

Huascar ştia de mai multe luni de prezenţa spaniolilor pe litoralul peruvian. încă de la prima lor incursiune la *Puerto de la Hambre,* în afara frontierelor imperiului, aceşti străini fuseseră reperaţi şi uneltirile lor semnalate lui Huayna Capac. Tânărul încă îşi amintea foarte bine cuvintele tatălui său. Bătrânul împărat lăsase să se înţeleagă că aceşti necunoscuţi puteau fi trimişii lui Viracocha, zeul creator al lumii. Ei purtau aceeaşi barbă ca şi el şi apăreau din apele în care Fiinţa supremă dispăruse. Această nouă apariţie nu putea deci să aibă decât un sens deosebit: aceşti trimişi vor îndeplini răzbunarea divină şi-i vor ucide pe
groparii criminali ai imperiului, aceşti trădători din Quito care renegau tradiţiile şi care intraseră în cârdăşie cu şefii indieni abia ieşiţi din barbarie.

Âtahuallpa n-avea pentru spanioli acelaşi sentiment de teamă, dar un fiu de încă, chiar bastard şi sceptic, nu-si putea permite să se joace cu ceea ce putea fi, cu toate acestea, o apariţie bruscă a divinităţii. Prudenţa era deci necesară atâta vreme cât nu-i cunoştea îndeaproape pe aceşti străini cu veşminte metalice, cocoţaţi pe animale uriaşe. A hotărât să nu acţioneze, în nici un fel, contra lor Dacă se confirma că aceşti *viracocha* erau impostori, va fi timp oricând să arunce înapoi în mare trupa lor neînsemnată, incapabilă să pună în pericol puternicele armate qui-toniene.

Schimburi de cadouri cu ambasadorul

La Cajas, unde Hernando de Soto făcea o primă recunoaştere, spaniolii au primit curând vizita unui ambasador al lui Âtahuallpa. Acest nobil incaş s-a prezentat în tabără aducând cadou două raţe umplute. Cei mai pesimişti din tovarăşii lui Pizarro s-au întrebat dacă nu trebuia să se vadă în aceste raţe — curăţate de pene — un semn al soartei pe care o vor împărtăşi curând. Trimisul nu le-a arătat nici o ostilitate. S-a arătat curtenitor, dar a examinat caii şi armurile ca şi cum încerca să evalueze potenţialul de război a! expediţiei, înainte de a se despărţi de gazde, două zile mai târziu, ambasadorul l-a invitat pe Pizarro să meargă la Cajamarca, unde stăpânul său era

în trecere. Spaniolul a primit şi a oferit, pentru încă, cămăşi fine de olandă şi două cupe din sticlă de Veneţia.
Conquistadores au luat deci drumul spre Cajamarca şi au intrat în sera, folosind un drum incaş care urca pe râul
începând din Chongoyape. Pe măsură ce ei se Chancay '• ^forturjle Anzi|ori va|ea se îngusta pentru a ridicau P^ătoare impresionantă. Turnuri de observaţie şi devenmiriialonau drumul. Li se întinsese o cursă? Vor forturi ^ă]jnd trupeie lui încă? Totul s-a petrecut normal vedea nd .^Q^ y ChancaVi mica trupă a schimbat di-
2re nord şi a înaintat pe o savană dezgolită, la circa
mii cinci sute de metri înărtime.

La 4500 de metri, răul de Anzi

Pentru prima dată în viaţa lor, aceşti castilieni desco-nereau *soroche,* răul de Anzi,' provocat de altitudine şi de rarefierea oxigenului. Fiinţei umane născute la nivelul mării îi este foarte greu să se obişnuiască. Chiar dacă reuşeşte, economisind mişcările, să evite nevralgiile, palpitaţiile tem-porale sau crampele, nu poate să învingă sufocarea teribilă si bătăile dureroase ale inimii.
„Indienii, născuţi aici şi populând *altiplano* de zeci de generaţii, arată Jean Raspail în *Teritoriile şi popoarele incase,* au fost dotaţi de natură cu un organism adaptat. Mici şi spătoşi, au o cutie toracică deosebit de mare şi o capacitate pulmonară mai mare cu mai mult de o treime faţă de cea a bieţilor oameni de pe coastă. Numărul normal al globulelor lor roşii variază între şapte milioane şi şapte milioane şi jumătate, în timp ce un om normal nu are decât patru milioane două sute cincizeci de mii la altitudinea zero".
Spaniolii nu ajunseseră la capătul surprizei. Au descoperit o trecere grandioasă şi înfricoşătoare, majestuoasă şi duşmănoasă. „Nimic nu este pe măsura omului," a scris Louis Baudin *(Incaşii,* 1964). S-ar putea spune că, atunci când Creatorul a scos acest teritoriu din neant, nu s-a gândit la creatură. Un imperiu unificat, creat în astfel de pământuri
risipite, este o sfidare adusă determinismului geografic" Cele două lanţuri de munţi, lanţul occidental şi lanţul orien^ tal, sunt legate unul de altul de lanţuri secundare transversale, mai puţin înalte, frontiere naturale între bazine. Cel mai mare dintre acestea este ocupat de apele întunecate ale lacului Titicaca, grandios în căldarea sa înconjurată de uriaşi înzăpeziţi şi loc sfânt al Genezei andine. Platoul a-tinge aici cea mai mare lăţime: nouă sute de kilometri. La nord, un alt bazin, în care se află Cuzco, capitala incaşilor se întinde pe o lăţime de trei sute de kilometri. Platoul pe care peruvienii îl numesc *serra,* coboară uneori până la două mii de metri şi se deschide apoi spre mici văi fertile, refugiu de pace şi de prosperitate în această lume verticală a Anzilor. între trei mii şi cinci mii de metri altitudine, sub munţii permanent înzăpeziţi, *pună* este tăiată de *quebrados,* fisuri provocate de cutremure şi presărată cu blocuri vulcanice. Iarba *ichu* acoperă pământul cu tufele sale verzi-galbene. Imediat ce soarele se ascunde în nori sau apune în spatele lanţului occidental, a/f/p/ano devine verde închis, culoarea stâncilor virează spre negru şi suprafaţa bălţilor capătă reflexe verzi-albăstrii. Acest peisaj pierde atunci puţinul caracter prietenos pe care lumina zilei i-l dă cu zgârcenie.

Corturile armatei lui Atahuallpa

Coloana lui Pizarro avansa cu greu. „Drumul era atât de rău, scrie Hernando Pizarro, încât ei ne-ar fi învins fără nici o greutate, fie aici, fie în cursul trecerii printr-un alt defileu de aici până la Cajamarca. Căci, chiar făcând minuni de îndemânare nu ne puteam servi de cai pe potecă şi, odată părăsit drumul, călăreţii şi pedestraşii erau la fel de nefolositori."
M c a întâmplat nimic şi, la 15 noiembrie 1532, r an ieşit din ultima trecătoare înainte de a descoperi spaniolii au • va|ea Cajamarca. In depărtare, pe coasta "a P!C-'°S au zărit corturile armatei lui Atahuallpa. unei 'Hfr-'x indienilor, nota Hernando Pizarro, semăna
,
oraş foarte frumos. Un număr atât de mare de corturi cu un orei. ocni|or noştri că toţi am fost cuprinşi de o
. ^ ocni|or noşr c o am os cuprş e o apar «îaimă 'Nu ne-am fi putut imagina vreodată că indi-"^ rteau face dovada unei asemenea rânduiri falnice, nici 6- "«Rhă atât de numeroase corturi de o asemenea som-Sf State Nimic asemănător nu fusese văzut în India până £ această oră şi, chiar dacă eram spanioli, acest spectacol np-a umplut de teamă şi de ruşine."
împărţită în trei plutoane, cavaleria a coborât în câm-nie în ordinea de marş şi s-a reunit în piaţa satului. Pizarro l-a delegat pe Hernando de Soto, pe fratele său Hernando, pe interpretul Martin şi cincisprezece călăreţi să meargă la Atahuallpa care-şi stabilise cantonamentul într-o mică clădire

lângă *balneario* de la Konoj, ale cărei izvoare calde naturale ţâşnesc chiar şi azi din sol.

în faţa lui încă, în plenitudinea puterii sale

Hernando de Soto şi Hernando Pizarro au fost, împreună cu micul grup care îi însoţea, primii şi ultimii europeni care l-au văzut pe încă, chiar dacă acesta era oarecum impostor sau nelegitim, în plenitudinea puterii sale. „Când spaniolii s-au găsit în prezenţa lui Atahuallpa, scrie Alfred Metraux în *Incaşii ^9^),* acesta, cu fruntea înfăşurată cu o bandă de stofă roşie, *maskapaicha,* era aşezat sub o galerie pe un mic scaun din lemn. Era înconjurat de femeile sale şi de un mare număr de demnitari, fiecare ocupând locul corespunzător rangului său. Două femei întinseseră în faţa împăratului o bucată de stofă prin care el putea vedea fără a fi văzut (...)• Hernando de Soto cerând ca voalul să fie coborât, Atahuallpa, cu capul plecat, Se prefăcea că nu-l vede, comunicând cu interlocutorul 'sgu prin intermediul unui crainic. El nu s-a adresat direct lui Hernando Pizarro decât atunci când a aflat că acesta este fratele lui *apu,* şeful străinilor, încă era atât de preocupat de demnitatea sa că a rămas impasibil când Hernando de Soto şi-a făcut calul să sară nestăpânit atât de aproape de el încât haina lui a fost murdărită de balele animalului. T0tj paznicii care nu şi-au putut stăpâni o mişcare de groază în faţa monstrului necunoscut care năvălea spre ei au fost executaţi, cu familiile lor, chiar în acea seară. La sfârşitul întrevederii, Atahuallpa a fost servit cu *chicha* în două vase de aur. Unul i l-a oferit lui Hernando Pizarro în timp ce el îl golea pe celălalt. A făcut la fel cu de Soto, dar cu pahare de argint."

Spaniolii în pericol

După întoarcerea camarazilor săi, Pizarro a început să înţeleagă că imperiul P/AU atinsese un grad important de evoluţie. Şi-a dat seama, în acelaşi timp, de pericolul în care se găsea. Spaniolii erau la mai multe zile de marş de litoral. Şi, în plus, iată-i făcând tabără chiar în mijlocul unei armate puternice, ale cărei efective se numărau cu zecile de mii. Teama lor era cu atât mai mare, când au aflat, chiar în acea zi, de victoria aproape definitivă a generalului Quisquis. Huascar fusese arestat de nordişti şi dus, sub bună escortă, în direcţia Quito. Mai mulţi membri ai aristocraţiei imperiale, în special rude apropiate ale lui Huascar, fuseseră masacraţi. Atahuallpa nu mai aştepta decât acordul generalilor săi pentru a porni spre Cuzco şi a restabili, prin forţă, unitatea imperiului. Va pune el mâna, mai întâi, pe spanioli?

. încoltit în mintea lui Pizarro ideea de a-l Atuncict sta promjsese, într-adevăr, lui Hernando prinde P| "rju va veni să-l vadă pe şeful acestor *conquis*-şi iui de b0": j ja cajamarca. Spaniolul şi-a adunat ime-
iadores,aou ^ ^ prezentat planurile sale: cele trei
diat oar™L cavalerie trebuia să se ascundă în uriaşele plutoaneae ^ marea pjaţă; în mjca fortăreaţă| si_
e .
c_ .^ pedro de ana ş Qp arcnebuzieri
1 -să stea în jurul a patru mici piese de artilerie, având
S <& *dea* cavaleriei semnalul de şarjă. sarcina » ^ ^ |a Tnceputu| după-amiezii, Atahuallpa s-a
înHreotat cu mare pompă spre Cajamarca, precedat de un ««Son de indieni în haine de diferite culori, aşezaţi ca pe Sa de şah Ei înaintau ridicând orice firişor de pai de pe «ni si măturând drumul. Urmau trei grupe de dansatori şi de rântăreti apoi soldaţi în ţinută de paradă, după toate aparentele ofiţeri, care arborau cu mândrie mari plăci de metal si armuri de asemenea metalice. Dus într-o litieră tapisată cu pene de papagal de diferite culori, Atahuallpa era urmat de două litiere în care luaseră loc doi şefi indieni de la curtea lui încă. Descris de Hernando Pizarro, acest cortegiu a făcut mare impresie asupra spaniolilor. Şi ei ştiau bine că generalul indian Ruminahui, în fruntea a 5000 de oameni încercuia Cajamarca. Era necesar să acţioneze cu prudenţă.

Ambuscada din amurg

în momentul în care soarele apunea, suveranul şi escorta sa soseau în piaţa târgului. Nevăzând nici un străin, a crezut că puternica sa armată i-a impresionat atât de mult, încât o luaseră la goană. Dar, brusc, fratele Vincente Valverde, singurul cleric din corpul expediţionar, a ieşit dintr-una din clădiri şi s-a îndreptat spre litiera imperială, cu o Biblie î mână şi un crucifix în alta. Neliniştit, dominicanul se întreb"[1] cum putea el întinde cursa hotărâtă de Pizarro. De aceea* l-a invitat pe Atahuallpa să intre în casa şefului său, în car' acesta îl aştepta pentru a lua masa...
e

încă a refuzat scurt şi a răspuns că nu va mai face n pas până când spaniolii nu vor da înapoi tot ce au furat de la sosirea lor. Călugărul a schimbat atunci tactica şi, pe Un ton încărcat de insulte calculate cu iscusinţă, i-a dat ordin lui încă să se convertească la religia lui Iisus Hristos şi să se considere de acum înainte un supus al lui Carol Quintul Acest discurs, tradus de interpretul Martin, era o adevărată provocare. Atahuallpa, totuşi, a rămas foarte calm:

— Eu nu vreau să fiu supusul nici unui om de pe pământ, a răspuns cu demnitate. Eu sunt mai puternic decât orice prinţ din lumea asta. Nu mă îndoiesc că împăratul tău este un mare suveran şi îl invidiez că are vasali atât de curajoşi şi valoroşi care să traverseze mările. Aşa că îl voi considera ca

pe un frate. Dar eu nu doresc nici să-mi schimb religia. Tu, în numele cărei puteri vorbeşti?
— în numele acestei cărţi pe care o ţin în mână! a răspuns Valverde, plin de trufie.
încă rugându-l să-i împrumute Biblia pentru a o putea examina, dominicanul a ezitat, apoi a încuviinţat. Atahuallpa a răsfoit paginile cu admiraţie până în momentul în care, spun cronicarii, sângele i s-a urcat la cap şi a aruncat jos cartea sfântă.
Călugărul şi-a recăpătat cartea, pe care interpretul o culesese de pe jos, şi a fugit strigând:
— Trageţi! Trageţi, creştini! Trageţi asupra acestor câini plini de orgoliu care resping adevărurile lui Dumnezeu!

,nca prizonier

pra semnalul. Archebuzierii grecului Pedro de -M deschis focul şi cavaleria a apărut din case cu o Canâ a taciirorinzătoare.' Fluturând drapelul alb, Pizarro a ra Pt SchM strigăt de luptă din Castilia: urlatV f Sfinte Iacob! Pe ei!
izati de galopul cailor şi de vacarmul armelor de indieni au început să fugă în toate direcţiile, loviţi călăreţi în câteva minute, sute de cadavre aco-solul, pline de sânge. Peste cincizeci de paznici se erâ în jurul litierei lui încă; acesta, impasibil, ca şi a nu-l privea, contempla măcelul. O jumătate de oră mai târziu, a fost făcut prizonier „
A doua zi, Pizarro a ordonat indienilor sa se întoarcă la familiile lor. Silit, Atahuallpa a confirmat aceste ordine. Aşa captiv cum era, încă continua, efectiv, să domnească si'ordinele lui continuau să fie acelea ale unui monarh absolut Spaniolii s-au ferit să-l umilească mai mult, şi i-au dat voie să-şi cheme în jurul lui membrii curţii sale care au supravieţuit măcelului, femeile şi servitorii, încet-încet, sub privirile mirate ale temnicerilor săi, Atahuallpa a reconstituit ritualul după care se desfăşura viaţa lui zilnică.
într-o zi, Pedro Pizzaro, un văr al fraţilor Pizzaro, venit şi el din Spania, şi care ne va lăsa o cronică, s-a dus în depozitele regale din Cajamarca. Acolo a văzut o mulţime de cufere de piele. „Am întrebat, a scris el, ce conţineau aceste cufere şi un indian mi-a arătat unul din ele. Acolo se păstrau toate obiectele pe care le-a atins Atahuallpa, precum şi hainele pe care nu le mai folosea. Unele conţineau papura care se punea la picioarele lui în timp ce mânca; altele, oasele sau carcasele cărnii sau păsărilor care i-au fost servite (...), altele, spicele de grâu pe care le ţinuse între degete, într-un cuvânt, tot ce atinsese el. Am întrebat care este motivul acestei conservări. Mi s-a răspuns că se făcea în scopul arderii lor. Tot
ce fusese atins de suverani — de Fiii Soarelui — trebuia fie ars, făcut cenuşă şi cenuşa risipită în vânt, deoarece meni nu avea dreptul să o atingă."

Ralierea la cauza lui Pizzaro şi eliberarea

Foarte repede, notabili ataşaţi cauzei lui Atahuallna au venit în grabă la Cajamarca unde încă s-a străduit sâ^ primească cu aceeaşi atitudine majestuoasă ca mai înainte Alţi mesageri au venit, de asemenea, în acest oraş, dar pentru a-l întâlni pe Pizzaro. Membri aristocraţiei cuzconiene si *curaca,* partizani de-ai lui Huascar, i-au transmis mesaje de simpatie. Unii dintre ei, hăituiţi de armatele lui Atahuallpaau venit chiar să se pună sub protecţia spaniolilor. Canari chachapuja şi huanca au fost primele etnii indiene care au stabilit contacte cu ei.
Yana, care constituia în sânul imperiului o clasă fără legături tribale, în întregime destinată să servească minoritatea incasă, s-a raliat lui Pizzaro. Dar această raliere nu avea aceeaşi semnificaţie cu aceea a unor *curaca.* Ei nu s-au dat de partea lui din ură sau din teama de Atahuallpa, ci căutau să profite de dezordine pentru a se ridica împotriva stăpânilor lor. Câteva săptămâni mai târziu, Pizarro i-a „eliberat", provocând astfel, fără să-şi dea seama prea bine, o adevărată revoluţie socială. S-au constituit bande de *yana* care au început să cutreiere ţara, dând dovadă peste tot de cele mai îngrozitoare cruzimi, asemenea sclavilor eliberaţi ai lui Spartacus în Imperiul Roman.
Prinderea lui Atahuallpa

tă:' -vx'

O răscumpărare fabuloasă

Din primele zile ale detenţiei sale, încă a remarcat i teresul spaniolilor pentru metalele preţioase. Aşa că le^" propus, în schimbul eliberării lui, o răscumpărare fabuloas"^ Promitea mii şi mii de obiecte de aur, care ar fi f0 9' îngrămădite într-o sală de douăzeci şi două de picioar lungime, pe şaptesprezece lăţime şi până la opt picioar6 înălţime. In argint, Atahuallpa propunea să dea de două or volumul acestei camere, plină până la tavan, totul putând fi livrat în următoarele două luni.
Convins că spaniolii nu prezentau o ameninţare şi că îi va fi uşor să-i extermine când va fi liber, încă nu se mai gândea decât cum să-şi consolideze puterea şi să-şi elimine rivalii. Nu trebuia, în special, ca *conquistadores* să aibă posibilitatea de a fi tentaţi să joace pe altă carte decât pe a sa. Huascar era concurentul cel mai primejdios. LaAndamarca, în munţii care domină valea Santa, între Huamacucho

şi Huaylas, el a fost ucis de soldaţii din escorta sa, la ordinele lui Atahuallpa. Puţin mai târziu, doi alţi fraţi ai lui încă au fost, de asemenea, asasinaţi, HuamanTitu şi Mayta Yupanqui.

Caravane nesfârşite de lame

Chiar a doua zi după încheierea acordului între Pizzaro şi prizonierul său, sute de mesageri au plecat din Cajamarca pentru a cere tuturor şefilor indieni şi tuturor funcţionarilor atahuallpişti să adune preţul de răscumpărare. După câteva săptămâni de aşteptare, un puhoi neîntrerupt de aur şi argint se revărsa peste oraş, venit cu nesfârşite caravane de lame. Câţiva spanioli, la ordinul lui Pizzaro, zdrobeau şi spărgeau obiectele depuse în camera etalon, ca să intre cât mai multe.

• de caravane nu a încetat decât când peru-Ace*i i(rle execuţia lui Atahuallpa. Aducătorii au făcut vienii au at iaiu cu'pretjoasa lor încărcătură care a fost atunci care i H r străinj|0'r şj pusă în ascunzători, în care, i| sustrasa aviu , *(AiaStotitor* de comori, a rămas până în sfidând eronu Rafeg| Karsten| în *civilizaţia Imperiului* noas ire ,

Rezistenţa incasă se decapitează singură

Atahuallpa era departe de a-şi imagina soarta pe care avea Aşa că n-a văzut nici un inconvenient ca spaniolii Si ia contact'cu unul din generalii săi, Chalcuchima, ca Her-nando Pizzaro să fie însărcinat să-l întâlnească pe ofiţer, în reqiunea Jauja şi să-i ceară să vină la Cajamarca. La 12 martie 1533, după lungi şi grele tratative, Chalcuchima a sfârşit prin a accepta. „Greşeală tragică, această hotărâre, comentează John Hemming în *Cucerirea Incaşilor* (Stock, 1971). Moment critic în care s-a pierdut orice şansă de rezistenţă în faţa invadatorului, lată cum un conducător militar, cel mai temut din imperiu, a acceptat să intre, de bunăvoie, în ceea ce se va dovedi a fi cea mai dură captivitate, în mo-mentul în care se preda în mâinile spaniolilor, Chalcuchima era un general victorios, înconjurat de trupe care îi erau total devotate. Pentru adversari, prinderea lui este aproape la fel de importantă ca şi cea a lui încă. Stabilit încă din vremea lui Huayna Capac, prestigiul lui ar fi suficient pentru a permite formarea, sub conducerea lui, a unei rezistenţe pregătite în comun contra lui Pizzaro. Poate că era în Perii, singurul om având importanţa necesară pentru a fi depăşite duşmăniile din războiul civil.'.."

Este deosebit de greu, în fapt, să ştim dacă acest general ar fi fost capabil să întrunească unanimitatea în jurul
persoanei sale. Comandant, împreună cu Quisauk matei victorioase din Quito, complice al asasinării!, car, putea e cu adevărat să depăşească duşman istonc, parsa-, reproşeze lui Atahuallpa că si-" darea" şi ca n-a ştiut, astfel, să protejeze inte noare ale imperiului. Ei sunt, din păca e rS? referitor la asasinarea lui Huascar, dre prfva de nea, rezistenţa de un şef prestigios si legitim enn vroiau e, să reziste? Structura unitară a i zdrobita, aristocraţia era decapitată, iar cei ce sera erau dezbinaţi.

Orice ar fi fost, imediat ce a venit la Caiamarca cuchima a încetat de a mai fi musafirul si camaSdu fost m timpul călătoriei cu Hernando Pizzaro A dev zomer, ca şi suveranul său, dar cu infinit mai puţine jamente. Spaniolii îşi întăriseră între timp

datorită

' ar~ ?^ onii

rn, aN

încă executat

Acesta, abia refăcut după oboseala călătoriei, a cerut capul lui Atahuallpa, motivând cu un atac probabil al armatei quitoniene sub ordinele lui Ruminahu. Pizzaro a ezitat, apoi s-a lăsat convins. N-a avut loc nici un proces, încă a fost doar înştiinţat de capul de acuzare — s-a făcut vinovat de trădare punând capăt stării de armistiţiu, mobilizând trupe în vederea masacrării creştinilor! — şi de sentinţă.

La 26 iulie 1533, Atahuallpa a fost dus, cu picioarele şi mâinile legate, în piaţa din Cajamarca. Toată dimineaţa, dominicanul Valverde a căutat să-l forţeze să se convertească la creştinism. S-a folosit de orice pentru a-l convinge: călugărul i-a spus că dacă acceptă, va fi strangulat în

,*«•
>"

ruq Resemnat, încă a acceptat botezul, loc de a f'ars pe «at ^^^ ^.^ re|atează pedro

După ce j* Jl,aru| lui Pizarro, şi în timp ce spaniolii care-l Sancho, secr^u un crez pentru mântuirea sufletului său, ţv>/v->niurau rco

l-au sugrur

pri

i târziU| pjzarro şi-a dat seama că zvonul • • *tun* atac al lui Ruminahui nu avea nici o bază...

Pizarro şi şaizeci şi opt de soldaţi

Gaspar de Espinosa, guvernator în Panama, i-a scris •mpdiat luii Carol Quintul o scrisoare laudativă la adresa lui S^rro dar foarte severă în privinţa executării lui Ata-hualloa" L-au ucis pe încă pentru că el ar fi mobilizat, aşa pretind ei', importante trupe de războinici pentru a-i ataca pe spanioli. Acesta este motivul care l-a hotărât — mergând chiar până la a-l forţa — pe guvernator să acţioneze astfel; la care se adaugă insistenţa stăruitoare la care a fost supus, din partea ofiţerilor Majestăţii Voastre... După părerea mea, era necesar să se stabilească şi să se dovedească vinovăţia lui încă în mod indiscutabil, în aşa fel încât nici un dubiu să nu fie permis, înainte de a se gândi să execute un om căzut în mâinile lor şi din partea căruia nimeni, spaniol sau altceva, n-a avut de suferit nici cel mai mic prejudiciu... Ar fi putut să-l trimită chiar aici, în Panama, însoţit de femeile sale şi de servitorii săi, aşa cum o cerea rangul lui. Nu aurul îi lipsea pentru a-şi plăti apărarea. Aici, noi toţi i-am fi acordat onorurile care i se datorau şi l-am fi tratat cu aceeaşi deferentă ca pe un mare senior din Castilia". Şi guvernatorul adaugă: „Cu cât şefii indieni sunt mai dispuşi să dea, cu atât spaniolii se străduie să-şi constrângă propriii guvernatori şi căpitani să-i omoare sau să-i tortureze în speranţa ca vor obţine mai mult..."

ii

Gaspar de Espinosa, este adevărat, nu-şi risca viaţa.

„In nouă luni, Pizarro şi cei o sută şaizeci şi opt de soldaţi au pus stăpânire pe un teritoriu care se va întinde, în curând, între Oceanul Pacific şi lanţurile Anzilor de la a 2-a paralelă latitudine nord, până la a 32-a paralelă latitudine sud. Un imperiu tot atât de mare ca Spania, Franţa, Germania şi fosta Austro-Ungarie reunite. Un popor de douăsprezece milioane de oameni din Ecuador până în Chile.

O civilizaţie înaltă", conchide Jean Descola în *Con-quistadorii* (Fayard, 1954). Şi acelaşi istoric comentează, referindu-se la Pizarro: „Pentru a duce la bun sfârşit o sarcină supraomenească, era necesar, fără îndoială, un erou inuman." Nu mai inuman, de altfel, decât conducătorii imperiului învins. Adevărul este că nicăieri mulţimea de indieni, obişnuiţi cu o ascultare fără vorbe, nu a făcut nici un gest pentru a salva regimul incaş.

Marea aventură a zeilor albi

ra, fără îndoială, acum mai mult de treizeci de mii de ani înainte de era noastră, când primele grupuri de oameni veniţi din Asia orientală au străbătut strâmtoarea Bering, la acea vreme nescufundată în apă, şi au invadat America de Nord. Aceste cete de vânători-culegători au ajuns, încet-încet, în emisfera sudică, prin istmul Panama.

„Nu ştim încă, scrie Daniele Lavallee în *Marea Enciclopedie Larousse* (1972), dacă aceşti primi emigranţi au pătruns în America de Sud prin ţinuturile din interior, folosind coridoare interandine sau platourile situate la est de Anzi, sau dacă ei au coborât de-a lungul coastelor. Cele două căi de pătrundere au fost, fără îndoială, folosite simultan, dar siturile de pe coastă anterioare anului 5000 î.H.,

H, *T"*

dacă au existat, actualmente au dispărut, scufundate de lenta ridicare postglaciară a nivelului mării (...). Tot continentul sud-american, până la Strâmtoarea Magellan, era deci deja ocupat de om, acum circa zece mii de ani. Primele aşezări au fost peşteri şi adăposturi de piatră, uneori tabere în aer liber, în care grupele de vânători rătăcitori şi-au lăsat uneltele din piatră cioplită şi uneori mormintele lor."

Originea asiatică a indienilor din America

Vechimea şi importanţa unor astfel de migraţii nu mai sunt contestate la ora actuală, în cartea sa *Omul pornit în descoperirea lumii,* savantul german Paul Herrmann scrie: „Se pare că, în epoca dintâi a umanităţii, universul era aproape la fel de vast ca astăzi. Foarte probabil, nici un obstacol nu-l împiedica pe omul din epoca de piatră să-şi părăsească aşezările din Europa şi din Asia pentru a ajunge pe ţărmuri atât de îndepărtate cum sunt cele ale Americii sau Australiei. Cum şi când s-a întâmplat asta, nu ştim.

Doar când tundra siberiana, junglele sud-asiatice şi deserturile glaciare din Alaska vor fi complet scormonite de arheologi, vom putea scrie romanul acestor călătorii".

Alexandre de Humboldt a fost unul dintre primii care au susţinut, la începutul secolului XIX, ipoteza originii asiatice a primului locuitor al Americii. El a explicat că drumul prin strâmtoarea

Bering, eliberată de gheţuri la sfârşitul cuaternarului, oferea o trecere uşoară dintr-un continent în altul si că, probabil, oamenii de rasă mongolă s-au instalat în Lumea Nouă printr-o infiltrare lentă şi la epoci diferite.
Dacă aceste migraţii au constituit populaţia de bază a Americii şi dacă, prin importanţa lor numerică, ele au contribuit la înzestrarea indienilor cu acest „aer de familie" care se observă şi astăzi în cea mai mare parte a regiunilor
americane, ele nu exclud, totuşi, şi alte aporturi rasiale hotărâtoare, a căror existenţă, deja stabilită, a putut înlătura teza omogeneităţii etnice a continentului.

Alte contribuţii: australoide, melaneziene

Susţinută cu putere de un specialist al muzeului de Istorie naturală din New-York, Ales Hrdlicka, această teză a omogeneităţii etnice a fost dezminţită de lucrările lui Men-des Correa, ale lui Franz Boas şi, în special, ale întemeietorului muzeului Omului, din Paris, Paul Rivet, în *Originile omului american* (Gallimard, 1957). Antropologia, etnografia şi lingvistica au permis, într-o primă fază, să se descopere o prezenţă australoidă în America de Sud, în special în teritoriile meridionale. O astfel de descoperire a pus, pentru multă vreme, o problemă greu de rezolvat. Cum au putut australienii primitivi, presupuşi navigatori mediocri, să ajungă în America de Sud? Mendes Correa a găsit soluţia, explicând că aceste populaţii au trecut prin regiunile antarctice. Acest drum, mult mai scurt decât cel care traversează Oceanul Pacific, este, într-adevăr, jalonat de o serie de teritorii propice cabotajului: Tasmania, insulele Auckland, Campbell, Macquarie, Esmeralda, teritoriul lui Wilkes, al lui Eduard VII, al lui Graham.
Paul Rivet, care împărtăşeşte acest punct de vedere, precizează că trecerea s-a făcut, fără îndoială, acum circa şase mii de ani, în cursul unei perioade de regresiune glaciară care „ar fi putut lăsa un culoar eliberat de gheţuri pe coasta Antarcticei, analogă cu cea existentă în Groen-landa, favorizând astfel crearea de aşezări omeneşti."
Un alt element alogen, şi mai important, apărut mai târziu, este atestat în trei părţi ale continentului american: este vorba de elementul melanezian căruia antropologii i-au
dovedit, de asemenea, prezenţa în cea mai mare parte a insulelor polineziene, inclusiv în Insula Pastelul. „Pentru un popor care a realizat extraordinara ispravă de a descoperi insulele Pacificului, adaugă Paul Rivet, a atinge coasta americană era un lucru relativ uşor; dacă ne gândim bine, ar fi fost de mirare să n-o fi făcut şi ne putem mira că, uneori, n-a fost acceptată această ipoteză, în timp ce aceste călătorii uimitoare erau acceptate."
Oricare ar fi vechimea pe care istoricii o conferă acestor migraţii polineziene, este aproape sigur că ele nu au modificat nivelul cultural al autohtonilor, pentru că avem întemeiate motive să credem că, până la începutul primului mileniu înainte de era noastră, populaţiile americane nu cunoşteau agricultura şi-şi asigurau hrana culegând fructe sau rădăcini sălbatice, vânând sau pescuind.

Prima civilizaţie: civilizaţia Chavin

Abia spre secolul VIII Î.H. porumbul, necunoscut mai înainte, a început să se răspândească în America de Sud. Această dată este, bineînţeles, aproximativă şi noi nu cunoaştem originea acestei preţioase cereale, dar ştim că indienii au făcut din ea o „soră" sau o „mamă" mitică şi con-statăm, împreună cu Alfred Metraux, că „începutul culturilor de porumb coincide cu o bruscă schimbare în evoluţia culturală a regiunii andine".
O primă civilizaţie era pe cale de a se naşte în Anzi, la circa trei mii de metri altitudine. Arheologii i-au dat numele *Chavin,* după numele unui mic sat cocoţat între vârfurile din *Cordillera Blanca* şi valea Maranonului superior, la nord de Lima, nu departe de Oceanul Pacific. Este, într-adevăr, aproape de Chavin de Huantar locul unde se înalţă ruinele măreţe ale unui complex arhitectonic de aproape
douăsprezece mii de metri pătraţi. Simbolistica monstruoasă a acestor ruine nu a ştirbit admiraţia primilor călători europeni, pentru că, în 1624, spaniolul Antonio Espinosa scria: „Acest templu este unul din cele mai ilustre, ca Roma sau Ierusalimul la noi..."

Ferocele zeu felin

Pe panta care coboară spre Rio Puccha, ale cărei terase au fost, în parte, distruse în 1945 de o avalanşă de pietre şi noroi, un labirint de galerii şi construcţii împodobite cu basoreliefuri gravate cu jaguari cu capete umanizate, conduce vizitatorul la o scară din lespezi granitice, apoi la o platformă pe care, între coloane de pământ ars, se desfăşurau sacrificiile. Sângele victimelor inunda faţa diavolească şi feroce a zeului felin Onkoy, cu părul ca nişte şerpi şi cu colţi încovoiaţi. Chavin a fost, poate, capitala unui stat teocratic fiind mai mult sau mai puţin supus unor reguli

stricte, căruia îi erau subordonate comunităţile agrare din regiune sau, mai simplu, un centru de pelerinaj. Căci, de-a lungul acestor ruine masive şi tăcute se profilează umbra unei caste sacer-dotale atotputernice. Omul de Chavin a fost, în orice caz, un meşter abil care a cizelat cu fineţe vase de argilă neagră sau cenuşie şi a cărui imaginaţie a fost total dezlănţuită. „Figurile monstruoase, ireale, scrie Louis Baudin, se a-seamănă, adesea, într-o manieră curioasă, cu desenele pe care le fac astăzi artiştii dezechilibraţi şi pe care psihiatrii le studiază cu grijă."
în ciuda distanţei şi obstacolelor de relief, populaţiile andine par a fi dobândit, sub conducerea preoţilor Chavin, o unitate ideologică şi culturală care, în lipsa formelor statale mai elaborate, a întărit soarta lor comună.

oA
Fiecare regiune, desigur, a avut tendinţa de a-şi păstra particularităţile şi, departe de templu, se observă chiar apărând puţin umor în reprezentarea fiinţelor mitologice, dar zeul felină, cu colţii ieşind în afară şi cu faţa ameninţătoare, veghea până în văile cele mai îndepărtate.

Navigatori chinezi

Dezvoltarea culturală care a apărut, astfel, în apropierea coastelor peruviene, pune problema prezenţei elementelor etnice alogene mai recente încă decât cele pe care le-am menţionat. Nu trebuie, fără îndoială, subestimat aportul geniului autohton, dar arheologia şi istoria comparată a religiilor dovedesc, absolut categoric, că civilizaţia din Chavin — şi cele care i-au succedat — a fost marcată de influenţele extra-americane.
Germanul Robert von Heine-Geldern, susţinut de Pe-dro Bosch-Gimpera, fost profesor la Universitatea din Mexi-co, a putut stabili că în mod regulat au fost făcute călătorii până în America de unele popoare asiatice şi, în special, de excelenţii marinari ai statului C/u/din China orientală, în secolul VIII.
Aceşti navigatori chinezi, se pare, atraşi de aurul din Peru, au influenţat arta din Chavin importând monştri, jaguari şi alte feline, atât de numeroşi în iconografia Americii precolumbiene şi, poate, au introdus aici metalurgia, în Mexic, unde erau în contact cu olmecii, aceşti străini au rămas mult timp prezenţi în memoria autohtonilor. Unele relatări culese de Juan de Torquemada, descriu oameni de o mare politeţe, îmbrăcaţi cu lungi „tunici", din ţesături de lână şi mătase, cu mâneci largi şi scurte.

Vas ceramic — Tiahuanaco

Navigatori polinezieni

Se pare, de asemenea, că polinezienii au întreţinut relaţii neîntrerupte cu America- *,fi' ^ de* mirare, scrie Paul Rivet, ca polinezienii, care au fost cei mai minunaţi navigatori din lume, să-şi fi prelungit călătoriile până pe coasta americană? Cunoscând perfect curenţii şi vânturile, ştiind să se orienteze după stele, călătoreau noaptea şi parcurgeau fără escală distanţe de 2000 de mile şi, uneori, de 2500 până la 4200 de mile. Pentru a regăsi în imensitatea oceanului măruntele insule polineziene, aveau ca punct de reper micul nor ce se formează deasupra lor, la 3600 de metri înălţime şi pe care un *ocft* exersat îl zăreşte de la 120 de mile în larg. Pirogile lor duble făceau 7-8 mile pe oră, adică 75 de mile într-o zi timp de 10-12 ore; în consecinţă, una din aceste ambarcaţiuni putea să străbată distanţa care separă Hawai de coasta' californiană sau Insula Paştelui de coasta sud-americană, în douăzeci de zile."
Şi Paul Rivet precizează: „Malurile occidentale ale Americii au fost permeabile pentru multiple migraţii, pe toată întinderea lor. Pacificul nu a fost, în nici un fel, un obstacol. El a fost, din contră, o punte de legătură între lumea asiatică şi oceanică şi Lumea Nouă."
Spre secolul III înainte de era noastră începe să se estompeze unitatea civilizaţiei Chavin, dezvoltându-se două culturi noi pe coasta periiviană: cea din Nazca-Para-cas, la sud, şi cea din Mochicas la nord.

Mumiile cu veşminte somptuoase din Paracas

La sud de Lima, pe peninsula de nisip, astăzi ca un deşert, Paracas, dr. Julio Pello a descoperit, în 1975, două situri arheologice de cea mai mare importanţă.
Din primul, *Paracas Caverna, a* scos la iveală ceramică datând, se pare, din perioada Chavin.
Din al doilea, *Paracas necropolis,* arheologul peru-vian a exhumat patru sute treizeci şi două *tardos.* mumii îmbrăcate şi împachetate în somptuoase ţesături policrome pe care uscăciunea solului le-a conservat intacte. Pe aceste materiale fin ţesute şi admirabil brodate, ale căror subiecte simetrice par a fi, după formularea lui Louis Baudin, tot atâtea „mesaje pe care cei vii le dădeau morţilor pentru a le duce pe lumea cealaltă", specialiştii au numărat o sută nouăzeci de nuanţe distincte.
Puse la dispoziţia „medicilor legişti" ai arheologiei, mumiile din *Paracas necropolis* au pus din nou problema unui aport etnic alogen. Mai multe dintre ele au arătat, într-adevăr, un tip rasial net dolicocefal si, se pare, blond, deci nordic. Carbonul 14 a permis să se sugereze, cu timiditate, data de 500 Î.H., care a fost însă imediat contestată de mai mulţi specialişti.
„Nu ştim, a scris profesorul Jacques de Mahieu, director la *Instiuto de Ciencia del Hombre* din Buenos Aires, în *Marea călătorie a Zeului-Soare* (Edition speciale, 1971), cum a fost realizată datarea cu carbon 14 a mumiilor peru-viene şi ni se pare greu de conceput să se ardă în fiecare caz kilogramul de materii organice — adică de mumie — indispensabil, conform partizanilor metodei, pentru a obţine un rezultat valabil."

misterioşi

Există, deci, două posibilităţi: ori datarea este la fel de fantezistă ca multe altele efectuate diferit şi, în acest caz, indivizii de biotip nordic care au fost mumificaţi nu pot să aparţină decât unei migraţii scandinave mai târzii, şi situl de la *Paracas necropolis* nu este legat, contrar faţă de ceea ce s-a crezut, de cultura Nazca. Ori carbonul 14 are dreptate si ar trebui să se admită o imigrare europeană anterioară începutului erei noastre. Să fie vorba atunci de hiper-boreeni, alungaţi din Danemarca şi din sudul Norvegiei de cataclisme naturale, care au invadat Europa centrală şi meridională, au atacat fără succes Egiptul faraonului Me-neptah, s-au repliat spre Palestina, unde Biblia îi menţionează sub numele de filistini şi care ar fi putut, graţie calităţilor lor de marinari pricepuţi şi corăbiilor lor solide, să înfrunte apele periculoase ale Oceanului Atlantic? Această ipoteză nu este, într-adevăr, satisfăcătoare, deoarece nu ne dăm seama prea bine, cum aceşti hiperboreeni, admiţând că au reuşit să traverseze oceanul, ar fi putut eşua pe coastele Pacificului.
O altă ipoteză iese atunci la lumină: aceşti nordici din Paracas nu erau arieni veniţi din India? Ştim, într-adevăr, datorită lucrărilor deja menţionate ale lui Robert von Heine-Geldern şi Pedro Bosch-Gimpera, că America a fost în contact, într-o măsură relativ strânsă, cu statele hinduizate stabilite în Insulinda şi în peninsula indochineză începând cu secolul I V sau V d.H. Dar cronologia, foarte fragilă, nu ne permite să emitem, cu certitudine, nici cea mai mică concluzie.

Toată viaţa mochicaşilor gravată pe vasele tor

în momentul în care cultura Nazca pare a se dezvolta în regiunea Paracas, o altă civilizaţie, aceea a mochicaşilor, apare pe aceeaşi coastă, la mai mult de o mie de kilometri la nord, aproape de Trujillo. Această civilizaţie, căreia nu i se pot data originile decât cu prudenţă, şi care se mai numeşte şi *Proto-Chimu,* s-a ilustrat mai ales prin ceramică. Stilul ei este diferit de cel din Nazca. Artiştii au neglijat policromia pentru a crea în relief o infinitate de opere realiste şi naive. Mii de vase şi de ulcioare, scoase din morminte şi îngrămădite, de atunci, în pivniţele muzeului din Lima, ne descoperă viaţa unui întreg popor, în activităţile lor artizanale, războinice sau sexuale.
Nimic n-a scăpat observaţiei minuţioase a ceramiş-tilor, nici fauna sau flora, nici modul de viaţă sau obiceiurile, nici chiar viciile oamenilor mochicas. „Aici un om rânjeşte, scrie Louis Baudin, acolo un medic operează un pacient întins, un războinic îşi loveşte duşmanul cu măciuca, un mu-tilat de ambele picioare se târăşte..., pume sau păsări cu cap de om, vânători întinzând o plasă, mesageri alergând pe câmpie..." Pe două din aceste vase, găsite la Puno şi la Santiago de Cao de către Charles Wiener, s-au descoperit desene reprezentând zidari negri şi albi. Pe alte vase, scoase la iveală la Chimbote şi la Trujillo de arheologul german Max Schmidt, se pot vedea lupte înverşunate între oameni albi şi oameni negri.
Elementul negroid, care se regăseşte foarte adesea în iconografia Americii precolumbiene şi, în special, în Mexic, în statuetele din Veracruz şi pe fresca din Chichen Itza, provine numai, aşa

cum crede Paul Rivet, din migraţiile melaneziene sau ar trebui, din contră, să acceptăm şi migraţiile dintre Africa şi America, aşa cum face Pierre Carnac în *Istoria începe la Bimini*(\ 973)? Această ipoteză, cea mai susţinută, nu poate explica totul, deoarece, dacă este adevărat că melanezienii erau negri şi, probabil, rude apropiate ale africanilor, unele trăsături negroide, observate în America precolumbiană, sunt destul de accentuate pentru a aminti mai mult tipul african decât tipul melanoid.
A doua ipoteză, mai fragilă, se sprijină pe o cronică arabă care vorbeşte de o expediţie maritimă spre vest, organizată la sfârşitul secolului XIII de un împărat din Mali. Dar, nimic nu dovedeşte că această flotă a plecat spre America si, cu atât mai puţin, că a ajuns aici. Dimpotrivă — si asta este a treia ipoteză — este foarte probabil ca sclavi negri, capturaţi în Africa, să fi fost aduşi de navigatorii asiatici sau hinduşi pe coastele americane.
în această cultură mochica, surprinzător de bogată si de vie, a prins rădăcini una din primele naţiuni cu adevărat organizate din epoca precolumbiană. Ea şi-a extins influenţa şi în partea depărtată de coastă şi a construit, în Valea Vinu, un ansamblu de canale pentru a fertiliza solul. Cu toate că montarea acestor reţele de irigaţie pare să dovedească existenţa unei organizaţii sociale şi politice relativ complexe, această naţiune apare mai mult ca o confederaţie decât ca un imperiu. Prizonieri ai ceea ce autorii au numit *empirism tribal,* mochicas nu aveau, în mod evident, acea dorinţă de putere care va caracteriza, câţiva ani mai târziu, casta conducătoare incasă.

Mochicaşii dau naştere imperiului Chimu

A trebuit să se aştepte anul 1000 şi o răsturnare care rămâne încă misterioasă în ochii istoricilor, pentru a se putea vedea născându-se din confederaţia mochica Imperiul Chimu. A apărut o castă războinică cu adevărat, care a construit apeducte şi ecluze, a repus în funcţie reţelele de irigaţie care fuseseră, pare-se, abandonate sau distruse. Tot această castă a făcut din capitala Chanchan, ale cărei ruine se întind astăzi pe şaptesprezece kilometri pătraţi, una din aglomerările urbane cele mai importante si cele mai dezvoltate din America precolumbiană. Tot ea a fost, în sfârşit, cea care a întreprins, în secolul XIV, recucerirea vechilor teritorii ale confederaţiei mochica şi care a anexat noi teritorii. La începutul secolului XV, datorită eforturilor celui de al treilea suveran din Chanchan, Nasempinku, Imperiul Chimu se întindea de la Nepena la sud, la Lambayeque la nord, fie pe coasta centru-nord a Perului, de la Chimbote la Chiclayo, şi exercita deja o influenţă directă asupra primului oraş pe care spaniolii îl vor întâlni pe coasta ţinutului *PlnJr.* Tumbez.
în fiecare vale cucerită, se construia o fortăreaţă pentru a se asigura securitatea. Cea mai celebră, Paramonga, a fost un adevărat oraş de garnizoană, cu fortăreaţa sa cu ziduri puternice şi bastioane grele, de unde au plecat, la mijlocul secolului XV, expediţiile războinice ale ultimului suveran, Minchansanam, contra triburilor confederate din văile Chillon, Rimac şi Lurin.
Această aristocraţie Chimu, ajunsă la putere la începutul secolului XI, îşi aroga, dacă-i credem pe cronicarii spanioli Miguel Cabello de Balboa şi Antonio de la Calancha, o origine divină şi pretindea că formează o etnie în acelaşi timp anterioară şi superioară celei pe care o formau oamenii de rând.
Diferite tradiţii, povestite de aceiaşi cronicari, atribuiau formarea acestei caste unor oameni veniţi din Golful Guayaquil, pe ambarcaţii de papură. Venind din nord, sub comanda unui şef puternic, alb şi bărbos, Naymlap, o flotă importantă ar fi debarcat aproape de vărsarea lui Rio Paquisllamga, astăzi Rio Lambayeque, nu departe de capitala provinciei peruviene actuale, Chiclayo.
Pentru a încerca să cunoască provenienţa acestor oameni, profesorul Jacques de Mahieu, care a fost rectorul Universităţii argentiniene de ştiinţe sociale, înainte de a întemeia *Institute de Ciencia delHombre* din Buenos Aires, s-a adâncit, cu ajutorul unei echipe de cercetători, în studiul tuturor tradiţiilor Americii precolumbiene. fn Mexic, aceste tradiţii au fost foarte bine păstrate, deoarece indienii posedau veritabile cronici desenate, cu iconografii, pe foi legate, în care fuseseră consemnate o mulţime de informaţii de ordin istoric sau mitologic, fn provincia Mexico, aceste anale erau păstrate în biblioteci şi documentele transcrise în caractere latine, puţin după cucerire, sunt numeroase, în Peru, absenţa unei scrieri alfabetice sau iconografice nu a permis să se păstreze tradiţiile cu tot atâta rigoare, dar incaşii, aşa cum vom vedea, foloseau faimoasele *quipu,* acele şnururi înnodate pe care ei înregistrau, datorită îndemânării unor *quipucamayoc,* scribi originali, principalele evenimente istorice şi care constituiau, pentru *amauta* însărcinaţi să le interpreteze, o bază mnemotehnică foarte sigură.

Mitul, interpretarea realului

Toată problema era de a se şti dacă tradiţiile şi poveştile mai mult sau mai puţin fabuloase pe care le *conţineau* erau simplul produs al imaginaţiei indigenilor sau, din contra, reflectarea — fără îndoială idealizată şi „structurată" dar totuşi exactă — a evenimentelor istorice. La toate popoarele primitive, miturile povestesc o istorie *sacră,* adică un eveniment sau o serie de evenimente care s-a petrecut în timpul *primordial, adică* în momentul în care „haosul" a fost transformat în „cosmos" datorită faptelor deosebite ale fiinţelor supranaturale. Dar aceşti eroi care ne sunt prezentaţi de tradiţie, nu sunt personaje cu adevărat fictive. Dacă ele au fost transformate şi înfrumuseţate aceasta s-a făcut pentru a satisface nevoia de miraculos a popoarelor, dar, de asemenea, şi mai ales pentru că, sacralizând evenimentele primordiale şi actorii lor, mitul capătă o valoare arhetipală, adică devine modelul ideal al tuturor lucrurilor.
„fntr-un trecut care nu este prea îndepărtat, scrie profesorul Jean Poirier^, se considerau miturile ca simple fabulaţii fără însemnătate deosebită. Chiar termenul de *mit* implica o noţiune de irealitate. Dar în faţa descoperirii faptelor incontestabile care vin să confirme miturile care au fost considerate simple legende, a fost nevoie să se revizuiască vechile concepţii. Miturile neozeelandeze, de exemplu, au păstrat amintirea acelor *moa* mult timp înainte de a se regăsi urme de necombătut—şi se credea că *moa* nu erau decât o creaţie imaginară. Aproape la antipozii Noii-Zeelande, acele *saga* scandinave care relatau expediţiile spre vest, până la Vinland şi mai departe, erau luate drept povesti ingenioase, până în ziua când s-a aflat că vikingii descoperiseră si ei America, câteva secole înaintea lui Columb.

1) fn *Elementul blond în Polinezia,* apărut fn *Jurnalul Societăţi oceanişti/ordin* Muzeul Omului (1952)

Astăzi, însă, o concepţie cu totul nouă despre mit a fost elaborată şi se consideră că este vorba, în cele mai multe cazuri, de o interpretare a realului; este o realitate adiacentă fabulaţiei mitice. Sarcina etnologului va fi de a căuta cu o mare prudenţă care este această realitate închisă în mit şi simbolizată de el."

Marea călătorie a Zeului-Soare

Jacques de Mahieu, de altfel, n-a întârziat să-şi dea seama că poveştile mitice ale Americii Centrale şi ale Americii de Sud precolumbiene prezentau o asemenea înlănţuire de fapte si asemenea coincidenţe, deşi aparţineau unor popoare diferite neavând între ele decât foarte puţine contacte, că n-ar fi fost posibil ca ele să fie total imaginare. A putut astfel, treptat, să reconstituie ceea ce el numeşte „Marea călătorie a Zeului Soare".
„Pe platoul de la Anahuac, scrie el[1]', acolo unde se găseşte astăzi oraşul Mexico, triburi neolitice trăiau de mii de ani în cea mai completă anarhie. Brusc, în secolul X al erei noastre, unul dintre ele, venit din nord cu o sută de ani mai înainte, a dat dovadă de un dinamism surprinzător. Faţă de altele, avea avantajul unui sistem de conducere monarhic. Dar asta nu ajunge pentru a explica de ce, sub al cincilea suveran, el s-a impus primitivilor din regiune, le-a dat legi, un calendar şi credinţe noi, i-a învăţat să scrie, să lucreze pământul, să topească, să prelucreze şi să fasoneze metalele. Toltecii erau fără îndoială mai inteligenţi decât ceilalţi amerindieni din Mexic, dar ei n-ar fi putut, desigur, inventa în câţiva ani o civilizaţie rafinată care avea să aşeze ţara la nivelul Europei din acea epocă.

1) în *Saga vikingilor pierduţi,* articol inedit

Ce se întâmplase? Tradiţiile indigene, culese de cronicari, ne-o spun: al cincilea rege al toltecilor era străin de trib. Alb, blond şi bărbos, venise din est pe mare şi debarcase la Panuco în Golful Mexic cu un grup de bărbaţi şi câteva femei. Era numit *Quetzalcoatl,* Şarpele cu pene.
Opera de civilizare a şefului alb, în Anahuac, a durat douăzeci de ani. Intr-o zi, un trib maya din Yucatan, itzaşii, au venit să-i ceară ajutor pentru a instaura în regiunea lor o ordine asemănătoare celei care domnea acum pe platoul central. Quetzalcoatl a plecat cu câţiva din oamenii săi şi o legiune toltecă. A fost păstrat în memorie în regiunea maya sub numele de Kukulkan, traducere exactă a numelui său în *nahuaîP.*
I-a trebuit puţin timp pentru a construi oraşul Chichen Itza, a impune ordinea şi a le împărtăşi cunoştinţele sale. I-a fost mai uşor decât pe platou, deoarece mayaşii cunoscuseră într-o epocă anterioară, sub dominaţia olmecilor, o civilizaţie considerabilă. Mai receptivi decât toltecii, se vor arăta însă mai puţin toleranţi.
Doi ani după sosirea şefului pe care şi-l numiseră singuri, itzaşii s-au revoltat contra lui şi, după o luptă violentă terestră şi navală, l-au obligat să plece, nu fără a-i omorî pe prizonierii albi pe care-i făcuseră. Quetzalcoatl s-a reîntors la Anahuac. Acolo, îl aştepta o neplăcută surpriză. Oamenii pe care-i lăsase, sub ordinele unuia din locotenenţii săi, se încurcaseră, în absenţa sa cu femei indigene. A izbucnit o ceartă şi, văzând că nu putea să-şi impună autoritatea, a plecat spre mare

cu tovarăşii lui credincioşi şi a pornit de la vărsarea râului Goasacoalco pe Atlantic."
1) limba aztecibr
Un scandinav, Ullman
„Ruinele de la Chichen Itza ne-au furnizat data întemeierii oraşului de către Quetzalcoatl: Katun 4 ahau, adică anul 987 al erei noastre, ceea ce ne permite să fixăm cam anul 967, cel al sosirii sale la Panuco. Dar cine era Quetzalcoatl si de unde venea? Era, dacă se dă crezare descrierilor pe care le avem, un nordic şi, dacă forma navelor sale nu se datorează unei simple coincidenţe, un scandinav. Mai mult: el se numea, fără îndoială, Ullman, omul lui DII, zeul vânătorilor din mitologia germană. Prinţul aztec spaniolizat Ixtlilxochitl ne spune, într-adevăr, cum că toltecii erau veniţi dintr-o ţară situată la nord, dincolo de mări, a cărei bogată capitală, Tuia, avea un mare templu de lemn; şi părintele Bernardino de Sahagun, unul din cei mai buni cronicari din prima epocă, precizează că, în conformitate cu părerile mayaşilor, această ţară de origine era „Ţara lui Ollman".
Dar, *o* şi *u* sunt în limba maya o singură şi aceeaşi vocală. Ollman, Ullman, acesta nu poate fi decât numeje ţării lui Quetzalcoatl-Kukulcan sau chiar numele acestuia, în Europa nu există nici un nume de loc de acest fel. Din contră, Ullman este un nume propriu, scandinav, care se regăseşte şi astăzi. Totul pare a arăta că regele alb al toltecilor se numea Ullman. Totuşi, sub numele de Quetzalcoatl l-au divinizat mexicanii după plecarea sa, mai mult sau mai puţin identificat cu zeul suprem, Ollin Tonatiuh."
Vikingii, minunaţi navigatori
Aceşti oameni albi din America Centrală precolum-biană sunt deci, pentru profesorul Jacques de Mahieu, scandinavi şi, mai precis, vikingi danezi. Nu dispunem, din nefericire, asupra primilor navigatori vikingi, decât de informaţii fragmentare care nu ne permit să reconstituim, nici măcar sumar, itinerariul pe care l-au putut urma Ullman şi tovarăşii săi. Ştim totuşi că vikingii s-au lansat foarte devreme în cucerirea mărilor. Născut lângă mare, vikingul trebuia să asculte de chemarea ei ca de un destin. Din generaţie în generaţie i-au fost transmise noţiuni obţinute cu mari sacrificii şi permanent îmbogăţite, referitoare la curenţi, la punctele de reper de pe coaste, la vânturile importante. „Vikingii, scrie pe drept cuvânt profesorul Frederic Durând, (în *Vikingii,* P.U.F., *Que sais-je?,* 1965), pot fi consideraţi ca minunaţi navigatori: într-o perioadă în care alte popoare foloseau numai cabotajul, ei au fost primii care au întreprins navigaţia de lungă durată."
Colonizarea Atlanticului de Nord constituie, fără nici o îndoială, aspectul cel mai miraculos al aventurii vikinge. înfruntând unul din oceanele cele mai periculoase din lume, prin furtuni şi printre gheţuri plutitoare, scandinavii au fost primii, cu multe secole înainte de Christofor Columb, care au atins coastele Lumii Noi. Termenul de *colonizare* nu este exagerat, deoarece flote considerabile sunt menţionate în texte. Autori demni de crezare declară un număr de două mii de nave de război. Un cronicar al epocii scrie: „Marea deversa în Erin[1] valuri de străini; nici un port, nici un loc de ancorare, nici un castel, nici o fortăreaţă nu era la adăpost de flotele vikinge". Exemplul Islandei este deosebit de semnificativ pentru că între 870 şi 930, s-au instalat zece mii de colonişti scandinavi pe „insula de gheată şi de foc."
1) numele poetic al Irlandei
_____v,o GApeairn şi de călătorii pe
mare ale vikingilor permit fundamentarea solidă a tezei lui Jacques de Mahieu. Ori, cuvintele lui Paul Rivet pe care le-am citat referitor la melanezieni şi la deplasările lor maritime, sunt şi mai adevărate în ceea ce-i priveşte pe vikingi: nu putem vedea ce i-ar fi putut împiedica pe aceşti marinari excepţionali şi cutezători, care au colonizat Islanda şi Groenlanda, Normandia şi Sicilia şi care au navigat de-a lungul coastelor nord-americane înainte de a se instala în Vinland (actuala Noua-Anglie), să avanseze până la litoralul mexican. Nu este imposibil ca o flotă să fi fost prinsă de o furtună si antrenată de curenţi în Golful Mexic.
Un zeu alb, purtător al unui potir şi al unei ostii[1']
O astfel de călătorie este cu atât mai posibilă cu cât Ullman si tovarăşii lui nu par a fi primii albi care au debarcat în America Centrală.
fn epoca cuceririi spaniole, într-adevăr, indigenii mexicani păstrau încă amintirea unei „prime veniri" a unor preoţi îmbrăcaţi în veşminte lungi, albe, care predicau o religie ascetică. Şi Jacques de Mahieu remarcă foarte corect: „Quetzalcoatl are două feţe în tradiţiile si

iconografia Ana-huacului: aceea a unui războinic nordic şi aceea a unui călugăr creştin. Ai impresia că te găseşti în faţa a două personaje diferite care s-au suprapus cu timpul şi s-au confundat sub un nume generic care exprima originea comună şi lăsa_deoparte caracteristicile particulare ale fiecăreia din ele. fn teritoriul maya, cele două personaje erau net separate şi un desen prehispanic ni-l arată pe Izamna, zeul alb ascetic, purtător al unui potir şi al unei ostii".

1) pâine nedospită pentru cuminecătură (fn cultul catolic şi luteran)

Cine erau aceşti albi din ‚prima venire"? Cronicile spaniole ne spun că preoţii azteci, pentru a face să se înţeleagă cine erau, foloseau cuvântul *papa care* nu este din limba nahuatl şi pe care specialiştii n-au reuşit să-l explice. Ori, *papa* — *papar* din saga scandinavă — erau călugări irlandezi, *culdeeu, care* descoperiseră Islanda înainte de venirea norvegienilor şi care, în secolul XX, vor forma clerul Marii Irlande din America de Nord.

Existenţa acestei Mari Irlande — */re/and it Mikla* — este încă discutată de unii specialişti, dar este atestată de două texte scandinave. *Landnamabok,* cartea colonizării Is-landei, arată cum, în anul 963, puternicul şef islandez Ari Marson a atins, din întâmplare, Lumea Nouă, unde a găsit locuitori de rasă albă şi, în acest text, ţinutul poartă două nume: Marea Irlandă şi *Huitramannaland* („Ţara oamenilor albi"). *Saga lui Snorri Godipe* de altă parte, povesteşte aventurile lui Gudheif Gundlangson căruia, în 1029, în cursul unei călătorii de la Dublin în Islanda i s-a deviat direcţia spre sud-vest din cauza unei furtuni violente. După mai multe zile de navigaţie, a ajuns pe un ţărm necunoscut unde a fost prins, împreună cu echipajul 'său, de sute de oameni care vorbeau, spune textul, o limbă care semăna cu irlandeza. Prizonierii au fost conduşi în faţa unui bătrân cu barbă albă, urcat pe un cal, care li s-a adresat în norvegiană.

Acest bătrân să fi fost cumva Bjorn Asbrandson, eroul de la Breidavik, care a trebuit să plece pe mare în 999 după ce a avut o aventură amoroasă cu Thurid, sora lui *yarl* Snorri Godi? Fără îndoială, deoarece Bjorn Asbrandson n-a mai venit niciodată acasă, şi bătrânul cu barbă albă i-a cerut lui Gudheif Gudlangson veşti despre Snorri şi Thurid.

^mffffiţh.,

oaiaiorine STântului Brendan

Existenţa acestei colonii americane de irlandezi nu trebuie *să* ne surprindă deoarece irlandezii, şi ei, s-au aventurat foarte de timpuriu — şi foarte departe — pe mări. Cel mai cunoscut dintre aceşti marinari celţi a fost faimosul Brendan, .pretins" sfânt, dar navigator autentic, care a trăit între 484 şi 578. Legenda a exploatat aventurile sale maritime. Unii istorici n-au văzut în povestea celor două călătorii decât unul din numeroasele miracole cu care ne-au obişnuit sfinţi de rangul doi. Totuşi, după cum remarcă Rene Thevenin în *Ţările legendare (* P.U.F. *Que sais-je?,* 1946), „când problema este greu de rezolvat, este comod să o simplifici eliminând-o. Sub pretextul că nici un sfânt cu numele Brendan n-a existat vreodată, a fost negată realitatea călătoriilor făcute în secolul VI de un călugăr irlandez cu numele Brendan."

Ernest Renan a fost unul din primii savanţi moderni care a luat apărarea lui Brendan. Referitor la relatarea primei sale călătorii în mările din nord, el scrie: „în cursul viselor, apărea cu o surprinzătoare precizie sentimentul pitoresc al navigatorilor polari; transparenţa mării, caracteris-ticile banchizelor şi a insulelor de gheaţă topindu-se la soare, fenomenele vulcanice ale Islandei, jocurile cetacee-lor... marea ca laptele, insulele verzi pline de ierburi care recad în valuri... Topografie ciudată, totodată fermecătoare prin ficţiune şi grăitoare prin adevăr." Rene Thevenin precizează la rândul său: „Este neîndoielnic că detaliile date de Brendan — desigur ţinând seama şi de tendinţele lui de a exagera, cum ar fi întâlnirea câtorva cetacee polare — concordă pentru a dovedi că sfântul a pătruns departe în mările nordului, mult drncolo de cercul arctic până la 72 sau 73 grade, şi că el a descoperit, aproape sigur, Insula Jan Mayen în momentul unei erupţii." După ce a navigat aproape de actuala Terra-Nova,

Brendan s-a îndreptat spre sud şi a mers în lungul litoralului american până la o insulă, care a fost identificată de profesorul George A. Littie din Dublin ca una din insulele Bahamas. După care călugării au debarcat pe continent, pe un teritoriu a cărui descriere evocă peisajele Roridei.

Alţi irlandezi în America precolumbiană

Un alt navigator irlandez, un anumit Cormac, care a trăit în secolul VII, a călătorit între Irlanda şi Islanda de mai mult de trei ori. Călugărul Disuil povesteşte despre călugării irlandezi că au locuit mai mult de şase luni în „marele teritoriu Thule" unde vikingii vor ajunge pe la 870. După o încer-care zadarnică de rezistenţă, călugării au plecat spre vest şi au ajuns pe ţărmurile Groenlandei.

Drakkar-ur\\e (navele vikingilor^ au ajuns acolo în 874. *Libellus Islandorum,* redactat de Ari înţeleptul (1067-1148), povesteşte că întemeietorii aşezărilor scandinave în Groenlanda, adică Eric cel Roşu si ai săi, au găsit locuinţe omeneşti în ţară, atât la est cât şi la vest, unelte sparte din piatră şi rămăşiţele unor ambarcaţiuni. Eschimoşii neapărând încă, la acea epocă, în sudul Groenlandei şi prezenţa sculelor şi caselor nepotri-vindu-se cu obiceiurile lor, nici cu nivelul de viaţă al acestui popor, nu putea fi vorba decât de irlandezi.
Goniţi din nou de vikingi, călugării au pornit pe mare, s-au apropiat de Terra-Nova înainte de a se stabili în ceea ce este astăzi Noua-Anglie, unde au pus bazele acestei *Ireland itMikla,* căreia istoricii şi geografii n-au reuşit încă să-i determine poziţia exactă. După aceea, ei au înaintat mult spre sud.
„Printre urmele sigure ale trecerii lor, scrie Pierre Car-nac, figurează în special grotele de la North Salem (New Hampshire) ale căror subterane au un plan analog cu acela al primelor aşezări religioase irlandeze din Evul Mediu. S-au
descoperit, de asemenea, urme ale unor situri irlandeze în apropierea localităţilor Kingston şi Raymond, în New Hamp-shire, aproape de fluviul Thames, ca şi la Lowel, Waterford, Leominster, Harvard, North Andover, Worcester, Hopkin-ton, Upton, Millis, Medway, Mendon, Hopedale, Webster, Martha's Vineyard etc. Aproape de South Windham (Mâine), s-au descoperit scări fără început şi sfârşit, săpate în stânci. Aceste vestigii au fost atribuite irlandezilor de cea mai mare parte a specialiştilor, ca şi cele de la South Ber-wick (Mâine), West Shasheen (Massachusetts) şi Wood-stock (Connecticut). S-a găsit chiar, la Upton, o construcţie tipică, în chip de stup de albine cu o piaţetă din lespezi la intrare, care aminteşte de Irlanda, în 1960, apele oceanului ridicate de uraganul Donna au aruncat pe o plajă din New-Jersey rămăşiţele unei foarte vechi ambarcaţii din lemn. Metodele radioactive de datare au evaluat vârsta acestei bărci, de tip irlandez arhaic, la o mie de ani."

Elemente net creştine în religia aztecă

Dacă aceşti călugări irlandezi s-au instalat, cum avem toate motivele să credem, în Florida sau într-o regiune limitrofă, nu este surprinzător că unii dintre ei au putut veni în Mexic, pentru a predica acolo credinţa creştină. Majoritatea informaţiilor asupra lui Anahuac toltec apoi aztec ne precizează, de altfel, că acest Quetzalcoatl ascetic a predicat existenţa unui zeu unic şi universal şi vorbea despre un loc al bucuriilor în care cei drepţi erau răsplătiţi după moarte — un paradis — şi de un loc al ispăşirii provizorii — un purgatoriu.
„Preoţii lui Quetzalcoatl, adaugă Pierre Camac, predicau în plus că omul decăzuse ca urmare a păcatului unei femei şarpe. Quetzalcoatl recomanda evlavia şi prinoasele. El susţinea chiar, lucru ciudat pentru un toltec, că se poate
păcătui chiar având doar intenţia." Printre alte tradiţii transmise de *papari,* figurează aceea a potopului în varianta de tip iudeo-creştin, prezentând un Noe local numit Cox-Cox. în sfârşit, ideea învierii fiinţei divine şi legenda fecioarei-mame sunt prezente peste tot.
„Dar cel mai semnificativ, în afară chiar de utilizarea crucii ca obiect de cult — aici numită *arborele vieţii pe* care ar fi murit un om *mai slăvit* decât soarele — rămâne faptul că Quetzalcoatl a instituit ceremonia botezului. Acesta seamănă extraordinar cu botezul creştin. Preotul îl termină cu aceste cuvinte: *Primeşte această apă sfinţită, căci pe pământul pe care vei locui, în care te vei naşte şi te vei împlini ea este cea care oferă principiile necesare vieţii. Primeşte dar această apă.* Pronunţându-le, preotul stropeşte capul copilului cu apă sfinţită. Se proceda la fel în timpul ceremoniilor colective în care cei botezaţi intrau într-un mic curs de apă. în aceste circumstanţe, crucea de marmură încărcată de flori şi venerată de indigenii din *Vena Cruz* (Adevărata Cruce), care a dat numele locului în timpul cuceririi spaniole, nu trebuie să ne mire. Cum nu trebuie să ne mire nici existenţa, pe coasta de est a Americii, a unui *Iordan* precolumbian, desemnat efectiv sub acest nume."
Trebuie, fără îndoială, să considerăm cu circumspecţie şi spirit critic aceste elemente creştine care ne-au fost semnalate de cea mai mare parte a cronicarilor spanioli, adesea orbiţi de zelul lor religios, şi să nu le reţinem decât pe acelea care au făcut obiectul unui studiu serios. Este totuşi greu să contestăm global creştinarea parţială a Mexicului de călugării irlandezi, atâta timp cât prezumţiile sunt numeroase şi cele câteva probe indiscutabile.

Sfârşitul marii călătorii a Zeului-Soare

Indiferent cum, personajul Ullman, — pe care l-am abandonat în momentul în care, părăsind Mexicul necredincios, pe la anul 1000 al erei noastre, el ajungea pe malul Atlanticului cu cei mai fideli dintre tovarăşii lui — nu era creştin. Era un războinic de temut, cutezător şi fără milă,

negreşit păgân pentru că el a introdus cultul Soarelui. El nu poartă lungul veşmânt alb al lui Quetzalcoatl cel ascetic, — zeul pe care l-au creat apoi mexicanii, contopindu-l cu zeul lor suprem Tonatiuh — ci poartă o cazacă neagră şi o cască împodobită cu şerpi.
După ce a navigat spre sud, Ullman şi echipajul său au debarcat pe ţărmurile actualei Venezuela. Regăsim în tradiţii şi în monumente — în tot lungul drumului care i-a condus prin savanele acestei ţări, apoi, prin platourile din Cundinamarca, până la Pacific — amintirea zeului civilizator Bochica, de asemenea alb şi bărbos. Ullman se pare că a murit în cursul acestei lungi călătorii care a durat poate mai multe zeci de ani şi, sub comanda unui nou şef, albii au construit, la malul Pacificului, ambarcaţii din piele de focă, au pornit iar pe mare şi au debarcat pe coastele actualului Ecuador. Pe acest şef, cronicile îl numesc Naymlap. Jac-ques de Mahieu în *Marea călătorie a Zeului-Soare,* subliniază că acest nume nu aparţine nici limbii quitchua nici altor limbi autohtone şi că el are o puternică consonanţă germanică. *Naym* este, într-adevăr, o deformaţie spaniolă normală a lui He/mcare în vechea limbă norvegiană, ca şi în germană, înseamnă patrie; şi /ap în norvegiana veche, înseamnă fragment. He/m/ap ar vrea să spună *Fragment de Patrie.*

lacului Titicaca

n " IM de

încă, Tupac Yupanqui. oameni albi

Sunt aceiaşi cuceritori sau cei puv ,

yiuţjui u i^^- —-----

coasta Pacificului trei centre de implantare, bum uucu v^a. mai mult de cincizeci de ani separă debarcarea lui Naymlap în ţara Chimu, de sosirea acestor *atumuruna* în regiunea lacului Titicaca. Dacă rămâne încă imprecisă această cronologie, putem, totuşi, datorită cercetărilor arheologice, să emitem date cu un risc relativ mic de eroare. Istoricii sunt de acord să situeze spre anul 1000, instalarea lui Naymlap la Chancan.

,^%'l IVJ lll

secolul XI

Lacul misterului

Cei numiţi *atumuruna* au întemeiat civilizaţia de la Tia-huanaco, lângă lacul Titicaca, se pare între anul 1050 şi anul 1 100. „Atâtea legende vorbesc de acest sit, — scrie Henri Lehmann, profesor la Muzeul naţional de istorie naturală din Paris, în *Civilizaţiile precolumbiene* (P.U.F., 1973) — că a trebuit mult timp pentru a regăsi locul exact pe care-l ocupă în evoluţia civilizaţiilor sud-americane; a fost considerat, la început, ca fiind la originea tuturor şi unii arheologi n-au ezitat să-i atribuie mai mult de zece mii de ani Adevărul este total diferit. Dacă este exact că monumentele de la Tiahuanaco sunt mai vechi decât cele ale incaşilor, nu este posibil să le datezi mai devreme de secolele XI sau XII din era noastră. S-a făcut, în privinţa oamenilor din Tiahuanaco aceeaşi greşeală ca şi cu toltecii din Mexic, con-siderându-i ca primii civilizatori, deşi ei nu erau decât o verigă a unei lungi evoluţii ale cărei începuturi datează dinaintea epocii istorice."
Nimeni nu poate nega realitatea acestei lungi evoluţii, care permite nou sosiţilor, oamenilor albi şi bărboşi, să grefeze geniul lor propriu pe acela al popoarelor care i-au precedat. Dar veriga *atumuruna,* ca şi cea a toltecilor, este de o importanţă decisivă. Dacă regiunea lacului Titicaca cunoscuse, într-adevăr, o primă dezvoltare culturală, poate sub influenţa Chavin, Tiahuanaco este indiscutabil leagănul şi punctul de plecare al unei dezvoltări culturale şi imperiale fără precedent, care va fi întreruptă, aşa cum vom vedea, la sfârşitul secolului XIII, dar relansată şi intensificată de incaşi.
La peste trei mii opt sute de metri altitudine, Titicaca este lacul aflat la cea mai mare înălţime de pe glob. A luat naştere, spun geologii, în epoca terţiară, când Anzii s-au ridicat din ocean şi au format între cutele lor această gigantică cisternă de opt mii trei sute de kilometri pătraţi, mare cât Corsica. Tăiat în două de frontiera peruviano-boliviană, lacul are o lungime de aproape o sută cincizeci de kilometri, şi atinge, în partea sa cea mai lată, şaizeci de kilometri. O limbă de pământ foarte subţire îl îngustează aproape de micul sat Copacabana. Uşor sălcii, apele sale foarte reci sunt reîmprospătate de patruzeci de *rios* care curg din gheţarii care-l înconjoară.
Când ajunge la el prin sud, venind de la Tiahuanaco, călătorul este uimit de măreţia acestui sit sălbatic. O câmpie fără copaci se întinde între munţii înzăpeziţi care barează orizontul din toate părţile, în afară de nord unde lacul se prelungeşte la infinit ca o mare. Pe bună

dreptate, comandantul Jacques-Yves Cousteau, şeful expediţiei franceze care a făcut, în 1 968, primele scufundări în adâncimea lui, a numit Titicaca *"lacul misterului".*
\v
'A v:

Diferenţa dintre quitchuaşii şi aymaraşi

în ciuda asprimii climatului şi sărăciei solului, această regiune a fost locuită din cele mai îndepărtate timpuri. Astăzi, ca şi ieri, indienii trăiesc acolo din pescuit, crescând lama şi alpaga şi roagă zeităţile lor să binevoiască să ajute cartoful să crească. Primii locuitori au fost, se spune, collaşii, care vor da numele lor unui regat indigen ulterior. Ei au fost cotropiţi, acum câteva secole, de arawaki care, după ce au urcat pe fluviile amazoniene, au invadat coridorul peruvian. Dacă îl credem pe Arthur Posnansky, în *Tiahuanaco, the Cradle of the American Mân (Tiahuanaco, leagănul omului american,* New York, 1932), arawakii erau dolicocefali cu faţa lată, cu ochii oblici, cu fruntea îngustă, cu pomeţii proeminenţi, şi cu faţa pătrată. Collaşii, din contra, erau brahicefali cu fruntea înaltă, cu nas lung şi arcuit, cu nările mari şi cu o musculatură puternică. Excelenţi agricultori, îndrăzneţi, sobri şi ambiţioşi, arawakii i-ar f i învins uşor pe collaşi, mai cruzi, dar mai paşnici. Totuşi, nu au fost nici învingători şi nici învinşi: cele două popoare au trăit câtva timp în armonie, apoi s-au amestecat. Din această uniune ar fi ieşit poporul aymara mai curând înrudit cu collaşii şi quitchuaşii, ultimii fiind mai degrabă descendenţi ai arawaki-lor.
Nici o trăsătură fizică accentuată nu ne permite, astăzi, să distingem aceste două etnii principale ale lumii andine al cărei nivel cultural a rămas sensibil acelaşi. Caracterul, totuşi, rămâne încă foarte diferit. Marele istoric suedez Rafael Karsten nu ezită să-i considere pe quitchuaşi ca un popor degenerat, cu spiritul obtuz, mai curând las decât curajos, întrucâtva mincinos şi umil în faţa stăpânului La aymaraşi, din contră, nu se regăseşte deloc această umilinţă care a permis verilor lor să se supună tutelei omului alb, dar au şi ei defectele lor, pentru că sunt descrişi, foarte adesea, ca nişte fiinţe lacome, viclene şi crude.

Albii dau indienilor aymara pe zeul Viracocha

Pe aceşti indieni aymara, rebeli din fire, apărându-şi independenţa cu străşnicie, *atumuruna* au reuşit, totuşi, să-i domine şi să-i fixeze în regiunea Titicaca. Şeful acestor nou veniţi cu tenul alb şi barba roşcată, nu ne este cunoscut decât din tradiţiile care au făcut din el zeul inca Huirakocha, nume pe careul scriu astăzi, influenţaţi de spaniolă, *Viracocha.* în cronica sa, apărută în secolul XVIII, Gregorio Garcfa a povestit cum, după credinţele locale, în timpurile când totul era în noapte, în care nu era încă nici lumină, nici ziuă, a ieşit din marele lac — Titicaca — un suveran numit Contis-Viracocha, care a creat deodată Soarele, Luna, planetele şi stelele. Tradiţiile, mereu confuze, sunt divergente asupra mai multor puncte: unele ne descriu fizicul lui, în timp ce altele pretind că nu avea nici oase, nici membre, nici corp şi vom vedea în capitolul următor, cauza unora din aceste divergenţe.
Acest erou a apărut, în toate povestirile, indiferent de variantele regionale, ca un zeu creator care a intervenit în lumea deja *creată,* în sensul creştin al termenului, dar neorganizată, a cărei întunecime nu era străpunsă decât de lumina fugară şi fosforescentă a lui Titi, enorma felină de foc, cocoţată pe vârful stâncos care ieşea din ape. Rolul lui Viracocha a fost, deci, de a transforma *haosulm cosmos.* Sarcină grea, deoarece el s-a lovit de neascultarea oamenilor care l-au părăsit şi au preferat să se întoarcă la viaţa animală, învins sau disperat, zeul creator a ajuns pe litoralul Pacificului, în provincia Manta şi „s-a cufundat în mare împreună cu toţi ai săi", după unele legende sau „a întins haina sa pe mare şi a dispărut pentru totdeauna în sânul oceanului", după părerea altora.
Nu cunoaştem, bineînţeles, identitatea exactă a personajului istoric care se ascunde în spatele acestor poveşti legendare şi mitologice. Putem presupune că *Huirakocha*
este numele care, ca şi cel al lui Quetzalcoatl, a fost dat eroului zeificat. Etimologia nu ne permite să o spunem cu certitudine. Unii autori apreciază, într-adevăr, că numele vine de la doi termeni quitchuaşi: *huira* (spumă) şi *kocha* (mare). Cronicarul metis Garcilaso de la Vega crede că acest cuvânt înseamnă *mare de seu.* Jacques de Mahieu, în ceea ce-l priveşte, propune cu titlu de ipoteză o a treia soluţie: Huiracocria ar putea deriva din două cuvinte scandinave, *huitrsau hvitre* (alb), pe care un indian de pe platoul înalt l-ar pronunţa obligatoriu *huira,* şi god(zeu), al cărui c/final. echivalent lui *th* din engleză, s-ar fi transformat în *eh.*

Alte forme ale lui Viracocha

în realitate, după regiuni şi după epoci, şeful *atumu-runa* apare sub nume diferite. Unul din cei mai mari *quipu*-camayocde la sfârşitul Imperiului încă, aşa numitul Katari, a cărui mărturie este

citată de istoricul sud-american Santiago Antunez de Mayolo, le-a vorbit spaniolilor de „foarte puternicul domn *Huyustus",* un om blond cu ochi albaştri, regele *pakajeilor,* care ar fi domnit la Titicaca, ar fi construit Tiahuanaco pe ruinele anticului Chucura, vechea capitală a unui popor de „sălbatici" şi ar fi fost inventatorul fortificaţiilor colosale ale căror ruine încoronează încă unele piscuri ale lanţurilor muntoase.
Huyustus se identifică perfect cu Huirakocha, şi poate cu acel suveran preincas pe care cronicarul Fernando de Montesinos îi desemnează sub numele *IntiCapac, Soarele-Rege.* Doi alţi cronicari spanioli, Polo de Ondegardo şi Pe-dro Sarmiento de Gamboa, relatează că oamenii albi, într-adevăr, au fost cei care au construit Tiahuanaco
Portretul lui Pizarro

J

Tiahuanaco, metropola gigantică
Această metropolă neobişnuită, al cărei complex arheologic acoperă circa patru sute cincizecide mii de metri pătraţi, la douăzeci de kilometri sud-est de Titicaca, a fost ridicată în mijlocul unei vâlcele alungite, relativ îngustă, în formă de potcoavă, întinsă pe patruzeci de kilometri, care se înclină în pantă domoală spre lacul sfânt. O linie convexă, neîntreruptă pe mai multe sute de kilometri, de sedimente şi de fosile marine indică, după geologi, că Titicaca s-a ridicat acum câteva milioane de ani, la o sută de metri mai sus decât nivelul său actual, şi îi încurajează pe unii autori să afirme, poate cu prea mare uşurinţă, că Tiahuanaco a fost construit pe malurile lacului ale cărui ape n-au încetat, de atunci, să se retragă.
Nu este uşor astăzi să reconstitui planul acestei metropole gigantice, ale cărei ruine „cele mai curioase, cele mai interesante şi cele mai majestuoase ale Americii" după istoricul peruvian Max Uhle, au fost din plin jefuite de europeni. Situl a fost considerat de spanioli ca o veritabilă carieră de piatră. „Tot satul modern Tiahuanaco, scrie Si-mone Waisbard, în *Tiahuanaco, 10.000 de ani de enigme incase* (Lafont, 1971), care se întinde în apropierea liniei ferate ce merge din La Paz la portul Gnayaquil, pe malul drept al unui mic r/b, a fost ridicat spre anul 1570, fiind construit cu pietre scoase din ruinele milenare! Blocuri frumos lucrate sunt folosite ca fundaţii ale colibelor de chirpici şi ca ornamente ale unor curţi interioare sărăcăcioase. Se vede peste tot, servind ca buiandrug la poarta unei cabane indiene cu acoperiş de paie, o lespede artistic sculptată. Pietre lustruite sunt incrustate în zidurile bisericii şi ale curţii interioare Altele au servit pentru a pava pridvorul."
Arhitecţii catedralei din La Paz i-au imitat pe constructorii acestui sat. Mai târziu, inginerii englezi au folosit zidurile si coloanele ca balast la calea ferată. Unele edificii care se
înălţau mândre au dispărut aproape în întregime. Distrugerea a fost cu atât mai lesnicioasă cu cât noile datări şi unele povestiri indigene ne permit să afirmăm că situl, aşa cum l-au găsit incaşii în secolul XIV, nu era cum s-a crezut mult timp, o îngrămădire de ruine, ci un şantier pe care *atu-muruna* nu au avut timp să-l termine.
O populaţie permanentă
înşelaţi de datările fanteziste, zeci de cercetători au „întrebat" zadarnic vestigiile de la Tiahuanaco. în loc de răspuns, unii dintre ei au păstrat convingerea că această cetate extraordinară n-a fost decât un vast centru de ceremonii, locuit doar timp de câteva luni pe an şi construit timp de secole de mii de pelerini veniţi, în unele perioade, din cele patru colţuri ale Anzilor. Directorul Centrului de cercetări arheologice din Tiahuanaco, Carlos Ponce San-guines, a fost primul care a demonstrat caracterul fantezist al unor astfel de afirmaţii. Dacă aceşti pretinşi pelerini ar fi servit, într-adevăr, ca mână de lucru constructorilor cetăţii, ei ar fi lăsat urme ale trecerii lor, sub forma unor obiecte aparţinând altor culturi andine. Ori, tot ce a fost dezgropat, în special din morminte, aparţine indiscutabil de ceea ce arheologii numesc „stilul clasic" de la Tiahuanaco. A fost, deci, categoric o populaţie permanentă şi disciplinată care a început, sub ordinele unei elite, *atumuruna,* construcţia monumentelor ciclopice. Şi ştim, de puţin timp, datorită săpăturilor minuţioase, că această populaţie importantă locuia într-o mulţime de case care înconjura şantierul, ale căror cărămizi de pământ nears se măcinau cu încetul, înainte de a se preface din nou în praf. Astăzi, mai nimic nu a mai rămas din ceea ce a fost, totuşi, un adevărat oraş.

Axe rutiere plecând de la o piramidă
Fotografiile aeriene luate de Centrul de cercetări arheologice au demonstrat, de asemenea, după cum arată Simone Waisbard, că Tiahuanaco *a* fost conceput conform unei riguroase orientări astronomice, urmărind nordul geografic şi unui sistem meteorologic care a condiţionat această orientare. Se observă clar simetria deliberată a axelor care pleacă toate de la o mare piramidă. Fotografiile luate din avion au dat la iveală, de asemenea, existenţa unor drumuri precolumbiene care legau şantierul de diferitele părţi ale aşezărilor învecinate. Alte şosele pietruite se întindeau pe zece kilometri şi trebuia, după unii specialişti, să întâlnească drumul principal care înconjura tot lacul.
Vom avea ocazia să menţionăm în mai multe rânduri aceste şosele preincase care legau capitala de diferitele părţi ale imperiului *atumuruna.* Aceste şosele, trebuie să precizăm, au dispărut aproape toate, pentru că ele au fost în întregime restaurate, dacă nu reconstruite, de incaşi. Dar cele câteva secţiuni care au fost descoperite, fie la est, fie pe litoralul Pacificului, sunt suficiente pentru a stabilijn mod categoric, existenţa unei reţele rutiere adevărate, în a sa *Relacidn* din secolul XVI, Luis de Monzon relatează, de altfel, ceea ce bătrânii indieni i-au povestit: conform tradiţiilor ancestrale, aceşti *Viracocha,* mult înainte de incaşi, ordonau indigenilor să construiască drumuri largi, străzi, artere.
Un imperiu de la Amazon la ocean
Nu cunoaştem întinderea exactă a ceea ce a fost teritoriul ocupat de oamenii albi şi bărboşi din Tiahuanaco. Geografia principalelor ruine care au putut să fie atribuite de arheologi permit situarea celei mai mari părţi ale acestui
imperiu pe teritoriul republicii boliviene şi, în sudul Peru-ului, dar nu este exclus ca, prin războaie, sau printr-un sistem de alianţă sau de vasalitate, *atumuruna* să fi reuşit să-şi exercite influenţa mult dincolo de aceste frontiere în general admise. Mai întreprinzători decât incaşii, cu toate că mai puţin metodici, ei n-au ezitat, se pare, să înfrunte triburile primitive din pădurea virgină şi să navigheze pe mai mulţi afluenţi ai Amazonului.
Tradiţiile aymara abundă în acest sens pentru că ele ne prezintă pe regele alb Takuilla mergând în fruntea armatelor sale până în Ecuador, la nord, şi până în Chile, la sud, şi pătrunzând la est în câmpiile Amazoniei şi ale Paraguayului. Aceasta înseamnă mult pentru un singur om şi, totuşi, arheologia pare să confirme aceste povestiri.
„Cu toate că centrul civilizaţiei de la Tiahuanaco a fost întotdeauna situat în regiunile ce înconjoară Titicaca, scrie Rafael Karsten, multe fapte vorbesc în favoarea teoriei după care a avut o întindere mult mai mare. Săpăturile arheologice în sudul Boliviei şi în districtul Cochabamba, în partea orientală a acestei republici la liziera pădurilor virgine, au adus la lumină olărie uşoară de genul Tiahuanaco. La fel, vase pictate în acelaşi stil au fost găsite pe toată coasta, de la Trujillo la Nazca. Singura explicaţie posibilă este că oamenii din Tiahuanaco, adică indienii aymara, şi-au extins odinioară dominaţia până la ocean, şi că popoarele supuse au adoptat arta şi stilul cuceritorilor, în nord, de asemenea, după cum o demonstrează descoperirile arheologice, această civilizaţie s-a întins, la un moment dat, până în Ecuadorul meridional."
Rafael Karsten, atribuind civilizaţia de la Tiahuanaco aymaraşilor, adică unui popor care a fost mai mult beneficiarul decât promotorul, comite aceeaşi greşeală ca toţi marii istorici din generaţia sa, dar nu afectează cu nimic, bineînţeles, concluziile arheologiei.
învinşi, ultimii albi pleacă peste ocean
Profesorul Jacques de Mahieu situează căderea imperiului Tiahuanaco în cursul ultimelor două decenii ale secolului XIII. Circumstanţele acestui dezastru nu sunt prea clare, dar ştim că un şef indigen s-a revoltat contra *atumu-runilor.* Venit din nordul teritoriului Chile în fruntea unei armate compuse din trupe araucane, acest şef indian, care este desemnat sub numele de Cari, a purtat mai multe bătăli^cu triburile credincioase imperiului.
învinşi, albii s-au repliat pe una din insulele lacului Ti-ticaca, pe care incaşii o vor numi, mai târziu, Insula Soarelui şi acolo a avut loc ultima luptă. Indienii i-au ucis pe toţi *atu-muruna* pe care au putut să-i prindă. Un grup de supravieţuitori a plecat spre nord şi a ajuns în actualul Puertoviejo, în provincia ecuadoriană Manta. Acolo au construit vase şi au plecat pe mare.
Pentru a întocmi această expunere, Jacques de Mahieu a trebuit să confrunte mai multe tradiţii regionale şi să interpreteze mitul Genezei. Acest mit povesteşte cum suveranul Contis-Viracocha, adică Kon-Ticsi Huirakocha, blestemându-i pe oamenii care-l abandonaseră, a plecat pe apele Pacificului. Această plecare forţată simbolizează fuga *atumurunilorde* care indigenii s-au eliberat, într-adevăr, fie din dorinţă de răzbunare, fie de

teamă de Cari. Şi, dacă oamenii revin la sălbăticie, cum scrie în secolul XVII Gar-cilaso de la Vega, de sânge spaniol după tată şi de sânge incaş după mamă, este cu siguranţă pentru că ei au respins opera civilizatoare a zeilor albi şi că s-au reîntors, astfel, la haosul anterior, în care vor rămâne cufundaţi până când un alt erou civilizator, Manco Capac, întemeietorul dinastiei incase va veni să-i elibereze.
Una din versiunile mitului pe care l-am citat, şi care ne-a fost transmis de cronicarul Gregorio Garcîa, precizează, de altfel, că Viracocha n-a plecat singur, ci însoţit
de „ai săi". Alte versiuni ale aceluiaşi mit, culese pe litoral, povestesc că o Fiinţă venită din nord, Kon, care-i corespunde perfect lui Viracocha, a fost învinsă şi alungată de o altă divinitate mai puternică, Pachacamac. Ori, tradiţiile sunt foarte precise asupra unui punct: acest zeu indigen, cu forme grosolane, a venit din sud, adus, foarte probabil, de araucanii şefului indian revoltat.

Oamenii blonzi din Polinezia

Dacă aceste povestiri mitologice n-au făcut decât să traducă în limbaj mitic evenimente istorice, era important de ştiut, chiar dacă numai pentru a verifica interpretarea ce le-a fost dată, ce au putut deveni aceşti supravieţuitori care au plecat pe mare aproape de Puertoviejo. Unul din primii care a adus un răspuns la această întrebare a fost suedezul Thor Heyerdahl, care, în *American Indians in the Pacific,* publicat la Londra în 1952, susţine că aceşti supravieţuitori de la Tiahuanaco au populat, în parte, Insula Paştelui. Lucrarea nu este lipsită de interes, dar autorul se bazează pe o cronologie greşită pe care a crezut că poate s-o stabilească după datele genealogice indigene şi, dacă el nu se pronunţă asupra originii etnice a fugarilor, exclude, totuşi, cu o părtinire formulată în câteva cuvinte, că ar putea fi vorba de scandinavi.
Aceasta nu este, însă, şi părerea lui Jean Poirier, unul din cei mai celebri profesori ai Şcolii Naţionale a Franţei de dincolo de mare, care a publicat, tot în 1952, articolul său extrem de important asupra *Elementului blond în Polinezia.* Portughezul-spaniol Pedro Fernândez de Quiros care a descoperit Arhipelagul Marchizelor, la nord-est de Tahiti şi care a efectuat, în 1606 şi în 1607, mai multe călătorii în Pacificul de sud, aminteşte Jean Poirier, a fost primul care
ŢI
I
Wr 5f
a semnalat existenţa unor polinezieni blonzi pe care compatrioţii lor îi desemnau şi continuă să-i desemneze sub numele *ehu.* Alţi navigatori spanioli au confirmat mărturia lui Quiros, apoi a venit rândul olandezilor William Schouten, Jacob le Maire şi Cari Frederick Behrens, a francezilor Bou-gainville, Crozet şi Rollin şi a englezului James Cook ale cărui observaţii au fost coroborate cu cele ale celor doi tovarăşi ai săi, Forster şi Parkinson.
Vechimea acestor mărturii elimină teza metisajelor recente. Jean Poirier a demonstrat, de asemenea, că *ehu* nu erau albinoşi, iar culoarea părului nu era rezultatul unei de-colorări artificiale. Rămânea o ultimă ipoteză, susţinută de antropologul H. Shapiro, directorul Muzeului de istorie naturală din New York: părul blond şi ochii de culoare deschisă nu se puteau explica prin fenomene de depigmentare provocate de o mutaţie? Dar de ce aceste mutaţii la polinezieni, se întreabă Jean Poirier, şi nu la annamiţi sau la chinezi? Pentru ce indonezienii, aceşti veri atât de apropiaţi ai polinezienilor, nu prezintă aceleaşi fenomene?

De ce nu albii din Tiahuanaco?

în acest element blond, savantul francez distinge două straturi diferite: primul, foarte vechi, fiind contemporan cu formarea etniei polineziene, a cărei constituantă principală ar fi un aport caucazian provenit din Asia centrală; al doilea, mai recent, şi neapărat legat de un aport nordic! Referindu-se la debarcarea vikingilor în America de Nord, fără a elimina totuşi America de Sud, Jean Poirier apreciază ca posibilă o migraţie scandinavă dinspre est, care pare a fi confirmată de faptul că insulele în care polinezi-enii bbnzi sunt mai numeroşi sunt cele ale arhipelagurilor ori-entale: Hawai, Marchize şi, în al doilea rând, Tahiti.
Autorul nu menţionează ipoteza supravieţuitorilor din Tiahuanaco şi nu ştim ce crede, dar precizează că numai o inserţie recentă de elemente nordice permite să se explice cea mai mare frecvenţă de *ehu* în Polinezia orientală. Ori, perioada în care el situează această grefă, între

secolele XI şi XIV, concordă perfect cu cronologia noastră americană. Jean Poirier aminteşte, în sfârşit, tradiţiile, transmise de diverşi autori, cum este William Ellis, conform cărora, în trei rânduri, *kaole,* străini cu pielea albă, ar fi venit în Hawai.

Mumia albă a lui încă Viracocha

Nu toţi supravieţuitorii bătăliei din Insula Soarelui au ajuns în arhipelagurile polineziene. Un grup s-a ascuns, un timp, în munţii situaţi la nord de lac, înainte de a porni spre Cuzco, sub conducerea lui Manco Capac. Mai multe povestiri, pe care le vom cita în capitolul IV, ne dau precizări interesante asupra antecedentelor familiale ale fondatorului dinastiei incase şi ar fi suficiente, doar ele, pentru a stabili aproape cu certitudine f iliaţiunea dintre *atumuruna* şi incaşi. Dar dispunem de o probă şi mai vădită. Câţiva ani după cucerirea spaniolă, Juan Polo de Ongardo a descoperit, într-o casă din Cuzco, corpurile mumificate a trei suverani incaşi şi a două regine, care au fost ascunse cu grijă înainte de venirea lui Pizarro şi a *conquistadorilorsăi.* Mare a fost surpriza cronicarului când a constatat că una din aceste mumii avea părul atât de blond, încât părea aproape alb. Era mumia celui de al optulea încă, cel care luase numele zeului Viracocha şi care se căsătorise cu o femeie — probabil chiar propria lui soră — pe care o porecliseră *Mama Runtu,* adică *Mama Ou,* pentru că, explică Garcilaso de la Vega, „ea era de o culoare mai albă decât sunt, în mod obişnuit, toţi indienii".

Adevăraţii incaşi erau albii bărboşi

Această descoperire este, de altfel, confirmată de pe-ruvianul spaniolizat Felipe Guaman Poma de Ayala, a cărui cronică precizează că încă Viracocha era, într-adevăr, „un nobil alb la corp şi uşor bărbos". Ori, barba, pe lângă culoarea pielii, este un element important — care permite *atu-murunilor* să se deosebească — deoarece amerindienii sunt, în general, imberbi şi doar bătrânii unor etnii au o barbă rară care nu acoperă niciodată obrazul.

Cea mai mare parte a istoricilor a trecut sub tăcere această descriere a lui încă Viracocha, şi această tăcere este cu atât mai vinovată cu cât noi ştim, de la unul din fraţii lui Pizarro, care a notat în jurnalul său, că toţi membrii aristocraţiei cuzconiene, adică adevăraţii incaşi, aveau pielea mult mai albă decât cea a indienilor.

Alţi autori, înclinaţi mai mult spre aventurile sentimentale, au văzut în aceasta dovada unui comportament adulterin al mamei suveranului. Pentru Bertrand Flornoy (în *Aventura incasă,* Perrin, 1963), adevăratul tată al lui încă ar fi unul din aceşti „oameni cu faţa albă şi mai mult sau mai puţin bărboşi" care „au ajuns în acea epocă în imperiul pe-ruvian şi s-au bucurat de o oarecare influenţă la curtea incaşilor". Acest strălucit explorator şi istoric amator nu ne explică prezenţa atât de tardivă a acestor oameni albi misterioşi care se strecurau în patul, bine păzit, al soţiilor legitime ale împăraţilor din Cuzco...

Indieni albi nordici m Paraguay

Al treilea grup de fugari din Tiahuanaco a fost descoperit în pădurea tropicală din estul paraguayan la frontiera cu Bolivia. Aceasta este, cel puţin, concluzia profesorului Jacques de Mahieu, care i-a studiat, împreună cu echipa sa din *Institute de Ciencia del Hombre,* pe faimoşii indieni guayaki. Acest trib de indieni albi din regiunea Cerro Moroti îi nedumerea de mult timp pe etnologi care i-au consacrat mai multe lucrări. Din amănunţita investigaţie a lui de Mahieu, a reieşit clar că guayakii prezentau un tip fizic total diferit de cel al altor triburi amazoniene şi că, departe de a fi „primitivi", erau oameni albi al căror tip nordic, încă vădit, se ştersese datorită degenerescentei şi unei metisări recente cu elemente amerindiene.

Pe teritoriul guayakilor, Jacques de Mahieu a descoperit, de asemenea, inscripţii „runice" gravate pe fragmente de ceramică, pe lemn sau pe piatră, ca şi patru desene de *drakkar-ur* pe o cruce neagră înaltă de şaptezeci şi cinci de centimetri. Rezultatul acestor cercetări a fost consemnat în lucrarea sa *Agonia Zeului-Soare* (Laffont, 1974), dar este vorba într-adevăr de rune? E greu să te pronunţi, deoarece directorul din *Institutode Ciencia del Hombre se* loveşte mai mult de tăcerea decât de criticile runologilor, în aşa fel încât în absenţa dezbaterii ştiinţifice veritabile, se impune prudenţa, chiar dacă trebuie deplânsă lipsa de preocupare a mediilor universitare şi academice pentru oricare descoperire care repune în discuţie idei deja acceptate.

Jacques de Mahieu a căutat să-şi susţină ipoteza şi să răspundă obiecţiilor. Ce interes puteau avea acei *atumu-runa* să se refugieze într-o pădure neospitalieră unde riscau moartea? Drumurile care legau platoul înalt de regiunea centrală a Paraguayului (actuala Asuncion) era poate singura salvare a acestor fugari, presaţi de timp şi hăituiţi de trupele

şefului indian, Cari. Paraguayul nu era, de altfel, un fund de sac. El putea fi o etapă spre Atlantic căruia oamenii din Tia-huanaco îi cunoşteau existenţa, probabil, şi sperau să-l atingă pe „drumurile moi" de care vom vorbi în capitolul următor.

Tradiţii paraguayene

Contactele dintre înaltul platou bolivian şi Paraguay au fost, fără îndoială, mai numeroase şi mai intense decât s-a crezut, în urma unei călătorii de studii la Chaco (estul paraguayan), colonelul Fawcett scria, în 1924: „Indienii întreţin încă tradiţia oamenilor albi îmbrăcaţi în armuri pe care săgeţile lor nu le puteau străpunge, în Paraguay există o tradiţie conform căreia ei coborau dintr-o rasă mare care a colonizat odinioară ţara". Ştim, de asemenea, că indienii din aceeaşi regiune au declarat spaniolilor, la sfârşitul secolului XVI, că exista, la nord-vest, imperiul Grand Moxo, a cărui capitală era situată într-o insulă, în mijlocul unui lac imens, care ne face să ne gândim, bineînţeles, la Titicaca. Guarani! din pădurea amazoniană cunoşteau metalele pe care ei nu le prelucrau — pentru că nu ieşiseră din epoca neolitică. Limba lor, într-adevăr, avea termeni pentru a desemna aurul (cuarepotyyu), argintul (cuarepotytin) şi cuprul (cuarepo-tyne), ceea ce pare să confirme că erau în contact cu singurul popor din America de Sud precolumbiană care prelucra aceste metale: cel din înaltul platou andin. Vikingii instalaţi în Peru sunt cei care au exercitat o mare influenţă asupra Paraguayului, ceea ce nu este, în stadiul actual al cercetărilor, decât o ipoteză; putem atunci să ne întrebăm dacă strămoşii guayakilor nu erau *atumuruna,* instalaţi mai mult sau mai puţin definitiv în câteva fortificaţii paraguayene, pe care prăbuşirea imperiului de la Tiahuanaco i-a împiedicat să revină la baza lor de plecare.

Enigmaticul Tonapa

arele folclorist bolivian Rigoberto Pare-des, care şi-a consacrat întreaga viaţă studiului tradiţiilor istorice şi miturilor lumii andine prehispanice, s-a arătat deosebit de interesat de unul din personajele cele mai frecvent citate, pe care povestirile indigene îl prezintă sub numele de Tunupa, de Taapac, de Tarapaca, de Viracocha-pacha, de Arunau şi, mai ales, de Tonapa. Acest apostol a cărui activitate nu a fost întotdeauna prea bine situată 'în timp, ar fi predicat indienilor dragostea de aproape şi milostenia, i-a certat pentru viciile lor şi practicile poligamice si a combătut cultul soarelui.

Sfântul Bartolomeu sau Sfântul Toma
Apostolul de la lacul Titicaca

„Tonapa, precizează cronicarul Pedro Cieza de Leon, a venit pe malurile lacului Titicaca şi a pornit o luptă dârză contra diavolilor care se stabiliseră acolo. El i-a gonit şi le-a distrus idolii. S-a luptat să convingă oamenii, care trăiau acolo ca nişte animale, să primească învăţăturile lui practice, morale şi religioase (...). A vorbit oamenilor cu dragoste şi cu mare blândeţe, le cerea să fie buni unii cu alţii, să nu-şi facă rău şi să nu-şi creeze neajunsuri unul altuia, ci, din contra, să se iubească unul pe altul cu sufletul plin de bunătate".

Cronicarul peruvian Juan de Santa Cruz Pachacuti Yamqui Salcamayhua ni-l arată pe Tonapa având aspectul unui „om bărbos, de statură medie, care părea mai curând în vârstă, decât tânăr, încărunţit şi slab (.-•)• Umbla cu un baston, făcând multe minuni pe care le puteau vedea toţi (...). Dar oamenii nu făceau mare caz de acest flecar." Părintele Antonio de la Calancha menţionează existenţa a doi predicatori: magistrul Thunupa şi discipolul Taapac, pe care indienii îl considerau fiul primului, ceea ce, precizează părintele, „conform spiritului limbii lor, nu înseamnă născut din el, ci fiu adoptiv".

Numeroase povestiri ne arată că apostolul s-a dus în mijlocul lacului Titicaca, pe Insula Soarelui, şi că acolo a făcut să ţâşnească un izvor dintr-o stâncă. Amintirea acestei minuni a fost păstrată de incaşi, mai mult sau mai puţin integrată în tradiţiile lor religioase, pentru că cel de al patrulea suveran din Cuzco, încă Capac Yupanqui, a făcut o călătorie până la malurile lacului sfânt, în scopul de a lua din această apă sfinţită pentru a-l mirui pe fiul său, Roca. Apa, se spune, a fost strânsă într-un *coricaca* de aur şi a fost folosită la stropirea faimoaselor pieţe sfinte din capitala incasă.

Caracterul miraculos al acestor tradiţii şi natura acestor predici trebuiau neapărat să determine biserica spaniolă să se intereseze de Tunapa şi să folosească apologetic legenda. Cronicarul peruvian creştinat, Felipe Guaman Poma de Ayala, afirmă că apostolul nu poate fi decât Sfântul Bartolomeu, venit să combată idolatria. Evangheliza-torul, spune el, a fost victorios în lupta contra unui diavol care-l ţinea la discreţia lui pe *hechicero* Anti şi a reuşit chiar să-l convertească pe acest vrăjitor şi să-l boteze!

Această anecdotă nu ocupă un loc important în manuscrisul lui Poma de Ayala. Dar, lupta

apostolului contra păgânismului umple multe pagini din *Relacion* a lui Pachacuti Yamqui Salcamayhua. Acest cronicar indigen, creştinat şi el, îl identifică pe Tonapa cu Sfântul Toma şi ni-l arată dând foc muntelui Cachapucara pentru a distruge un idol feminin pe care îl ura. Ori, după cum aminteşte profesorul Pierre Duviols de la Institutul francez de studii andine, manuscrisul lui Salcamayhua face parte dintr-o culegere care-i aparţine lui Francisco Ramos Gavilân, unul dintre misionarii spanioli cei mai activi, şi a fost întocmit probabil la cererea lui.
Părintele Gavilăn a folosit, de altfel, legenda într-una din predicile sale în 1648, care ne-a fost tradusă şi prezentată de Georges Dumezil, în revista *Diogene* (nr. 20,1957):
„ O, fiii mei! Din Lima până la Potosi am auzit chiar eu o poveste a bătrânilor de altădată. Se spune că, acum mult timp, Dumnezeu a trimis în această ţară pe unul din apostolii lui, numit Toma, care le-a atras atenţia runaşilor că nu mai trebuia să-şi venereze idolii. Acest apostol, se spune, se numea Ttunapu în limba lor. Acest Ttunapu i-a învăţat cele zece porunci, pe care le-a însemnat cu o materie colorată pe un baston de aur, şi acest baston de aur se numea Tupayauri Şi pe acest Ttunapu, se spune, de asemenea, indienii collas.
in ţara Carapurcu, l-au legat de mâini şi de picioare de patru pietre, cu gândul să-l omoare a doua zi.
„Cum el se găsea legat astfel, înconjurat de numeroşi paznici, un personaj necunoscut a intrat şi ei, de frică, au încremenit. Şi personajul a spus, în limba collaşilor: *Prietenul meu, Ttunapu, cine te-a adus în starea asta?Ce-i necazul acesta mare?* Ttunapu a răspuns: *„Ei mi-au făcut asta, pentru a mă omorî.* Personajul a spus: *Ridică-te!* Imedjat ce a vorbit, frânghiile s-au rupt şi Ttunapu s-a ridicat. *"Imbracă-te!* i-a spus celălalt. Şi el s-a îmbrăcat. *Ur-mează-mă!* i-a spus apoi, *şi aceşti oameni cu inimi de piatră să rămână aici! Şl,* în văzul tuturor, l-a condus la malul lacului Titicaca, i-a cerut să-şi întindă pelerina pe apă şi, astfel, amândoi au plecat la drum ca pe o barcă, până ce au dispărut."

Crucea dezgropată de episcopul Ramirez

„Era acolo, se spune, o cruce foarte mare de lemn, care fusese cioplită şi înfiptă în pământ de apostol. *Runasii* au smuls-o vrând s-o distrugă fie prin lovituri, fie prin foc. Nereuşind, au îngropat-o la malul lacului, într-un loc unde creştea multă trestie. Crucea a rămas acolo mulţi, mulţi ani, până când, după şaptezeci de ani de la sosirea albilor, un nobil episcop din Choquesaca, numit Don Alonso Ramirez de Vergara, auzind de ea, s-a dus prin locurile acelea şi i-a întrebat pe bătrâni. Aceştia n-au putut să-i spună mai mult decât auziseră şi anume că trebuia să fie pe undeva pe meleagurile acelea. A pus să se sape în locul indicat şi, spre bucuria lui şi a tuturor, a găsit-o. Această cruce, care stătuse atâţia ani în apă, nu putrezise, nici nu se dezarticulase şi trei mari cuie de aramă mai erau încă înfipte în ea. Jumătate din cruce se găseşte în prezent, completată artistic, în biserica
principală din Choquesaca. Când eram canonic acolo, apoi *maestrescuela^,* am văzut-o. De Ziua Crucii, în fiecare an, adunarea călugărilor o poartă în procesiune..."
Părintele Gavilan n-a fost singurul care a identificat pe Tonapa cu unul din cei doisprezece apostoli ai lui Hristos. Iezuiţii au contribuit foarte mult la răspândirea acestei interpretări, nu numai în Peru, dar şi în Paraguay unde, aşa cum vom vedea maijDe urmă, există, de asemenea, amintirea unui predicator, fn 1968, şeful Bisericii lui Iisus Hristos al Ultimelor Zile, Werley Craig, a anunţat mulţimile de peruvieni venite să-l asculte că. o sută de ani înainte de răstignirea lui, Domnul a străbătut teritoriile americane sub numele de Quetzalcoatl, de Viracocha şi de Tonapa, şi a predicat în marea cetate Chanchân.
Aceste interpretări, cel puţin hazardate, au contribuit, în ochii savanţilor pozitivişti, la discreditarea unui ansamblu de legende care este totuşi atât de bogat încât este de neconceput să fie respins ca pe o simplă adunătură de minciuni. Miturile, am mai spus-o, conţin aproape întotdeauna o realitate ascunsă pe care o simbolizează, o interpretează sau o dramatizează şi pe care nu avem dreptul să o respingem ca fiind fără valoare. Că Tonapa n-a fost nici Sfântul Bartolomeu, nici Sfântul Toma, nici Iisus Hristos, este evident. Nu credem, totuşi, că personajul care ne este astfel prezentat să fie total fictiv şi este bine să nu ne lăsăm influenţaţi de atitudinea unor istorici, puţin cam prea siguri pe ei, al căror dispreţ nu este până la urmă decât o modalitate comodă de a se debarasa de o problemă grea şi complexă.

1) eclesiast, director al şcolilor diecezei

Problema este cu atât mai complexă cu cât legendele referitoare la Tonapa se amestecă în unele versiuni cu mitul lui Viracocha. Mai multe povestiri ni-l descriu pe eroul creator sub trăsăturile unui personaj înalt, îmbrăcat cu o tunică largă, albă, îmbrăcându-l „ca o sutană" ar

spune indienii, uimiţi de asemănarea cu îmbrăcămintea misionarilor spanioli, încălţat cu sandale legate cu curele şi cu umerii acoperiţi de o pelerină. Această descriere corespunde celei a lui Tonapa si cele două personaje sunt aproape întotdeauna descrise ca oameni cu pielea de culoare deschisă, cu părul lung si cu barba albă.
Părintelui Augustin Antonio de la Calancha, căruia i-am citat, deja, mărturia, îi revine meritul de a fi pus puţină ordine în încâlceala tradiţiilor care i-a dus pe unii cronicari spanioli, ca Juan de Betanzos saujSregorio *Garda,* să-l confunde pe *apostol* cu Viracocha. fn cronica sa *Cronica moralizada,* Antonio de la Calancha este categoric: Tonapa nu purta numele de Viracocha, „căci indienii au dat acest nume celui dintâi care, după potop, a venit din nord ca să populeze lumea aceasta nouă cu alţii, care-l însoţeau si, cu timpul, l-au adorat ca pe un zeu."
Mai multe detalii care revin destul de regulat în cronici ne permit să completăm această punere la punct: Tonapa, se spune, a combătut cultul Soarelui. Venirea lui este deci posterioară celei a *atumurunilor,* pentru că acest cult a fost introdus pe platoul înalt peruvian de scandinavii veniţi din nord. Pe de altă parte, acţiunea personajului nostru pare să se fi desfăşurat peste tot în ţară, dar rămâne cel mai adesea centrată în jurul lacului Titicaca, unde, spun legendele, a fost primit de un senior numit Apo Tambo, care este considerat ca tatăl lui Manco Capac. Apariţia lui Tonapa se situează, deci, în timp, înainte de întemeierea Imperiului Incaş la Cuzco, în perioada tulbure şi confuză care a marcat sfârşitul imperiului din Tiahuanaco.

Urme a/e creştin/smu/ui fn Paraguay

Se ştie, de asemenea, deoarece relatările asupra acestui punct sunt unanime, că Tonapa este un om alb, ceea ce ne face desigur să ne întrebăm ce origine avea şi cum a ajuns în Peru. Referindu-se la mitul Sfântului Toma şi studiind amănunţit *Cartas Annuas,* adică rapoartele trimise în fiecare an la Roma de iezuiţii care au evanghelizat Paraguayul în secolele XVI şi XVII, profesorul Jacques de Mahieu a putut reconstitui itinerariul lui Tonapa şi a demonstrat că el a intrat în continentul american prin litoralul brazilian.
Ca răspuns la o scrisoare a părintelui Jeronimo Her-rân, administratorul religios general al provinciei, părintele Franpois-Xav/er de Charlevoix, istoric *clasic* al Paraguayului, scria despre indienii manacicas, în 1746: "Acest popor este foarte superstiţios. O veche tradiţie susţine că apostolul Sfântul Toma a predicat Evanghelia în ţara lor, sau a trimis pe câţiva din ucenicii lui; ceea ce este sigur, este că printre fabulaţiile grosolane şi dogmele monstruoase din care este compusă religia lor, s-au descoperit multe urme ale creştinismului. Se pare, mai ales, dacă ceea ce s-a spus este adevărat, că au o idee palidă despre un Dumnezeu devenit om pentru salvarea neamului omenesc; că una din tradiţiile lor este că o femeie de o frumuseţe desăvârşită a dat naştere, fără a avea vreodată relaţii cu un bărbat, unui copil foarte frumos, care, ajuns la vârsta bărbăţiei, a făcut multe minuni, a înviat morţii, i-a făcut pe şchiopi să meargă, a redat orbilor vederea şi, într-o zi, adunând în jurul lui lume multă, s-a ridicat la ceruri, transformându-se în Soarele care ne luminează."
Scriind în Franţa la mijlocul secolului XVIII, părintele de Charlevoix este departe de entuziasmul unor misionari americani din Frăţia sa, din secolul XVI, şi nu acceptă, fără spirit critic, tot ce este relatat în *Cartas Annuas.* Totuşi, adaugă: „Aceşti indieni dau multă cinstire diavolilor care li
recunosc un număr mare de zei, printre care disting trei, superiori celorlalţi şi formează o Treime compusă din Tată, Fiu şi Duh. Ei dau Tatălui două nume: *Omequaturiqui* şi *Uragosoriso;* îl numesc pe Fiu, *Urasana* şi pe Duh, *Urapo.* Soţia Tatălui, numită *Quipoci,* care rămânând fecioară devine mama lui *Urasana* (...). Tatăl este zeul Dreptăţii şi-i pedepseşte pe cei răi; Fiul, Mama şi Duhul intervin pentru cei vinovaţi; aceşti trei zei sunt, de asemenea, numiţi cu un nume comun, *Tiniamacas."*

„Nu am putea nega decât din capriciu"

Dacă părintele de Charlevoix pune la îndoială predica Sfântului Toma, alţi iezuiţi au fost mult mai puţin prudenţi, într-o carte, *Carta Annua* din 1614, părintele Diego de Torres afirma că sfântul apostol venise în Brazilia pe fluviul Tibagi, şi n-a fost singurul. Trebuie atunci să deducem că iezuiţii au inventat această poveste? Aceasta ni se pare foarte improbabil, deoarece călugării pe care Frăţia lui lisus îi trimitea în misiuni nu erau, fără îndoială, adesea, nici savanţi (deşi au fost

câţiva), nici filozofi, nici chiar teologi, dar posedau o mare cultură umanistă, aptitudinea de a discerne, şi nimic nu ne permite să punem la îndoială cinstea lor intelectuală. „Ei aveau o credinţă simplă şi naivă, solidă şi fără nuanţe, scrie Jacques de Mahieu. Venind în Paraguay, se aşteptau să găsească sălbatici posedaţi de Diavol. Şi iată că aceşti adoratori de idoli, canibali şi poligami pe deasupra, le povestesc că un predicator creştin parcursese regiunea, în alte vremi, le lăsase profeţiile care erau pe cale de a se realiza şi le vorbise de un Zeu trinitar al cărui Fiu, mântuitor al neamului omenesc, era născut dintr-o fecioară! Indienii, nu ne îndoim, trebuie că au înfrumuseţat pe ici pe

—•.-----—. .'— (-".jiv^jij oct ii n ivci ucti tuiul, uu aiai

mai puţin cu cât aceleaşi istorisiri se regăseau, de la Bahia în Peru — fără a mai vorbi de Mexic — la popoare care nu aveau între ele, cel puţin în epoca de evanghelizare iezuită, nici un contact".

Iezuiţii, de altfel, n-au fost atât de naivi, pe cât s-a spus. La început au primit cu mare rezervă poveştile indigene. Trebuia, totuşi, să accepte evidenţa: prezenţa unui Apostol" sau a unui predicator era indiscutabilă. Aceste povestiri erau prea spontane, prea asemănătoare şi prea concordante, ca să nu aibă nici o bază. Atitudinea prudentă a misionarilor este ilustrată de aceste cuvinte ale părintelui Pedro Lozano: „ Nu se poate spune că nu s-ar fi putut strecura vreo inexactitate, pentru că ne lipsesc documentele din acel timp care s-o dovedească; dar este de netăgăduit că tradiţia constantă şi uniformă a diferitelor popoare din această lume nouă, semnele şi vestigiile şi numele apostolului, cunoscut de ei din vremuri imemoriale, care fac foarte probabilă această venire pe care n-am putea-o nega fără a manifesta într-un fel încăpăţânare sau îndrăzneală."

Probabilul preot creştin Pay Zume

Trebuia explicat ceea ce era încă inexplicabil şi aici intervine zelul hagiografic al acestor buni călugări. Deoarece predicatorul era numit de indieni *Pay Zume,* este uşor de înţeles cuvântul Zurneechivalându-l cu *Tume,* apoi cu *Tome, cu* atât mai mult cu cât cuvântul Pay înseamnă, în limba ţării şi *ghicitor,* şi *preot,* şi *părinte* în sensul ecleziastic al termenului şi se aplică atât preoţilor cultului catolic, cât şi vrăjitorilor păgâni.

Bineînţeles,_această interpretare, bazată pe consonanţă, era falsă, în tradiţiile indiene, nu fusese niciodată

portament preoţesc, foarte probabil un preot creştin, al cărui nume, cu o etimologie nesigură, este complet diferit de cel de Toma.

în Brazilia, Pay Zume apărea în mod deosebit în trei sectoare geografice: Bahia, unde se pare că a venit pentru prima oară; Cabo Frio, la două sute de kilometri de Rio de Janeiro; şi Insula Santos. Din motive pe care nu le cunoaştem, predicatorul nu s-a oprit în Brazilia, prin care doar a trecut, de-a lungul coastelor, îl regăsim, mai stabil, în estul paraguaian. Acolo, mărturiile sunt numeroase şi misionarii povestesc că indienii îl numeau bucuros Pay Zume sau Pay Abare, poreclă pe care o dăduseră altădată personajului nostru, şi care înseamnă tradusă ad litteram *Popa Guraliv.* Ei nu practicau, „virtuţile virginităţii, ale castităţii şi ale celibatului, comenta părintele Ruiz de Mon-toya, considerându-le ca pe o nenorocire, deoarece pentru ei era o mare fericire să aibă multe femei, copii, servitoare şi familie".

„Această poreclă, arată Jacques de Mahieu, contribuie la explicarea motivului pentru care predicatorul nu a avut succes la guarani. Aceştia, totuşi, i-au înfrumuseţat amintirea păstrată. Dar, în perioada trecerii lui pe pământurile lor, i-au făcut multe necazuri şi de mai multe ori au încercat să-i găurească pielea cu săgeţile..."

Fugind, fără îndoială, pentru a scăpa de persecuţii, Pay Zume şi-a continuat drumul, pentru că îl regăsim în tradiţiile autohtone din provinciile, astăzi boliviene, Tarija şi Santa Cruz. „Când mă găseam la Santa Cruz de la Serra, scria în secolul XVII doctorul Francisco de Alfaro, am aflat că era cunoscut, în toată regiunea, un sfânt numit Pay Tume, care venise din părţile Paraguayului, adică de foarte departe, şi din asta am înţeles că venise din Brazilia prin Paraguay în această regiune, în Santa Cruz."

Jacques de Mahieu crede că era acelaşi personaj sau acelaşi grup de personaje — deoarece nu este imposibil ca *apostolul* să fi fost însoţit de ucenici — care, venind din Santa Cruz, a apărut pe înaltul platou peruvian sub diferitele nume pe care le-am menţionat, şi în special sub acela de *Ţonapa.* Predicatorul n-ar fi făcut decât să urmeze „drumurile" care legau Atlanticul de Tiahuanaco.

O primă serie de „drumuri" o constituiau „drumurile moi" pe care guaranii le numeau *Peabiruşi* care ne-au fost descrise, în 1922, de Moises Bertoni. „Sistemul era simplu şi ingenios, scrie

arheologul paraguayan. Ei făceau un luminiş în pădure şi după ce o defrişau cu destulă grijă, semănau, din loc în loc, grăunţe de două sau trei specii de graminee, una, în special, ai căror vlăstari se înmulţesc cu foarte mare uşurinţă. Plantele care apăreau acopereau curând complet solul şi împiedicau creşterea arborilor şi a buruienilor, care fără ele ar fi închis din nou deschizătura. Aceste graminee atât de bine alese aveau particularitatea că produceau grăunţe lipicioase sau mătăsoase, care se lipeau singure de tălpile şi de picioarele călătorilor. Era suficient să fie plantate sau semănate la mari distanţe, din leghe în leghe, de exemplu, pentru ca, puţin după aceea, într-un an sau doi poate, drumul să fie acoperit de un covor care împiedica creşterea arbuştilor şi a buruienilor care ar fi putut astupa drumul."

Această reţea de comunicaţii era cu adevărat surprinzătoare pentru că cele două drumuri principale mergeau de la Atlantic, prin Guayra, la confluenţa lui Iguacu cu Parana. Primul, scrie Jacques de Mahieu, „pleca din San-Vincent, în Golful Santos, şi se îndrepta spre satul care poartă încă şi astăzi numele nepotrivit de *Avarro* (porecla neplăcută, să ne amintim, a părintelui Zume), la două sute şaptezeci de kilometri în linie dreaptă, la nord-vest. De auuiu, îşi sur un lutiuireuua spre vesi, apui spresuu-vesi, trecea prin actualele oraşe Ourinhos, unde depăşea Parana-pane (astăzi Paranapanema), Cambare şi Procopio, traversa râul Tibagi, ajungea la Londrina, apoi, prin Apu-carana, după ce depăşea Huybay (mai corect Ivai), în satul care se numeşte încă Peabiru. Cobora apoi în direcţia sud-sud-vest până la vărsarea lui Iguacu. Aproximativ, în linie dreaptă, un parcurs de o mie de kilometri (...).

Celălalt drum pleca de pe coastă, la nord de Insula Santa Ecaterina şi, în direcţia nord-vest, atingea Iguapu. Este drumul pe care l-au urmat Alejo Garcfa, un portughez în serviciul Spaniei, când a realizat faimoasa expediţie din 1521-1526 care l-a condus la Potosi, şi Alvar Nufiez Cabeza de Vaca, *adelantado* din Rio de la Plata, care, în 1541, a luat-o şi el pe acelaşi drum pentru a se prezenta la postul său, la Âsuncion.

Drumuri ale vikingilor?

Aceste drumuri erau chiar opera indienilor guarani, aşa cum crede Moises Bertoni?

Ne este permis să ne îndoim, deoarece ar fi de mirare ca triburile neolitice să fi inventat un mijloc atât de ingenios pentru a construi drumuri permanente, şi ar f i însă şi mai ciudat ca aceste triburi să fi avut nevoia unor căi de comunicaţii atât de întinse. Exista, poate, o vagă „confederaţie guarani", dar ceea ce ştim despre această etnie şi chiar numele pe care ea şi-l dădea — *guarani* înseamnă *războinic* — arată că triburile sale practicau intens arta războiului, ceea ce pare incompatibil cu starea de pace necesară pentru crearea unei astfel de „reţele rutiere". Este posibil ca vikingii din Tiahuanaco să fi exercitat asupra întregului teritoriu guarani o influenţă importantă şi că ei au fost, după cum crede uacques ae Mahieu, creatorii acestor drumuri. Este greu să te pronunţi şi argumentele avansate de directorul acelui *Institute de Ciencia delHombre* nu mi se par, asupra acestui punct, total convingătoare.

Aceste „drumuri moi" duceau, prin Yvytyruzu, în regiunea Paraguay. Şi nu din întâmplare, spaniolii şi-au stabilit în această regiune capitala guvernului din La Plata, Âsuncion, deoarece acest sector a fost, înainte de cucerire, centrul de comunicaţii cel mai important din America de Sud, orientală. De acolo, într-adevăr, pleca drumul, care mai există în parte, şi care urma cursul lui Pilcomayo, înainte de a ajunge la Potosi şi, dincolo de el, la lacul Titicaca, într-un loc foarte apropiat de un sat care — Jacques de Mahieu subliniază coincidenţa — se numeşte Gnayaquil sau Guayki. Două alte drumuri mergeau de-a lungul fluviului Paraguay, spre nord. Unul din ele ajungea la un promontoriu — Căpăţâna de Zahăr — care se găsea deasupra râului în locul care se va numi mai târziu Sân Fernando şi, de acolo, ajungea la contraforturile Anzilor şi în satele, devenite mai apoi incase, Tomina şi Tarabuco.

Vechea creştinare a înaltului platou peruvian

Pe unul din aceste drumuri, probabil, Tonapa a ajuns în regiunea Tiahuanaco, unde a predicat dreapta credinţă.

Despre această perioadă petrecută aici, care a dat naştere numeroaselor povestiri pe care le-am amintit deja, există un indiciu concret de cea mai mare importanţă. Este vorba de o statuie, astăzi distrusă, dar pe care mulţi *con-quistadores* au putut-o vedea cu propriii lor ochi, şi care i-a surprins. Piesa cea mai importantă a capelei principale a unui templu din Cuzco, construită de încă Viracocha, reprezenta un bărbat destul de înalt, cu barbă, purtând o

m.*

tunică lungă, şi corespundea intru toiul *apostolului* date de tradiţiile indigene. La picioarele personajului era culcat un animal ciudat cu cap necunoscut, cu gheare de leu, legat de gât cu un lanţ.

Această statuie, a cărei descoperire a alimentat mitul predicării Sfântului Bartolomeu, nu este, de altfel, singurul indiciu. Mai mulţi cronicari au remarcat în interiorul altor temple numeroase desene sau picturi care reprezentau fiinţe omeneşti cu o „cârjă" ş[purtând pe cap ceva care amintea de mitra episcopală, întrebaţi de Pedro Gutierrez de Santa Clara, indienii i-au explicat că ei ştiau, din cele spuse de strămoşii lor, că aceşti oameni „mult înainte de existenţa incaşilor, au propovăduit o învăţătură bună care, din păcate, s-a pierdut de-a lungul timpului". Aceste povestiri se suprapun şi se amestecă, bineînţeles, cu legenda lui Tonapa, şi ne fac să credem că această „bună învăţătură" nu poate fi decât religia creştină.
Creştinarea platoului înalt peruvian pare, de altfel, atestată de unele monumente din Tiahuanaco şi, în special, de Kalasasaya, din care nu au mai rămas decât temelia, stâlpii, o platformă de acces în formă de scară, o poartă monumentală şi o statuie nu mai puţin impunătoare.
Arthur Posnansky a văzut în'aceste ruine vestigiile unui templu al Soarelui. Jose Imbelloni, arheolog argentinian, susţine că Kalasasaya n-a fost niciodată altceva decât o aliniere de pietre verticale. Numele aymara pe care-l poartă astăzi are acest sens, pentru că şi această clădire, ca toate celelalte din Tiahuanaco, n-a fost niciodată terminată şi că indienii n-au văzut efectiv, din secolul XIII decât pietre înălţate.

I_a I lanuanauu, un

din Amiens

ue ia

Monolit impresionant, de doi metri înălţime, statuia de la Kalasasaya reprezintă o fiinţă omenească. Arthur Posnansky a crezut că vede în ea cu multă imaginaţie o femeie însărcinată. Această interpretare a fost cu atât mai fantezistă cu cât indienii nu o numeau decât *El fnaile (fratele* sau altfel zis *călugărul),* în mâna sa dreaptă, personajul ţine un obiect care, din cauza uzurii, a căpătat o formă imprecisă; în mâna sa stângă, un obiect dreptunghiular care are toate aspectele unei cărţi de rugăciuni medievale cu un sistem de ferecătură atât de perfect reprodus, că se pot distinge foarte bine detalii ale balamalelor.
Faptul este cu atât mai ciudat, cu cât această statuie se aseamănă în mod curios cu cea a unui apostol neidentificat, care există — când ieşi — la stânga portalului central al catedralei din Amiens. Stilul este diferit şi se vede bine, pe cea de la Tiahuanaco, caracterul autohton al artistului care l-a sculptat, dar este vorba categoric de acelaşi personaj, cu cartea sa cu ferecătură şi o ramură cu un „mâner" cilindric. „Şi, în plus, scrie Jacques de Mahieu, se poate chiar constata o asemănare a trăsăturilor şi o perfectă identitate a proporţiilor între cele două figuri pătrate, cu frunte bombată."
Fost profesor la Universitatea din Buenos Aires şi specialist în istoria arhitecturii, Hector Greslebin a fost primul care a făcut o paralelă între cele două statui. Dar nu *El fraile a* fost punctul de plecare al cercetărilor acestui profesor universitar, care şi-a consacrat treizeci de ani de viaţă studiului monumentelor de la Tiahuanaco, ci poarta monolitică cunoscută sub numele de *Poarta Soarelui care* a fost găsită, doborâtă la pământ şi spartă, în incinta de la Kalasasaya.

Şi friza Adorării Mielului

Această poartă, să precizăm, nu este un arc de triumf, cum au crezut unii observatori superficiali, ci chiar o poartă, în sensul propriu al termenului, pe care se poate vedea locul balamalelor. La începutul secolului trecut, Alcide d' Orbigny a putut chiar observa urmele verzi lăsate de bronz pe piatră. Cavităţile geometrice alef eţei posterioare arată, de altfel, că ea trebuia încastrată într-un zid şi lipsa şlefuirii la partea superioară pare să indice că ea trebuia să poarte deasupra o arhitravă. Deschiderea are deasupra o friză în basorelief formată dintr-un personaj central şi de patru serii orizontale de figuri sculptate. Specialiştii au încercat în zadar să-i descopere înţelesul. Sarcina nu este, desigur, uşoară. Profesorul Greslebin crede că friza respectivă reprezintă, în stilul propriu din Tiahuanaco, Adorarea Mielului, aşa cum figurează ea, conform capitolului V din *Apocalipsa,* pe timpanul catedralelor gotice din secolul XIII şi, mai precis, deasupra portalului principal al celei din Amiens.
Demonstraţia lui Hector Greslebin este mult prea lungă pentru a putea fi reprodusă aici. Ne mulţumim să cităm rezumatul foarte pe scurt pe care Jacques de Mahieu l-a publicat în *Marea călătorie a Zeului-Soare:* „Motivul central al frizei este constituit de o figură antropomorfă aşezată care corespunde, până în cele mai mici detalii, descrierii apocaliptice a Mielului cu cartea cu şapte peceţi *(Apoc.* V, 1), cei şapte ochi *(Apoc.* V, 6) şi cei vii şi bătrânii căzuţi la picioarele Mielului *(Apoc.* V, 8). Celelalte indicaţii se referă la veşmintele sacerdotale

(*Apoc.* \, 13) pe care le poartă personajul, descrise în capitolul XXXIX din *Exod :* cele două acoperăminte ale umerilor (*Ex.* XXXIX, 4), centura (*Ex.* XXXIX, 5), pectoralul, pătrat şi dublu, garnisit cu patru rânduri de pietre (*Ex.* XXXIX, 8,9, şi 10), lănţişoarele de aur pe cordonul pectoral (*Ex.* XXXIX, 15), cele două capsule ale
III IICIVJI UI I I
XXXIX, 18) şi diadema (*Ex.* XXXIX, 30).

„Cele patruzeci şi opt de figuri de pe cele trei rânduri ale frizei — acelaşi număr ca la Amiens şi la Chartres — îi reprezintă pe cei doisprezece apostoli minori şi cei douăzeci şi patru de bătrâni cu cununi de aur (*Apoc.* IV, 4) si purtători de alăute şi de cupe de aur (*Apoc.* V, 8). Dedesubt, sunt patru îngeri sunând din trâmbiţe (*Apoc* VII, 1 ; VIII, 7-13). Este aici un punct esenţial, deoarece acest instrument n-a fost niciodată folosit în America precolumbiană. Profilul figurilor cu faţă omenească este aici net europoid".

„Poarta Soarelui", o biserică creştină?

„Dacă această Poartă a Soarelui este împodobită cu o friză al cărei motiv din *Apocalipsa* este sculptat pe timpanul marilor catedrale din Evul Mediu european, este logic de presupus că Kalasasaya era o biserică creştină." Această deducţie nu i-a scăpat lui Hector Greslebin şi studiul tehnic pe care l-a făcut — el este arhitect — la ruinele monumentului i-a permis să confirme aceste concluzii. El a putut să schiţeze macheta a ceea ce ar fi putut fi edificiul odată terminat, în plus, a constatat că planul lui respecta Divina Proporţie, adică principiul cel mai savant al arhitecturii greceşti, pe care-l cunoşteau şi-l aplicau constructorii catedralelor noastre gotice. „Această lucrare a devenit posibilă, adaugă Jacques de Mahieu, datorită unei descoperiri complementare. La un kilometru de Tiahuanaco se găseşte o gigantică îngrămădire de blocuri de piatră cioplite în stilul Porţii Soarelui, inclusiv o arhitravă şi mai multe porţi monolitice. Posnansky, stimulat ca de obicei de imaginaţia sa orientală, a crezut că vede acolo ruinele unui Templu al
Lunii. Teza lui nu se bazează pe nimic deoarece nu se găseşte, la Puma Punku, aşa cum numesc indigenii locul, nici o urmă de plan de edificiu, nici de fundaţii. Dl. Greslebin a putut stabili că piesele de arhitectură respective erau destinate pentru Kalasasaya şi că ele aveau dimensiunile şi formele necesare pentru a putea completa ceea ce era deja amplasat: fundaţii, stâlpi, piaţeta din faţa bisericii, portal. Puma Punku nu era altceva decât şantierul unde se ciopleau şi se sculptau blocurile de piatră folosite la construcţia bisericii din Tiahuanaco".

Asupra unei probleme atât de complexe şi atât de delicate, este evident foarte greu să te pronunţi. Dar, orice s-ar crede despre teza profesorului Greslebin asupra naturii funcţionale a monumentului, nu se poate contesta interpretarea pe care a dat-o statuii *Elfraile.* Şi această piatră monolitică confirmă ea singură, în mod categoric, o influenţă creştină în Tiahuanaco, dacă nu chiar creştinarea regiunii.

Dacă se reţine comparaţia dintre Kalasasaya şi catedrala din Amiens — ceea ce, o repetăm, nu este încă decât o ipoteză — se poate presupune că data de începere a construcţiei trebuie să se situeze spre anul 1250, deoarece catedrala din Amiens a fost construită între 1220 şi 1288, şi portalul ei central între 1225 şi 1236.

Tonapa a venit din Amiens prin Dieppe?

O problemă rămâne, totuşi, în suspensie: cine era acest Tonapa alb şi bărbos şi, în special, de unde venea, când a debarcat pe litoralul brazilian? Se poate crede că el a fost singurul preot catolic care a ajuns pe platoul înalt sau, din contră, au venit mai mulţi, în mai multe rânduri, care s-au contopit mai mult sau mai puţin în memoria populară? La
aceste întrebări, nu putem da un răspuns categoric şi definitiv, aşa cum nu putem spune cu certitudine din ce ţară din Europa de nord veneau vikingii care, la ordinele lui Ullman, au debarcat în Mexic, înainte de a-şi continua drumul spre Quito, Chanchân şi Tiahuanaco.

Ipoteza pe care o putem formula referitor la Tonapa _ pentru că trebuie să ne mulţumim cu ipoteze — este legată de teza profesorului Greslebin: dacă motivele de pe Poarta Soarelui sunt chiar aceleaşi cu cele de la catedrala din Amiens, suntem în drept să presupunem că predicatorul venea din capitala Picardiei al cărei port natural era Dieppe, la mai puţin de o sută de kilometri. Aceasta este, de asemenea, ipoteza de lucru a lui Jacques de Mahieu.

Pentru că locuitorii din Dieppe în Evul Mediu frecventau deja coastele americane. „Stabilindu-se pentru totdeauna pe teritoriul francilor, scrie directorul din *Institute de Ciencia del Hombre,* vikingii danezi şi norvegieni ai acelui yar/Hrolf, devenit ducele Rollon, se cuminţiseră, dar, desigur, nu renunţaseră la aventură, aşa cum d dovedeşte cucerirea Angliei, la mai puţin de o sută de ani mai

târziu, fostă posesiune daneză, pe care ei au reluat-o de la saxoni, şi, puţin după aceea, cucerirea Siciliei unde au pus bazele unui regat. Cu toate că au fost rapid francizaţi, ei nu-şi pierduseră orice contact cu ţara lor de origine. Aceşti războinici erau şi negustori şi corăbiile lor frecventau cu asiduitate por-turile Scandinaviei. Acolo, nu puteau să nu audă vorbindu-se de Groenlanda, de Markland, de Vinland, unde norvegienii întemeiaseră, în secolele X şi XI, colonii permanente, cu care au menţinut, până în secolul XIV, legături neîntrerupte".

Cea mai mare parte a istoricilor navigaţiei admit astăzi că normanzii se duceau să pescuiască în largul coastelor Canadei mult înainte de călătoria lui Columb în Antile şi că ei nu erau singurii care traversau Atlanticul, pentru că pescari bretoni si basci se aflau si ei des la bancurile din iMova. un, din toate aceste călătorii nu avem nici o dare de seamă, nici o mărturie, şi a trebuit să aşteptăm mijlocul secolului XV pentru a găsi o urmă scrisă în arhivele de la Honfleur şi San-Malo. Explicaţia acestei tăceri este simplă: comerţul peste mări, în Evul Mediu, inclusiv pescuitul, era făcut de asociaţii meşteşugăreşti foarte închise, între care exista o concurenţă îndârjită si care păstrau cât mai mult posibil secretul descoperirilor lor.

a fost surprinsă în Atlantic de o furtună violentă care a scu-turat-o timp de mai multe săptămâni, înainte de a o arunca, la vest, pe coastele americane, între 33 şi 22 grade latitudine sud, adică pe litoralul Guayra care mărgineşte astăzi statele braziliene Rio Grande do Sul, Santa Ecaterina şi Sao-Paulo. Locuitorii regiunii, fără îndoială guarani, i-au primit foarte bine pe normanzi şi de Gonneville s-a înţeles, după cât se pare, foarte bine cu şeful indigen, Arosca. Şase luni de la sosire, *Speranţa a* plecat la drum, avându-l la bord pe fiul lui Arosca, Essomericq, în vârstă de 15 ani.

Lemnul din Brazilia cunoscut deja în Evul Mediu

Au putut efectua normanzii călătorii în Brazilia, înainte de secolul XVI? Nu avem nici o dovadă, dar ştim că, începând cu secolul XIII, un lemn roşu, numit *brazii sau brezil,* cunoscut în Europa începând cu secolul XII, era adus în Franţa prin porturile Normandiei. De unde scoteau normanzii aceste trunchiuri? Nu se duceau, cu siguranţă, să le caute în Asia, pentru că ar fi trebuit să înconjoare continentul african si pentru că, în acea vreme, expediţiile lor pe coastele africane nu depăşeau locul de vărsare al Zairului. Ei nu-l cumpărau nici de la arabi care nu importau decât bucăţi. Descoperiseră ei o nouă sursă de aprovizionare? în afara Asiei meridionale, lemnul de vopsit roşu nu se găsea decât în America Centrală şi în Brazilia: o varietate de pi-nacee, *caesalpsnia braziliensis,* care va da numele său coloniei portugheze de pe continentul sud-american.

Călătoria realizată de căpitanul Paulmier de Gonneville[1)], ne aduce, asupra eventualelor expediţii în Brazilia, lămuriri deosebit de utile. Plecată din Honfleur în iunie 1503, *Speranţa,* o corabie de o sută douăzeci de tone,

1) *Descoperirea Braziliei de către francezi,* 1878

„Mărfuri apreciate de creştini" în Brazilia, înainte de conquistadores

După ce au avut de înfruntat scorbutul, normanzii au făcut escală pe coastele lui Rio de Janeiro şi Espirito Santo. Acolo, au fost foarte surprinşi să constate că autohtonii văzuseră deja europeni şi aveau „mărfuri apreciate de creştini". De Gonneville, căruia îi datorăm această expresie, nu fie dă, din păcate, nici o precizare asupra naturii acestor mărfuri. Contactul cu aceşti indigeni a fost, e drept, foarte scurt, deoarece indienii s-au repezit să atace echipajul şi au ucis doi marinari. După o nouă escală în Golful Bahfa, *Speranţa* a pornit pe mare, a zărit Insula Fernando de Noronha, a traversat Marea Sargaselor care i-a înspăimântat pe marinari, apoi au ajuns în Azore, Irlanda şi Jersey. în apropiere de Dieppe, două corăbii pirat i-au atacat si cu toate că s-au apărat cu curaj, nava a fost forţată să eşueze.

Nava şi încărcătura sa s-au pierdut, astfel, la câteva mile de port, şi de Gonneville, nemaigăsind comanditari pentru a pregăti o nouă expediţie, nu şi-a putut ţine promisiunea făcută lui Arosca de a-i aduce înapoi fiul. Dar el i-a dat tânărului o educaţie deosebită, l-a căsătorit în 1521 cu fiica sa, Suzanne, şi i-a lăsat prin testament, la moarte, o parte din bunurile sale, cu condiţia să poarte, el şi descendenţii săi bărbaţi, numele şi blazonul de Gonneville.

Un guarani foarte normand

Un fapt ne reţine atenţia: căpitanul Paulmier de Gonneville, care este un om mândru de numele şi blazonul său, îşi căsătoreşte fata cu unul din acei indieni pe care, în 1518, alţi cetăţeni din Dieppe, fără îndoială rudele sale, Prosper şi Mathieu Paulmier, îi descriu în aceşti termeni, puţin măgulitori: „Au pielea de culoare închisă, au buze groase; feţele lor sunt pline de cicatrici; s-ar spune că vene palide, care pleacă de la ureche şi ajung la bărbie, le conturează maxilarele..."

Asta nu este tot. Propriul fiu al lui Essomericq şi al Suzannei s-a călugărit şi a devenit canonic al catedralei din Lisieux într-o epocă în care biserica nu hirotonisea metişi. Acest brazilian, adus de navigatorul normand, era un guarani de rasă pură sau un metis cu pielea foarte deschisă? Nu ştim, pentru că nu ni s-a lăsat nici o descriere a fizicului său, dar a doua ipoteză ni se pare mai probabilă. Essomericq era, probabil, un scandinav corcit cu guarani, descendent rătăcit din *atumuruna.* Numele său, de altfel, atât de puţin indian, ne face să ne gândim, la o origine nordică, chiar normandă.

;(**Au venit pe mare, în Brazilia"**

Jacques de Mahieu, care a povestit aventura lui de Gonneville în *Agonia Zeului-Soare,* evocă, în această privinţă mitul originii guaranilor, aşa cum i-a fost istorisită de
părintele Jose Guevara:.....în cea mai veche tradiţie care
circula în acel timp printre indienii guarani, aceştia povesteau că doi fraţi şi familiile lor au venit pe mare, pe o corabie, la Cabo Frio, apoi în Brazilia. Ei au căutat peste tot alţi oameni cu care să se întovărăşească. Dar munţii, pădurile şi câmpiile nu erau populate decât de animale sălbatice, tigri şi lei. S-au convins, deci, că ei erau singurii locuitori ai teritoriului şi s-au hotărât să ridice aici oraşe pentru a locui în ele, primele oraşe, după cum spuneau, din toată ţara. Ei au trăit ani mulţi într-o societate frăţească, într-o fructuoasă armonie, bucurându-se cu toţii de roadele muncii lor folositoare şi numărul familiilor a crescut foarte mult. Dar tulburările, conflictele, războaiele civile şi dezbinarea au luat naştere tocmai pentru că erau mulţi.... Pentru a nu se război, familiile s-au despărţit. Tupi, ca fiind primul născut, a rămas în Brazilia, pe pământul pe care-l ocupa deja şi Guarani, cel mai mic, s-a retras cu toţi copiii săi spre Rio de La Plata. Acolo, el s-a stabilit şi a devenit strămoşul unei naţiuni foarte numeroase care, cu timpul, s-a întins pe ambele maluri ale fluviului... şi până în Chile, în Peru şi la Quito."

„Este evident, comentează Jacques de Mahieu, că amintirea unei veniri pe mare, şi precis la Cabo Frio nu se poate atribui strămoşilor guaranilor propriu-zişi, nici al altor amerindieni, oricare ar fi ei. Nu poate fi vorba decât de albi care au debarcat în Brazilia, n-au găsit acolo decât *animale sălbatice,* adică nici un popor civilizat şi au construit oraşe — guaranii n-au avut niciodată decât sate cu bordeie — apoi ca efect al luptelor interne, s-au risipit în America de Sud. Afirmaţia că o fracţiune a noilor veniţi ajunsese din Rio
uc uct naia m uriile, m Peru şi la Quito, ar ajunge să demonstreze că era vorba de albi. Deoarece niciodată guara-nii nu au locuit şi nici nu măcar n-au atins aceste regiuni, pe când itinerariul Cabo-Frio-Paraguay-Ecuador a fost chiar acela al lui Pay-Zume."

Harta lui Waldseemuller

Această interpretare n-ar avea, fără îndoială, nici o valoare dacă n-am avea dovada — prin mărturia incontestabilă a lui de Gonneville asupra „mărfurilor apreciate de creştini" — că navigatorii i-ar fi precedat pe normanzi pe coastele braziliene. Realitatea acestor călătorii este confirmată, de altfel, de harta lui Martin Waldseemuller, care a fost imprimată în 1507 la mănăstirea din Saint-Die în Lorena şi care ne arată, în mod evident, că unii europeni cunoşteau ţărmurile Americii de Sud foarte precis. Acest *mapamundide* care vorbim cuprinde douăsprezece file de 45,5 x 67 cm şi America, în întregime, figurează acolo de două ori. Dacă partea de nord a emisferei nu ne redă decât coastele orientale ale continentului, America de Sud este reprezentată aici cu o exactitate care, chiar dacă nu este perfectă, nu este mai puţin surprinzătoare. Ori, în 1507, data imprimării acestei hărţi care a cerut, desigur, mulţi ani pentru elaborare, desene şi gravuri, Balboa nu ajunsese încă la *MardelSur,* Magellan nu făcuse încă recunoaşterea coastei atlantice a Americii de Sud şi Pizarro încă se lupta cu canibalii din Caraibe.

Martin Waldseemuller a avut acces, cu siguranţă, la o documentaţie care n-a ajuns până la noi, dar al cărei nivel ştiinţific nu poate fi explicat decât printr-o ridicare de plan cartografică făcută *in situde* navigatori necunoscuţi.

Lac\[iticaca Tiahuanăco

.^IMPERIUL INCAŞ;

500 Km ..crrj-fî

Imperiul Incaş

Şi, poate că de aceste expediţii misterioase trebuie legată descoperirea unei nave pe coasta peruviană, care ne este descrisă de Pedro Simon, în cartea sa *Noticias histori-ales o conquistas da Tierra firme* (voi. I, Bogota 1882-1892): „... Pentru că foarte aproape de Callao, care este portul oraşului Lima, la Pirci, la primele începuturi ale descoperirii acestui regat, explorând o colină şi mergând pe urmele găsite s-a descoperit acolo o mină. Dând la o parte pământul şi

pătrunzând într-un fel de peşteră în coasta colinei, s-a găsit o corabie care suporta toată greutatea colinei şi care nu semăna deloc în construcţie cu ale noastre".
La descoperirea acestei corăbii care ar fi putut fi, după Pierre Carnac, o navă de vikingi, sau de normanzi, se adaugă alţi indici în favoarea acestor călătorii pe mare. Datorăm, într-adevăr, unuia din cei mai serioşi cronicari spanioli, Pedro Ciezade Leon, o relatare foarte ciudată asupra debarcării la capul Santa Elena, aproape de Puer-toviejo, chiar acolo unde s-au reîmbarcat oamenii din Tiahuanaco, *uriaşi care,* într-o perioadă nedeterminată au devastat regiunea: „Băştinaşii povestesc, conform mărturiei părinţilor lor pe care şi ei o ştiau din timpuri străvechi, că oameni foarte înalţi... au venit pe mare pe plute de papură, semănând cu nişte bărci mari." De unde veneau aceşti *uriaşi?* Părintele Buenaventura de Salinas y Cordoba, secretarul viceregelui din Peru în secolul XVII, aduce răspunsul, menţionând „ticăloşiile unor uriaşi care au venit pe coastă, din Strâmtoare". Este vorba bineînţeles de Strâmtoarea Magellan. Deja în secolul XVI, părintele Miguel Cabello de Balboa a reţinut de la indienii din Chile, o tradiţie care conţinea acelaşi detaliu geografic. Dar nu era vorba de *uriaşi:* erau oameni albi, cu aspect de preoţi, veniţi „din strâmtoarea pe care noi o numim *Magellan".*
Marele zid al cetăţii Sacsahuaman

Magellan ştia

Mai ştim, datorită mărturiei lui Antonio Pigafetta, cavaler de Rodos, ataşat la legaţia apostolică din Spania, care-l însoţea pe Magellan în faimosul lui înconjur al lumii (1519-1522), că acesta avea informaţii deosebit de precise asupra strâmtorii care va purta, mai târziu, numele său. în *Jurnalulpe* care l-a trimis la întoarcere papei Clement VII şi marelui senior din Rodos, normandul Philippe de Villiers de Plsle-Adam, Pigafetta scrie: „Fără cunoştinţele căpitanului nostru, nu am fi găsit intrarea în strâmtoare, pentru că noi credeam cu toţii că este închisă; dar căpitanul nostru ştia că trebuia să treacă printr-o strâmtoare foarte bine ascunsă, pentru că o văzuse pe o hartă păstrată în tezaurul regelui Portugaliei şi desenată de un excelent cartograf, Martin de Boheme." Ori, este acelaşi Martin de Boheme, cartograf din Nurnberg, pe numele lui adevărat Behaim, care, după toate aparenţele, l-a sfătuit pe Christofor Columb înaintea plecării sale pentru Indii. Oare acest cartograf, care a navigat odinioară pe Atlantic până la Zair, fapt relatat în *Cronica din Numbergm* 1493, cunoştea harta lui Martin Wald-seemiiller? Probabil, — în afara cazului în care ar fi vorba de o altă hartă —, aceea a lui Gloreanus, care se găseşte acum la Biblioteca Centrală din Bonn. Datată, până la proba contrară, de la 1510, acest *mapamundi* redă configuraţia exactă a întregii coaste atlantice a Americii, din Canada la Ţara de Foc şi ne oferă, pentru litoralul Pacificului, o conturare mult mai puţin corectă, fiind totuşi interesantă.
Ultimul indiciu, frapant, despre foarte vechile călătorii ale europenilor din nord în mările Americii de Sud, în special pe coastele andine: o lama, animal necunoscut de către europeni înainte de secolul XVI, figura deja pe tapiseria scandinavă din Ovrehogdal, care este datată în general în secolul XII...

Naşterea unui imperiu

n seara de 3 noiembrie, scrie Simone Wais-bard, mii de indieni au sosit, îmbrăcaţi în costume de ceremonie tradiţionale, pentru a-i primi pe Manco Capac şi Mama Ocllo, legendarii lor strămoşi incaşi.
Nu era decât o reflectare, o reconstituire istorică care dezvăluia adevăratul suflet indian, în mod naiv, indienii aymara de la lacul Titicaca cred în reîntoarcerea lui Adam şi a Evei incaşi. Dar, spre deosebire de orice altă manifestare folclorică şi populară din lume, nici o şoaptă nu tulbură portul Puno în care ei aşteaptă cu răbdare fantastica apariţie, în afară de dezlănţuirile bruşte de muzică stridentă din *zamponas* — naiurile indiene din bambus —, însoţită de ţipătul pe trei note ascuţite şi obsedante scoase

J

din *quenas* din os de lamă, ritmată de bătaia surdă a tobelor, vocea omenească nu se aude. Acest refren obsedant, captivant, nu este, în fond, vocea secolelor?"

„Semizeii au revenit în sfârşit"

„Coca face insensibilă privirea oamenilor cu poncho. Fără să-l vadă, ei au privirea aţintită asupra marelui *Trans-titikaka,* unul din cele cinci vapoare navigând la cea mai mare altitudine de pe planetă, care vine din Bolivia, înţesat de turişti, în cea mai mare parte yankei. La aceste tropice îngheţate, toată noaptea, şaizeci de mii de persoane vor aştepta întoarcerea perechii regale încă!

Extraordinarul spectacol din „O mie şi una de nopţi" indian este scăldat în fulgi de zăpadă şi, la răsăritul soarelui, pe malul lacului de sidef, termometrul indică mai puţin de zece grade.
Legenda spune că, după Potopul andin, Soarele şi-a îndreptat prima rază asupra lacului Titicaca. Şi din degetul Soarelui care răsare a crescut brusc pitoreasca şi tăcuta flotă, din sute de *balsa de totora* din trestii uscate, ca de aur, legate în mănunchiuri fusiforme, cu pupa şi prora ridicate ca vârful unui sabot. Vântul lacului umflă înaltele pânze din papură, în faţă, un luntraş aborigen în poncho roşu stă în picioare, cu o prăjină lungă în mână pentru a conduce am-barcaţia. Chircită în spate, soţia lui toarce lână de lamă pe un fus de lemn. Uneori, o lamă îi însoţeşte la bord, cu un ciucure roşu de lână la fiecare ureche. Manco Capac şi Mama Ocllo vin din est, din Insula Soarelui, din mijlocul lacului sfânt, respectând tradiţia. Pe chei, tot tăcuţi, nemişcaţi ca nişte somnambuli, indienii privesc cu admiraţie marile personaje din *Geneza* lor, având pe cap o coroană de aur cu pene, un disc solar din aur strălucitor pe piept.
Semizeii au revenit, în sfârşit!"
Această reconstituire populară a legendei lui Manco Capac se *bazează* pe una din versiunile mitului creării imperiului, care ne-a fost dată de Garcilaso de la Vega, în capitolul XV al cărţii I din *Comentarios reales de bs Incaş:* Tatăl nostru, Soarele, — îi spune unchiul cronicarului, un bătrân nobil incaş —văzând oamenii că sunt aşa cum ţi-am spus, i s-a făcut milă de ei şi a trimis din cer pe pământ un fiu şi o fiică pentru ca ei să-i înveţe pe oameni să-l cunoască pe Tatăl nostru, Soarele, ca să-l adore şi să-l considere ca zeu al lor şi lor să le dea precepte şi legi pentru ca ei să trăiască precum nişte oameni cu judecată şi civilizaţi (...). Cu aceste ordine şi instrucţiuni, Tatăl nostru, Soarele, i-a aşezat pe fiul său şi pe fiica sa în lacul Titicaca, aflat la optzeci de leghe de aici (Cuzco) şi le-a spus să se ducă oriunde vor vrea şi că acolo unde se vor opri să mănânce şi să doarmă, acolo să înfigă în pământ o bară de aur de peste o jumătate de metru lungime şi de două degete grosime, pe care le-a dat-o ca semn şi dovadă că acolo unde se va înfige această bară în pământ, din prima lovitură, acolo va fi locul unde Tatăl nostru, Soarele, vrea ca ei să se instaleze."
Garcilaso de la Vega ne-a dat şi alte versiuni ale acestui mit, care ne sunt, de asemenea, expuse, mai mult sau mai puţin fidel, de cronicari spanioli ca Pedro Cieza de Leon, Juan de Betanzos sau Pedro Sarmiento de Gamboa. Aceste versiuni par a fi avut un caracter mai puţin oficial decât cea pe care am citat-o, dar nu ne permit cu nimic în plus să conturăm personalitatea istorică a fondatorului dinastiei incase.
Numeroşi istorici s-au întrebat chiar după citirea unor povestiri, dacă primii suverani ai imperiului nu erau personaje mitice. Fernando de Montesinos, cronicar al *Memorias antiguas historiales y politicas del Peru,* lucrare apărută pentru prima dată în 1644, a contribuit în mare măsură să creeze o suspiciune şi să deruteze cercetările,
susţinând că nouăzeci şi trei de împăraţi i-au precedat pe cei doisprezece încă ştiuţi, şi că domnia lor s-a întins pe aproape patru mii de ani. Fanteziile acestui funcţionar spaniol, slujbaş la *audiencia* din Lima, care credea că a regăsit în Peru-ul antic regatul Ophir al regelui Solomon, ar fi trebuit să-i îndemne pe istorici la mai multă prudenţă. Fără îndoială, istoria primilor încă ne pune şi alte probleme serioase, pentru că evenimentele transmise de cronici nu sunt întotdeauna atribuite aceloraşi suverani. Dar trebuie să tragem atunci concluzia că Manco Capac şi succesorii lui direcţi nu au existat? „Fantasticul cu care-i înconjoară legendele, scrie, pe bună dreptate, Bertrand Flornoy, este un motiv insuficient de a-i elimina din lumea istorică". Şi trebuie să dăm preţuirea cuvenită acestor tradiţii, atât de discreditate, a căror cronologie, poate aproximativă, ne-a permis, cu toate acestea, să stabilim, cu o relativă precizie, data întemeierii imperiului.
începând cu Manco Capac ştim că au urcat pe tron doisprezece încă şi că ultimii doi, Huascarşi Atahuallpa, au domnit în acelaşi timp. Ştim, de asemenea, că o generaţie de suverani echivala atunci cu circa douăzeci de ani. Aşa s-a întâmplat şi cu cei unsprezece regi ai Franţei care s-au succedat de la Filip al III-lea, încoronat în 1270, la Carol al VIII-lea, mort în 1498. Putem deci să deducem că imperiul a fost întemeiat spre anul 1300.
Ori, chiar această dată, atât de mult timp contestată, este astăzi confirmată de cercetările ştiinţifice cele mai recente.
„Ea corespunde unei rupturi pe care arheologii au no-tat-o în tradiţia culturală locală şi al cărei caracter sugerează invazia la acea epocă a unui nou popor în regiune", scrie Henri Favre, profesor la *Institutul de studii superioare al Americii Latine.*

Naşterea lui Manco Capac

Un anumit număr de povestiri ne permit să descoperim ceea ce tradiţia incasă cea mai oficială

ascunsese asupra adevăratei ascendenţe a lui Manco Capac, în 1572, părintele Cristobal de Molina a cules mărturia a doi *quipu-camayoc,* „scribi" ai acelor *quipu,* Collapina şi Supno. „Ei au spus, scrie preotul, că părinţii şi bunicii, mari *quipucamayoc,* le-au povestit fiilor şi nepoţilor lor, cerându-le să păstreze taina, că Manco Capac a fost fiul unui *curaca."*
Acest adevăr, desigur, nu era tocmai indicat să fie spus într-un imperiu unde lucrurile sfinte ocupau un loc important şi unde Manco Capac nu-si putea juca în întregime rolul său de arhetip decât cu titlul de semizeu, fiu al Soarelui. Antonio de la Calancha ne aduce alte precizări pe care o anchetă minuţioasă i-au permis să le culeagă: „Manco Capac, scrie cronicarul, era de fel din Tiahuanaco sau din alt târguşor vecin (...). Viteaz, ajutat de familia sa, a supus alte clanuri, făcându-şi prietene alte popoare prin dărnicia lui, cadourile lui sau prin mituire, principii aplicate de cei mai mulţi monarhi..."
La această mărturie, se adaugă cea a contelui de Castelnau care, în 1845, a vizitat regiunea lacului Titicaca în fruntea unei expediţii ştiinţifice franceze. „Manco, a scris el într-un raport citat de Simone Waisbard, descinde din Huyustus, unul din cei mai mari regi din Tiahuanaco" şi el „a hotărât să reînvie legile şi cultul antic al stămoşilor săi dispăruţi în timpul potopului, căruia i-a urmat o perioadă de barbarie". Acest potop, aşa cum am arătat, simbolizează plecarea forţată a oamenilor albi şi bărboşi din Tiahuanaco, al căror şef era cu siguranţă acei personaj pe care indienii aymara îl desemnau sub numele de Huyustus şi care nu era altul decât Huirakocha.
Povestiri încă mai precise, menţionate de un autor bolivian modern, Carlos Ponce Sanguines, ne informează că
'ff^^^^^T^
fiul lui Huyustus, Makuri, şeful indienilor omasuyo, a avut şi el un fiu, Apo Tambo. Şi mai aflăm că, în ziua căsătoriei celebrate în „regatul" său, Apo Tambo a primit vizita lui To-napa, binecunoscutul apostol, căruia i-a dat să bea dintr-o *askilla* de aur. în schimb, preotul i-a dăruit bastonul său, apoi a plecat. După un timp, la naşterea unuia din copiii săi, Apo Tambo a constatat, conform legendei, că bastonul de lemn se transformase într-un *tupayauride* aur.
Fuga în munţii oraşului Cuzco
Cu tot caracterul lor legendar, aceste povestiri sunt prea precise pentru a fi inventate pe de-a-ntregul. Ele sunt, de altfel, confirmate pe la 1613 de cronicarul incaş Juan de Santa Cruz Pachacuti Yamqui Salcamyhua, care adaugă: „Fiul lui Apo Tambo nu este altul decât Manco Capac, care avea şapte fraţi şi surori." Indienii dintr-una din regiunile lacului Titicaca au păstrat şi ei amintirea acelui personaj, pe care ei îl numesc Mallku Capac şi care, spun ei, a trebuit să fugă într-o zi din cauza invaziei unei forţe duşmane şi să se refugieze mai întâi pe o insulă a lacului, apoi în munţii din nord, aproape de Apurimac.
în aceşti munţi, la cincizeci de kilometri de Cuzco, într-o peşteră care este numită Pacaritambu, îl regăsim pe Manco Capac al tradiţiei incase, cu cei trei fraţi şi patru surori, în fruntea a zece triburi credincioase. De fapt, nu ştim dacă aceste opt personaje — care poate erau mai numeroase — erau în realitate fraţi şi surori. Această rudenie poate foarte bine să arate că eroii noştri aparţineau pur şi simplu aceleiaşi rase. Şi nu este surprinzător că aceşti supravieţuitori din Tiahuanaco au purtat titlul de *ayar.* Acest termen, care, după Garcilaso de la Vega, „nu are nici un sens în limba generală din Peru" adică în quitchua, şi care „trebuia
să aibă un sens în limba deosebită a incaşilor" prezintă surprinzătoare similitudini cu cuvântul scandinav *yarl,* care înseamnă conte şi a cărui „pronunţare de către un indian, precizează Jacques de Mahieu, ar fi identică, în afară de augmentativul de la început, cu cea de *ayar."*
Jacques de Mahieu merge mai departe, deoarece el se întreabă, nu fără motiv, dacă numele de *Manco,* ce nu are nici el nici un sens în quitchua sau în aymara, şi care ar trebui să fie ortografiat *Manko,* nu vine de la germanul *Mân, care* înseamnă *om* şi de la *ko,* abreviere posibilă a lui *Konungr(rege).* Manco ar fi fost atunci *omul-rege* sau, mai exact, *omul-devenit-rege.*
Primii incaşi
Pe drumul spre Cuzco, cei patru fraţi au început curând să se certe. Ayar Cachi, care avea, se zice, puteri supranaturale, a fost atras de cei trei fraţi ai săi într-o peşteră a cărei intrare a fost imediat astupată cu mari blocuri de stâncă. Ayar Uchu a fost lăsat în urmă pentru a servi Soarele, dar mitul ne povesteşte că a fost transformat în piatră pe muntele Huanacauri. Ayar Manco şi Ayar Auca, cei doi supravieţuitori, s-au instalat la Cuzco, unde al doilea a murit curând, la rândul lui. Rămas singurul şef. Manco a pus mai întâi să se construiască colibe cu acoperişul din paie, la confluenţa lui Huatanay cu Tullumayo. la circa un kilometru şi jumătate de colina abruptă pe care s-a construit, mult mai târziu, fortăreaţa Sacsahuaman. Locul era atunci mlăştinos şi insalubru, deoarece cele două râuri, adevăraţi torenţi, se revărsau adesea. Dar aceasta a fost voinţa

Soarelui. Deci, acolo a fost construită, din piatră, prima clădire fortificată, care servind şi ca altar a primit numele *In-ticancha,* Casa Soarelui.
La indienii din Cuzco, în cea mai mare parte quitchua, Manco Capac a găsit aceeaşi organizare socială ca la indienii aymara de lângă Titicaca, întemeiată pe comunităţi de bază, foarte vechi, cărora autohtonii le dădeau numele de *ayllu,* care se poate traduce prin *trib, genealogie* sau *familie.*
Fiecare clan era condus prin obiceiuri endogamice care-i obligau pe membrii lor să se căsătorească între ei, şi fiecare clan afirma că se trage din acelaşi strămoş, fictiv sau real, şi revendica aceeaşi *paqarina,* adică acelaşi loc sfânt de origine. Teritoriul acestor comunităţi cu precădere agrare se numea *marka* si protecţia lui era asigurată de o mică fortăreaţă situată pe o înălţime de lângă sat, *pucara.*
Primii incaşi erau şi ei ţărani, care nu se înarmau decât pentru a-si apăra pământurile sau pentru a si le însuşi pe ale altora. De aceea, s-au organizat ca indienii, în comunităţi pe care le-au numit tot *ayllu.* Au existat, fără îndoială, patru, care au format, cu cele zece triburi credincioase aymara, un fel de comunităţi unite sau regat în care Manco a fost primul rege.

Baza comunităţilor unite

Comunităţile unite formau, de altfel, al doilea nivel al organizaţiei sociale indigene şi cuprindea un număr variabil de *ayllu.* Aceste unităţi mai mari puteau şi ele să se regrupeze, după criterii etnice, sub formă de federaţii cu caracter mai mult sau mai puţin monarhic. „Aceste comunităţi unite, scrie Henri Favre, cuprindeau teritorii mai mult sau mai puţin întinse şi se compuneau din populaţii mai mult sau mai puţin dense. Unele corespundeau unor grupuri etnice a căror întindere se măsura în zeci de kilometri pătraţi. Altele corespundeau doar unor triburi care ocupau o vale mică. Indienii lupaka, de exemplu, constituiau un adevărat regat
care se întindea pe tot malul occidental al lacului Titicaca, de la Golful Puno până la micul Golf Gnayaquil şi care însuma o sută de mii de locuitori la începutul secolului XIV. Acest regat a cărui influenţă se întindea pe toţi Anzii meridionali, era format prin gruparea a şase uniuni de comunităţi (Zepita, Yunguyo, Pomata, Juli, Ilave şi Acora), sub autoritatea unui *curaca* din cea de-a şaptea (Chucuito). Cea mai mare dintre uniuni (Juli) număra douăzeci si şapte de *ayllu* şi cea mai mică (Yunguyo), şase. Comparativ cu lupaka, indienii anqara, care trăiau pe malul lui Mantaro, în regiunea Huancavelica, nu constituiau decât un mic principat de zece până la cincisprezece mii de locuitori la aceeaşi epocă, formată prin unirea a două uniuni de comunităţi care cuprindeau douăzeci de *ayllu* fiecare, fn general, etniile de pe platoul înalt şi din vecinătate erau mult mai puternic organizate decât populaţiile din lanţurile de munţi care erau fragmentate într-un foarte mare număr de entităţi politice, uneori minuscule."
Sosirea incaşilor şi atitudinea lor net expansionistă a forţat aceste *regate* sau aceste *principate* să pună capăt războaielor continue prin care îşi disputau teritoriile şi păşunile şi să se regrupeze sub forma unor confederaţii provizorii sau permanente. Cea a collaşilor de lângă lacul Titicaca si cea a chancaşilor, la vest de Cuzco, n-au întârziat să provoace mari greutăţi noilor veniţi şi să-i atragă, uneori fără voia lor, în războaie îndepărtate, pe care ei nu intenţionaseră să le facă întotdeauna.

____,...wuduiic ni juiui IUI I^UZCO

înclinaţia războinică a primilor incaşi este totuşi evidentă şi ea este atestată de titlul pe care-l purta succesorul şi fiul cel mai mare al lui Manco, Sinchi Roca. *Sinchi,* care înseamnă *tare* sau *puternic,* este un termen care servea pentru a desemna comandanţii de război din imperiu. Şi poate faptul că nouă ne lipsesc detalii asupra vieţii acestui al doilea rege a făcut ca mai mulţi istorici să pretindă că numele de Sinchi Roca servise pentru a desemna numeroşi şefi militari obscuri. Dar această ipoteză, de altfel fără o bază serioasă, nu coincide cu cronologia foarte „strânsă" care, aşa cum am văzut, este astăzi admisă.
Când Lloque Yupanqui, unul din fiii mai mici ai lui Roca, a ajuns la putere, domeniul incaş nu era decât un fel de confederaţie care îngloba deja câteva văi din vecinătatea lui Cuzco. Acest nou încă, aşa cum ne este descris de Felipe Guaman Poma de Ayala în 1614, „ţinea lancea în mâna dreaptă, un scut în mâna stângă. Turbanul lui era roşu, mantaua galbenă şi tunica violet şi împodobită cu trei centuri fin desenate. Purta sandale." Pe desenul, realizat de cronicar, suveranul este reprezentat cu o cocoaşă pe nas, cu ochi prea mari, o gură strânsă şi doi dinţi sparţi în urma unei încăierări.
Soţia sa, Cora Ocllo, plângea fără motiv, se dezinteresa de popor şi nu-şi găsea consolarea decât în băutură... Fără îndoială, din cauza nefericirii sale conjugale, Lloque Yupanqui a fost un rege pacifist, care s-a străduit, prin alianţe şi tratate, să-şi menţină şi să-si protejeze confederaţia.

Când a trebuit, cu orice preţ, să facă faţă războinicelor triburi aymara din sud, el l-a însărcinat pe fiul său să conducă trupele. Odată obţinută victoria, el recomanda ca învinşii să fie trataţi cu blândeţe, şi această metodă de pacificare, fără violenţe excesive, va deveni regulă pentru aproape toţi cuceritorii incaşi.
|~raoil/i lai
Mayta Capac, al patrulea fiu al lui Lloque Yupanqui, a fost, spre deosebire de tatăl său, un războinic pasionat.
Născut prematur, era totuşi de o forţă de temut şi cu un temperament mai curând violent, chiar dacă, ne spune Guaman Poma, era uneori melancolic... şi foarte îndrăgostit de soţia sa. Numeroşii lui copii au murit foarte tineri, în afară de Apo Maytac şi Bilcac care s-au distins în expediţii militare permiţând continuarea, spre sud, — în vecinătatea şi dincolo de lacul Titicaca —, a cuceririi ţării indienilor aymara începută de Lloque Yupanqui.
Mayta s-a lansat în cuceriri cu soldaţi încă prea puţin căliţi, dar conduşi cu pricepere. ‚A trebuit, mai întâi, scrie Bertrand Flornoy, să lupte contra triburilor situate la vest de marele lac, în provincia Hatun Colla.
O colină servea ca refugiu indienilor aymara: femeile şi copiii i-au ajutat pe bărbaţi să ridice o fortăreaţă. Incaşii au hotărât să-i asedieze, descoperind, astfel, o metodă care nu depindea numai de strategie, ci şi de o tehnică generală de cucerire: *„Cruţaţi duşmanii si casele lor, în curând ne vor aparţine!"* Această frază bine gândită a unui rege peruvian, Mayta o aplica deja cu duşmanii săi izolaţi în fortăreaţa lor. Le-a trimis emisari pentru a-i asigura de bunele sale intenţii, rugându-i pur şi simplu să se supună legilor şi zeilor imperiului. Asediaţii i-au răspuns printr-un atac năvalnic. Mayta a evitat lupta, a încercuit iar muntele şi şi-a repetat propunerile, încă o dată răspunsul i-a venit sub forma unor bolovani şi săgeţi. Atunci regele s-a hotărât să-i asalteze.
Acţiunea a fost scurtă, dar sângeroasă. Soarele a ocrotit armele fiilor săi: cel puţin asta le spuneau mai târziu profesorii *amauta* elevilor lor în orele de istorie. Lupta încheiată, şefii aymara care nu muriseră s-au prezentat în faţa lui Mayta cu picioarele goale, mâinile legate şi cu lanţul de gât. Ei s-au prosternat şi au zis: *„Merităm moartea?'*
Această povestire, reconstituită de un autor inventiv, plecând de la cronici, trebuie examinată cu prudenţă. De asemenea, aceste vorbe ale regelui către învinşi au fost, cu siguranţă, înfrumuseţate de Garcilaso de la Vega:
— Am venit să vă învăţ şi să vă îmbogăţesc. Adoraţi zeul nostru, îndepliniţi ordinele mele, este spre binele vostru!
Bătălia capitală contra indienilor aymara
După ce şi-a instalat împuterniciţii săi în regiunea cucerită, pentru a face acolo recensământul locuitorilor şi a bogăţiilor sale, Mayta Capac a organizat o expediţie spre sud. Pentru prima dată, trupele sale au coborât pantele Anzilor şi au înaintat până la Arequipa.
încă s-a întors apoi în regiunea lacului Titicaca. Fără îndoială ar fi putut să se mulţumească cu stăpânirea malurilor occidentale ale lacului şi a oraşului Tiahuanaco, care măreau cu încă o jumătate regatul său, dar o înaintare spre est îi era în mod evident dictată de voinţa de recucerire a teritoriilor care fuseseră leagănul imperiului strămoşilor săi, *atumuruna.* în plus, Mayta nu putea să nu ţină seama de dorinţa de răzbunare a indienilor aymara. Trebuia, deci, să-i scoată din poziţiile lor în care se repliaseră şi să-i împiedice să recucerească terenul pierdut.
Armatele incase au pornit deci spre est pe pământul uscat şi îngheţat al înaltei câmpii boliviene şi nu departe de vârful înzăpezit Illimani care domină La Paz, aproape de râul Huychu, au dat bătălia capitală. „Indienii aymara, povesteşte Bertrand Flornoy, ocupau malul drept şi îi priveau venind pe incaşi fără a arăta nici o teamă. Au respins batjocoritor propunerile regelui. Dar numai asta au respinşi încăierarea a fost cumplită şi a durat toată ziua.

W i

Indienii aymara nu cunoşteau tehnica luptelor de la distanţă. Ei se repezeau asupra duşmanilor, mureau din cauza loviturilor sau ucideau ei. Aveau arme de temut, măciuci din bronz care au spart mai mult de cinci sute de ţeste incase. Dar era prea puţin în comparaţie cu pierderile lor: şase mii de morţi. Când s-au ivit zorile, şi-au dat seama că au fost învinşi. Armata incasă îi încercuise.
Ea era la o aruncătură de praştie, în ordine de luptă, aşteptând prima rază de soare pentru a ataca. Venise clipa masacrului. Dar a apărut regele, purtat pe o litieră. Cu un gest, a potolit înflăcărarea soldaţilor săi şi, încă o dată, a trimis emisari pentru a face pace cu duşmanul. Au fost

atunci văzuţi şefii collaşi, plini de sângele curs din rănile lor, apropiindu-se de încă şi îngenunchind în faţa lui."

Un organizator şi un pacificator

Nici Apo Maytac, nici Bilcac, cei doi fii ai lui Mayta, care au participat activ la aceste războaie, nu i-au urmat tatălui lor. Al treilea fiu, Capac Yupanqui, s-a urcat pe tron după ce i-a înlăturat pe fraţii săi. Spre deosebire de Lloque Yupanqui, bunicul său, noul suveran şi-a schimbat soţia în ziua în care s-a săturat de capriciile şi crizele de nervi al primei sale *coya.* A putut atunci să-şi pună toată priceperea în serviciul regatului. A pus capăt câtorva dispute care îi opuneau pe şefii indienilor andahuaila şi a supus pe cale paşnică provincia lor.

Specialist în cuceriri şi mare organizator al mijloacelor de transport, Capac Yupanqui, al cărui nume înseamnă „vrednic de ţinut minte", a pus să se construiască un extraordinar pod suspendat peste Apurimac, şi a fost creatorul sistemului *mitmac,* acele transferări de populaţii, în scopul grăbirii pacificării noilor teritorii.

Unul din fiii regelui, Auqui Topa, *a* fost însărcinat cu prima expediţie în ţara Nazca, pe coasta Pacificului. Campania n-a fost decât o plimbare militară într-un stat în decădere ai cărui supuşi, ne spun cronicarii, erau homosexuali. Indienii Nazca n-au opus nici o rezistenţă si generalul incaş a ars pe rug câţiva homosexuali, înainte de a reveni, dezgustat, la Cuzco, într-un palanchin purtat de patru soldaţi.

Capac Yupanqui a încredinţat conducerea unei a doua expediţii pe litoral unui alt fiu al său, Roca, fiu care i-a urmat pe tron la moartea lui şi care a fost primul suveran peruvian cu numele de încă. Domnia sa a fost marcată de un conflict familial pe care nu-l cunoaştem prea bine, dar care s-a încheiat prin forţă si a provocat importante schimbări în structura socială din Cuzco.

Naşterea monarhiei absolute şi teocratice

Primii regi ai federaţiei cuzconiene, am văzut, fuseseră, într-adevăr, şefi militari, *sinchi,* ale căror puteri, considerabile în timp de război, erau supuse, când era din nou pace, unui fel de consiliu al bătrânilor care-i grupa sub o formă colegială pe reprezentanţii diferitelor *ayllu* ale etniei incase. Acest consiliu constituia, în Cuzco arhaic, un fel de clasă sacerdotală, exercitând, în acelaşi timp, puterile civile şi religioase. Păstrătoare a unei tradiţii de prudenţă şi înţelepciune, inspirată din necazurile strămoşilor din Tia-huanaco, această elită locuia în oraşul de jos, *Hurin Cuzco,* acolo unde Manco Capac construise primul templu, la confluenţa a două râuri.

Susţinuţi de un prestigiu militar care a crescut mereu, care nu putea decât să le mărească puterea, *sinchi* îşi afirmaseră încet-încet ambiţiile şi pretenţiile de independenţă sau de supremaţie. Această criză de autoritate a fost cea
rare cu Roca, s-a transformat într-un conflict familial foarte acut.' Noul rege i-a pus la punct pe unchii şi pe rudele apropiate care formau consiliul celor bătrâni şi a hotărât să nu mai locuiască în oraşul de jos. A pus să se construiască un palat, în partea înaltă, *Hanan Cuzco,* unde a fost transportată cu solemnitate statuia lui Manco Capac. Luând titlul de încă, care îi conferea puteri politice deţinute până atunci de elita liqioasă, ej a făcut din Soare, care nu era atunci venerat decât de incaşi, zeul oficial al statului cuzconian.

Ameninţarea care nelinişte regatul, puternica confederaţie chancaşă n-a făcut decât să consolideze această fragilă „revoluţie de palat". Roca s-a înarmat şi i-a obligat pe aceşti indieni să se retragă de pe teritoriul indienilor anda-huai'la pe care aceştia reuşiseră să-l cucerească. Nu tot pericolul era îndepărtat, dar Cuzco a beneficiat de câţiva ani de răgaz, de care încă a profitat pentru a mări şi înfrumuseţa capitala sa, pentru a îmbunătăţi educaţia nobilimii, creând primul colegiu, *yachahuasi,* rezervat numai băieţilor de sânge incaş.

— Trebuie ca nobilimea să înveţe ştiinţele, ar fi spus încă Roca, citat de Garcilaso de la Vega, şi numai no-bilimea,j>entru a evita ca oamenii din popor să devină încrezuţi, îngâmfarea lor ar putea să păgubească statul.

Tată plângăreţ şi fiu cutezător

în urma unor rivalităţi sentimentale rămase foarte obscure, un fiu de rege a fost răpit şi ameninţat cu moartea. Tânărul prinţ, ne spun tradiţiile, a început să plângă şi călăii săi au constatat înspăimântaţi că vărsa lacrimi de sânge. Eliberat de concubina celui care l-a răpit, a revenit la Cuzco şi-a luat, când s-a urcat pe tron, numele de Yahuar Huacac: *Cel care plânge cu sânge.* Acest nou încă a fost un om slab şi temător care n-a îndrăznit să întreprindă nimic glorios, de teamă, se zice, de a nu supăra Soarele. Nu-şi iubea fiul, pe Hatun Tupac, pe care-l socotea prea bătăios şi indisciplina!, şi l-a exilat la câteva leghe de Cuzco pentru a păzi turmele. Trei ani mai târziu, povesteşte Garcilaso de la Vega, prinţul a revenit în oraş, a forţat uşa apartamentelor

imperiale şi s-a prezentat tatălui său pentru a-i spune ce i se întâmplase.
— Mă odihneam la umbra uneia din stâncile păşunii din Chita şi nu ştiu dacă eram treaz sau nu, când a apărut un bărbat. Faţa lui era acoperită de o barbă lungă şi ţinea de o curea un animal necunoscut. El mi-a spus: *Nepoate, eu sunt fiul Soarelui si frate cu Manco Capac şi cu Mama Ocllo. Numele meu este Viracocha încă. Am să-ţi dau un sfat foarte important pe care să-l comunici tatălui tău: provinciile din nord, care sunt supuse imperiului si altele care nu sunt, uneltesc să distrugă dinastia şi oraşul Cuzco. Totuşi eu voi fi alături de tine în nenorocirile tale: bizuie-te pe ajutorul meu.* Apoi a dispărut şi eu am plecat la drum ca să-ţi aduc la cunoştinţă vorbele lui.
încă n-a vrut să ştie de nimic. Fiul acesta al lui era nebun, bun numai să păzească lamele şi să născocească poveşti cu fantome! L-a trimis deci la turmele sale. Dar, câteva zile mai târziu, chancaşii au atacat într-adevăr Cuzco, unde nu se pregătise nimic pentru a se opune agresiunii, în timp ce Yahuar Huacac îşi părăsea în grabă capitala, Hatun Tupac a adunat, _de bine de rău, o armată de douăzeci de mii de oameni, în zori, când duşmanul a apărut, a ordonat să se sune din trâmbiţe şi proiectile de bronz au deschis drum primilor infanterişti imperiali. Bătălia, nehotărâtă timp de mai multe ore, a provocat moartea, de o parte şi de alta, a treizeci de mii de oameni, înainte de victoria finală a cuzconienilor.
încă a trebuit să se exileze la rândul lui şi să lase tronul acestui fiu cutezător care a luat numele de Viracocha. Dar,
de-abia şi-a revenit din spaimă, că oraşul a cunoscut noi conflicte. Preoţii din *Hurin Cuzco* au căutat să profite de schimbarea de domnie, pentru a prelua iar puterea.
Noul monarh s-a străduit să calmeze spiritele, războ-indu-se, în acelaşi timp, în sud, cu câteva triburi rebele.

Noul fiu cutezător

Slăbit de vârstă, Viracocha încă a părăsit, la rândul său, Cuzco, în timpul unei a doua invazii a indienilor chancaşi şi, din nou, omul providenţial a apărut sub chipul unui fiu curajos, Cusi Yupanqui, viitorul Pachacutec, care a preluat comanda trupelor şi a organizat rezistenţa cu ajutorul mai multor etnii vecine. .Astfel, istoria s-a repetat în mod curios la începutul şi la sfârşitul domniei lui Viracocha, scrie Louis Baudin. Atac al indienilor chanca, fuga împăratului, apariţia eroului care zdrobeşte invadatorul şi, la rândul lui, preia sceptrul."
Istoria, totuşi, se complică datorită prezenţei lui Urco, beţiv şi destrăbălat, dacă-} credem pe Cieza de Leon, dar pretendent oficial la tron. învingător al chancaşilor după o bătălie grea, Cusi Yupanqui s-a prezentat în faţa tatălui său cu idolul cucerit de la duşman. Bătrânul Viracocha n-a vrut să-i recunoască meritele acestui fiu al său şi a continuat să-l susţină pe Urco.
Cusi a revenit foarte amărât la soldaţi şi la cei doi generali ai săi, Vicaquirao şi Apo Mayta şi a hotărât să reia lupta contra chancaşilor, pentru a-i împiedica să-şi refacă armata, l-a atacat la şes şi i-a urmărit, neîncetat, până în provincia andahuailaşilor. Revenit la Cuzco, de două ori învingător şi aureolat de glorie, Cusi a fost, de data aceasta, ales ca succesor al lui încă.
Urco nu-şi spusese, desigur, ultimul cuvânt, pentru că
l ,„•>*
a încercat să-şi adune câţiva partizani în valea Yucay şi să uneltească un complot, dar a murit în scurt timp, în circumstanţe pe care nu le cunoaştem.

Urcarea pe tron şi căsătoria luî Pachacutec

Pachacutec s-a urcat pe tronul imperial chiar în timpul vieţii tatălui său. Acesta, în cursul unei ceremonii deosebit de fastuoase la *Curicancha,* marele templu din Cuzco, şi-a scos însemnele regale de pe cap şi le-a pus pe capul tânărului prinţ.
l s-a închinat, spun cronicarii, bând o cupă de *chicha,* o băutură fermentată din porumb, şi îngenunchind în faţa lui. Căsătoria noului încă a avut loc chiar în ziua urcării lui pe tron. După ce a făcut *cererea* oficială tatălui său, Soarele, „Pachacutec, scrie Louis Baudin, s-a dus la locuinţa tinerei fete, cu o numeroasă suită, pe străzile împodobite cu covoare şi tapiserii. Tatăl său, încă Viracocha, îl aştepta cu logodnica acolo, şi aceasta, la vederea lui, s-a prosternat. Viitorul soţ a ridicat-o, i-a dat veşminte bogate rugând-o să le îmbrace, apoi a luat o sanda cu ornamente de aur şi a încălţat piciorul drept al tinerei fete cu propriile lui mâini. Bătrânul împărat s-a ridicat atunci şi a sărutat-o pe noua împărăteasă. Pachacutec i-a urmat exemplul, i-a oferit prinţesei o sută de femei pentru a o servi şi i-a dat mâna invitând-o să meargă la templul Soarelui. Marele preot îi aştepta cu două vase de *chicha,* din care încă a răspândit conţinutul pe pământ în chip de ofrandă; apoi au fost sacrificate două lame albe. în sfârşit, sărbătorile s-au desfăşurat timp de trei

luni..."

„Reformatorul Lumii"

Pachacutec a fost, fără nici o îndoială, unul din suveranii cei mai importanţi ai imperiului. Opera sa, militară, politică, juridică, socială şi religioasă în acelaşi timp, i-a adus denumirea de „Reformator al Lumii". Povestirile care ne-au fost transmise despre cearta sa cu Urco sunt deosebit de semnificative în măsura în care ele ne-o prezintă ca un fel de „luptă rituală între haos şi cosmos, între lumea neorganizată şi lumea ideală." încă apare acolo ca „un arhetip al lui Manco Capac, în timp ce Urco este prezentat cu rol negativ, şi nu reflectă nici un model arhetipal pozitiv", scrie Franklin Pease, în *Ultimii încă din Cuzco* (Mame, 1974).

Pachacutec s-a preocupat de restaurarea integrală a ideologiei cuzconiene, în special în materie religioasă. E vorba de redefinirea raporturilor dintre Soare şi Viracocha, aceste două divinităţi ale imperiului pe care povestirile mitologice îi puneau greşit uneori în entităţi rivale. Clasa sacerdotală din *Hurin Cuzco,* care, de la încă Roca, îşi reafirmase influenţa, rămânea ataşată de Viracocha şi de tradiţiile direct legate de apariţia acestui zeu-erou în regiunea lacului Titicaca. Aceste tradiţii, pe cât de diferite, pe atât de eterogene, făceau greşeala să amintească, chiar sub o formă mitică, înfrângerea strămoşilor din Tiahuanaco. Ele erau deci incompatibile cu ideea, deja solid înrădăcinată la Cuzco şi propagată metodic la indieni, conform căreia imperiul n-ar fi putut fi fondat de modestul fiu — sau nepot — al unui *curaca* învins. Trebuia deci, totodată, să fie scos Viracocha din acest trecut malefic şi să se reafirme, într-un mod solemn, originea divină a lui Manco Capac.

MffJfftff

Restructurare teologică şi politică

Lui Pachacutec i se datorează această versiune a mitului întemeierii, menţionată de Garcilaso de la Vega, pe care am citat-o la începutul acestui capitol.

Este versiunea cea mai epurată, cea mai „restructurată", care face din Manco Capac fiul direct al Soarelui.

Viracocha este, la rândul lui, reconsiderat. Acest zeu creator este invitat de noii teologi incaşi să nu se mai amestece în treburile oamenilor şi să nu se mai compromită cu forţele magico-religioase.

Eroul solar din Tiahuanaco trebuie să cedeze locul unui alt erou solar, Manco Capac, şi să reia drumul Cerului, al Atotputerniciei, al Transcendenţei şi al Impasibilităţii ura-niene.

Această reformă a permis să se reglementeze, pe plan religios, antagonismul care-i opunea pe *Hananii* asociaţi cu Soarele, *Hurinilorasociaţi* lui Viracocha. Rămânea, bineînţeles, problema politică. Monarhia cuzconiană va fi rezolvată datorită lui Pachacutec care, prin acţiunea sa exemplară, veritabilă repetiţie arhetipală, a înălţat puterea regală mai presus de dispută şi i-a conferit monopolul suveranităţii pe care cele două părţi şi-o disputaseră. Ideolo-gia incasă, astfel restructurată, va ritualiza—şi devitaliza — această ceartă de familie.

Un nou grup de înţelepţi, de preoţi, de savanţi şi de educatori, aşa numiţii *amauta,* luau locul vechii caste sacerdotale a *Hurinilor.*

Cincizeci de mii de lucrători înfrumuseţează Cuzco

Pachacutec a întreprins, de asemenea, reconstrucţia şi înfrumuseţarea oraşului Cuzco. „Specialiştii în arhitectură *amauta,* măsurătorii de terenuri *sayuchoctasuyoc* şi grupele de meserii care lucrau în urbanistică, scrie Betrand Flornoy, au conceput un plan în relief al viitorului oraş. Construcţii ca palatul lui Roca şi Viracocha, şcoala de administraţie şi mănăstirea Femeilor alese vor fi păstrate, iar templul Soarelui, mărit. Dar majoritatea celorlalte case trebuia demolată.

Pachacutec a acceptat proiectele şi, pentru a uşura sarcina constructorilor, a expulzat locuitorii a căror prezenţă nu era absolut necesară şi i-a instalat în împrejurimi. Cincizeci de mii de lucrători au început construcţia. Numele maiştrilor a rămas necunoscut şi este păcat, deoarece nu numai că oraşul lor este un model de simplitate, dar noua tehnică a revoluţionat arhitectura clasică indiană."

încă a pus, de asemenea, să fie construită renumita fortăreaţă de la Sacsahuaman şi a^continuat să dezvolte reţeaua rutieră a predecesorilor săi. într-o lume verticală ca cea a Anzilor, în care munţii şi cheile adânci puneau multe obstacole, şoselele şi lucrările de artă erau singurul mijloc de deplasare rapidă a soldaţilor şi funcţionarilor. Temându-se, de altfel, de consecinţele unei expansiuni teritoriale accelerate, împăratul a generalizat practica *mitmac,* inaugurată de Capac Yupanqui. Mii de persoane sau de familii au fost astfel deplasate în cuprinsul imperiului.

Machu Picchu, cel feeric

Probabil că lui Pachacutec i se datorează şi această misterioasă cetate pierdută a incaşilor, fără istorie şi fără nume, pe care americanul Hiram Bingham a descoperit-o, în iulie 1911, la o sută de kilometri la nord-vest de Cuzco.

Acest tânăr profesor de la Universitatea Yale i-a dat numele muntelui pe care a fost construită, sfidând legile gravitaţiei: *Machu Picchu,* care înseamnă *bătrânul vârf.*

Jean Raspail a povestit în cartea sa, *Teritorii şi popoare incase,* cum parcă i s-a oprit inima câteva secunde, şi cum a fost cuprins de respect şi de admiraţie când, în i 954, a văzut pentru prima dată acest fermecător oraş mort, rătăcit în inima colosalului haos cosmic al unui lanţ de munţi granitici şi albăstrii, încoronat de gheţari şi de zăpezi imaculate şi tăiat de prăpăstii înspăimântătoare ale căror adâncimi erau pradă unei jungle acaparatoare.

Poarta oraşului, monumentală şi trapezoidală, este situată într-un unghi al incintei al cărei zid de cinci metri înălţime, protejat de un şanţ, îmbracă partea sudică a cetăţii. Construite din granit fin şi bine cioplit, casele din cartierele populare sau de meşteşugari se întind pe coastele lui Machu Picchu până la promontoriul stâncos care domină un torent la patru sute de metri de faleză. Acolo se înalţă templul Soarelui, separat de o mare esplanadă de cartierul aristocratic ale cărui imense locuinţe, înconjurate de grădini, amintesc de supremaţia castei incase, încoronând ansamblul, fortăreaţa verde închis din Huayna Picchu sfidează cerul şi pe zei. Peste tot, în acest oraş în gradenuri, presărat cu adevărate grădini suspendate, se găsesc scări de granit din care unele trepte şi balustrade au fost cioplite în întregime din acelaşi bloc de piatră. Mai mult de cincizeci de scări, numărând circa trei mii de trepte, leagă diferitele nivele ale cetăţii.

Machu Picchu

Vestigiu al manifestării puterii incase

Nu toţi istoricii sunt de acord să atribuie construcţia din Machu Picchu lui încă Pachacutec, cu atât mai mult cu cât caracterul grandios al silului a înflăcărat imaginaţia amatorilor de fantastic şi a câtorva cercetători prea puţin scrupulos!.

De la descoperirea sa, cetatea rătăceşte astfel în timp, asociată, în funcţie de pasiuni şi vise, cu enigmatici constructori preistorici sau cu ultimii incaşi revoltaţi contra spaniolilor.

Dacă arheologia nu ne aduce decât puţine lămuriri, istoria ne permite, poate, să vedem mai clar. Sub domnia lui Pachacutec, într-adevăr, imperiul înfruntă pentru prima dată popoarele sălbatice din est şi ridică, pe această frontieră orientală, o serie de fortificaţii din care Machu Picchu apare ca una din verigi. Sigur că oraşul nu este propriu-zis o fortăreaţă, dar amplasamentul şi caracteristica construcţiei îi conferă o siguranţă aproape totală. Mai multe drumuri o legau de

diferite forturi mici pe care incaşii le-au plasat pe înălţimile învecinate.
Hiram Bingham a putut, de altfel, să urce şase kilometri pe una din aceste şosele care ducea spre Ocori-huayrachina, fortăreaţa de control şi releul de semnalizare, situată de cealaltă parte a muntelui. Cercetările ulterioare au fost oprite, din păcate, de o junglă de nepătruns şi chiar americanul, cu toată armata lui de indieni care îi deschideau drumul cu lovituri de *machetta,* a trebuit să renunţe să caute prin mărăciniş scările şi lespezile unui drum literalmente îngropat.
Manuel Chavaz Ballon, care a fost însărcinat cu lucrările de restaurare a lui Machu Picchu, apreciază că oraşul „a fost început sub Pachacutec şi nu a fost niciodată terminat." Alţi cercetători au avansat numele lui IncaTupac Yupanqui, în care Alberto Jochamowits, ataşat cultural la ambasada statului Peru la Paris, vede „omul genial căruia
îi revine meritul unei astfel de creaţii". In fond, că a fost construit de Pachacutec sau de fiul său sau poate de ambii — al doilea, adesea nu face decât să continue opera primului __această cetate pierdută rămâne unul din vestigiile impunătoare ale dorinţei de putere incase. Dacă el n-a fost în întregime terminat, nici locuit, faptul s-a datorat violentelor mişcări seismice, frecvente în regiune, care au provocat surparea instalaţiilor hidraulice.

Co-domnie?

în timp ce imperiul se organiza din îndemnul lui, Pachacutec n-a încetat practic să se războiască în cele patru colţuri ale *Tahuantinsuyu-\u\.* încă a vrut să pună capăt revoltelor care izbucneau la fiecare schimbare de domnie şi care puneau astfel în pericol unitatea şubredă a unui domeniu constituit în pripă. A trebuit să înfrângă rezistenţa collaşilor, care insistau să se rediscute vasalitatea ce-i unea de puterea imperială;apoi să trimită o armată contra chin-caşilor de pe litoral, înainte de a-i ataca, cu o iuţeală surprinzătoare, pe huancaşii din regiunea Jauja. Dar, când propriul lui frate, generalul Capac Yupanqui, a înaintat până la lacul Junin şi a vrut, contrar ordinelor primite, să supună ţara con-chucoşilor, a fost imediat rechemat la Cuzco şi condamnat la moarte pentru neascultare.
Pachacutec a stabilit „co-domnia" împărţind în mod oficial puterea? Această teză, avansată de Măria Rostwo-rowski, nu este acceptată de toţi istoricii. După părerea lui Henri Favre, încă a cedat o mare parte din prerogative, în mod forţat. „Pachacutec, scrie el, şi-a dat seama că, nemai-putând folosi autoritatea cu care el, în mod imprudent, îl împuternicise pe altul, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să cedeze locul celui care o acaparase în întregime."

Tupac Yupanqui, cuceritor al ţării Chimu şi al Amazoniei

Fiul său, Tupac Yupanqui, reuşise într-adevăr, în fruntea armatelor incase, să cucerească ţara Chimu. Această campanie militară i-a permis tânărului prinţ să-şi impună legea şi să-l elimine pe fratele său, Amaru Yupanqui, care, pregătit pentru domnie, primise sprijinul mediilor religioase cele mai tradiţionale. Când acest nou încă s-a urcat pe tron, imperiul era puternic organizat, centralizat şi controlat de un implacabil mecanism economic şi administrativ. Noile războaie urmau să se desfăşoare de acum înainte în afara frontierelor, la graniţele „lumii civilizate".
Tupac Yupanqui a vrut mai întâi să pună capăt incursiunilor pe care mai multe bande de indieni, apăruţi din pădurea amazoniană, le făceau în mod regulat în valea lui Urubamba şi în regiunile învecinate. Tatăl său încercase şi el să facă ordine, dar cele două expediţii ale lui se loviseră de căldura şi umiditatea acestei imensităţi de verdeaţă şi noroi. Deloc impresionat de insuccesele precedente, încă a strâns zece mii de soldaţi şi a coborât Valea lui Maranon, adică a Amazonului de sus. Neputând să înainteze în pădure, a pus să se doboare un mare număr de copaci pentru a construi imense plute. După aceste pregătiri care, după Garcilaso de la Vega, ar fi durat doi ani, „flota" a coborât pe fluviu în direcţia provinciei Musu.
Nu ştim prea bine până unde a coborât Tupac Yupanqui. Ruine care au fost găsite aproape de malurile Ma-ranonului, pe platoul înalt Iquitos, par să atesteze trecerea expediţiei, dar unii arheologi s-au întrebat dacă nu este vorba de ruine preincase. Luând acest drum, Tupac Yupan-qui a urmat oare drumul strămoşilor din Tiahuanaco care navigaseră pe Amazon? Această ipoteză, enunţată de Jac-ques de Mahieu, se sprijină pe un pasaj din *Comentarios reales,* în care cronicarul arată că încă ştia foarte bine unde
ea datorită unor „relatări cunoscute de strămoşii lui şi P! însuşi, conform cărora în aceste regiuni întinse existau rneroas'e teritorii populate şi altele nelocuite".

Cuceritor al regiunilor Chile şi Ecuador

Oricum, această aventură amazoniană nu a fost un succes. Dar o altă armată incasă a traversat deşertul de te-mut Atacama şi a fixat graniţa meridională a imperiului pe Rio Maule, incluzând, astfel, tot nordul şi centrul actualului Chile, fiind cuprinse şi regiunea Valparaiso şi Santiago.

Apoi încă şi-a concentrat eforturile spre nord şi a hotărât să cucerească actuala provincie Esmeralda, pe coasta septentrională a Pacificului, la frontiera dintre actualele Ecuador şi Columbia. După ce şi-a croit drum prin păduri, până la vărsarea lui Guaya, s-a luptat cu indienii autohtoni, întâi pe uscat, apoi pe fluviu. Puţin obişnuiţi cu pirogile, soldaţii imperiali au reuşit, cu toate acestea, să obţină o victorie totală care le va permite, câteva săptămâni mai târziu, să cucerească Insula Pună, în Golful Guayaquil.
Războiul a continuat, în cursul anilor următori, pe înaltul platou ecuadorian, în regiunea Quito, dar este puţin probabil ca armatele cuzconiene să fi reuşit să cucerească acest oraş. A trebuit, fără îndoială, ca incaşii să se mulţumească cu supunerea indienilor canari care ocupau sudul domeniului quitonian.

Cu patru sute de vase până în Oceania

Cu ocazia acestor războaie de cucerire în nord, Tu-pac Yupanqui a întreprins, pe baza povestirilor minunate pe care i le-au spus câţiva negustori de pe coastă, marea expediţie maritimă care-l va duce pe ocean timp de zece luni cu douăzeci de mii de soldaţi. Pentru a transporta această armată, încă a pus să se construiască o flotă de patru sute de vase, numite *balsa,* cu care, ne spune Sarmiento de Gamboa, a atins Insulele Aguachumbi (sau Haguachumbi) şi Ninachumbi.
Aceste nume nu ne dau nici o indicaţie geografică, dar ştim că Tupac Yupanqui a adus, în afară de obiecte de aur şi argint, un tron de cupru şi mandibulele unui anim?[1] semănând cu ale calului, ca şi prizonieri de rasă neagră. Deci nu sunt, contrar afirmaţiilor lui Şir Clements Markham, Insulele Galapagos sau Insula Juan Fernândez, fără îndoială nelocuite, care au fost vizitate de incaşi, ci insule oceanice ale Arhipelagului Gambier. F. W. Christian spune într-adevăr că locuitorii acestui arhipelag, mangarenienii, „au o legendă despre un şef numit Tupa, un om roşu care a venit din est cu o flotă de vase de tip nepolinezian în formă de plute". Ori, precizează Paul Rivet, „descrierea navelor, numele şi descrierea şefului lor, direcţia de unde venea flota, totul evocă în această povestire expediţia lui Tupac Yupanqui".

Cucerirea oraşului Quito şi întemeierea celei de a doua capitale incase, Tumipampa

Succesorul acestui mare cuceritor, Huayna Capac, a întreprins o nouă campanie militară în regiunile ecuado riene. După ce a înfrânt o rebeliune în Insula Pună, a dat o bătălie decisivă contra quitonienilor, în câmpia Hatuntaqui. Victoria i-a deschis porţile oraşului Quito, al cărui rege, Cacha, murise în luptă. Pacificarea a fost dificilă, deoarece împăratul a trebuit să lupte şi cu unele triburi din nord care, în mai multe rânduri, au încercat să se elibereze de jugul incaşilor. Rebelii au fost omorâţi cu miile şi corpurile lor au fost aruncate într-o mare lagună, la sud de oraşul Otavalo, care poartă şi acum numele de *Yahuarcucha, Laguna-sângelui.*
Frontiera septentrională a imperiului a fost stabilită pe râul Ancasmayu, în actuala Columbie. Domeniul imperial se întindea, din nord la sud, pe 3000 de kilometri şi pe o suprafaţă de mai mult de 600.000 de kilometri pătraţi, cât Olanda, Franţa, Elveţia şi Italia reunite. O parte din populaţia din sectoarele mai turbulente a fost transportată în alte regiuni şi înlocuită cu colonişti, conform regulilor mtfmaoului. Quito a fost în parte reconstruit şi un drum militar larg a fost deschis spre sud şi legat de reţeaua rutieră deja existentă. Limba quitchua a devenit limba oficială şi a înlocuit atât de bine dialectele locale, încât şi astăzi este folosită de triburile semicivilizate din regiunile muntoase ale Ecuadorului.
La Tumipampa, pe teritoriul indienilor canari, la 300 de kilometri de Quito, acolo unde tatăl său instalase primul centru administrativ al noilor provincii, Huayna Capac a construit un palat. Construcţia, scrie Henri Favre, „a fost făcută cu mari precauţii rituale. Planul oraşului, cu templul Soarelui, palatul şi mănăstirile, antrepozitele şi cazărmile, au fost trasate exact după modelul din Cuzco. Chiar pietrele de temelie ale edificiilor au fost transportate din vechea cetate, aşezată totuşi la 2000 de kilometri!"

Revolta cuzconienilor

Tumipampa a căpătat imediat o asemenea importanţă politico-religioasă încât existenţa acestei noi capitale va ameninţa unitatea imperiului. Când „Huayna Capac se îndepărtează de oraşul sacru şi rămâne în nordul statului *Tahuantinsuyu* mai mult timp decât cel cerut de expansiune sau de buna administraţie a teritoriului cucerit, scrie Franklin Pease, el provoacă o tulburare în lumea religioasă, îndepărtându-se mult timp de Cuzco, Huayna Capac formează o altă *axă a lumii,* rivală. El se instalează la Tumipampa care devine un loc sfânt de cel mai mare prestigiu, pentru că este nu numai o replică a lui Cuzco, dar şi pentru că încă locuieşte acolo; ea capătă, astfel, o important? neobişnuită în geografia sacră a statului *Tahuantinsuyu,* crescându-i importanţa şi pe plan social prin ponderea tot mai mare a elitei care se aduna acolo".
Stabilirea aproape permanentă a lui Huayna Capac în această a doua capitală a provocat, de altfel, o adevărată revoltă a nobililor cuzconieni care fuseseră constrânşi să-l urmeze acolo pe suveran. Aceşti *orejones,* spune Sar-miento de Gamboa, au scos imaginea Soarelui din templul

din Tumipampa şi s-au pregătit să plece la Cuzco, fără ştirea lui încă. Acesta, aflând vestea, a discutat cu ei şi a promis să se întoarcă în oraşul sfânt. Moartea l-a surprins, în 1526 sau 1527, pe drumul spre Cuzco, găsindu-se încă în nord. Ceremoniile funerare au provocat o îngrozitoare orgie de sânge. Mai multe sute de persoane, femei şi servitori ai suveranului decedat, s-au sinucis. Ţara a fost zguduită de durere.

prevestiri sinistre

Huayna Capac presimţise prăbuşirea imperiului? Cronicarii ne-o confirmă, explicând că încă fusese informat He primele expediţii spaniole pe coasta Pacificului.

Sosirea acestor străini albi şi bărboşi, stăpâni ai fulgerului, urcaţi pe animale mari cu picioare de argint, ieşiţi din apele în care zeul Viracocha dispăruse, provocase, fără îndoială, o mare tulburare la curtea din Tumipampa. Această apariţie neobişnuită fusese precedată, se spune, de prevestiri rele: câteva cutremure mai violente ca de obicei provocaseră pe mare îngrozitoare valuri seismice.

Trăsnetul lovise palatul imperial şi fuseseră văzute trecând pe cer comete cu aspect îngrozitor. într-o zi, când se celebra sărbătoarea Soarelui, un condor urmărit de şoimi se prăbuşise în marea piaţă din Cuzco. Acest *trimis al Soarelui* fusese prins şi îngrijit, dar nici un leac n-a fost în măsură să-i vindece raia care-i acoperea corpul şi pasărea a murit.

S-a produs şi un spectacol mai sinistru: într-o noapte foarte luminoasă, Luna a apărut într-un triplu halo, primul de culoarea sângelui, al doilea de un negru verzui, şi al treilea asemănător fumului. Un ghicitor a fost chemat imediat şi întrebat. Pus să interpreteze prevestirea el a dat verdictul: sângeriul anunţa că un război sângeros îi va nimici pe descendenţii lui încă; negrul însemna ruina religiei şi a statului; imperiul, în cele din urmă, se va'duce ca un fum, aşa cum arăta ultimul halo.

„u>upa aomnia a doisprezece încă"

Din toţi ultimii încă din Cuzco, Huayna Capac fusese este adevărat, cel mai superstiţios. Atitudinea lui faţă de aceşti străini, aceşti *Viracocha* pe care nu-i văzuse încă, dar cărora le presimţea forţa magică, este revelatoare asupra stării de spirit a cel puţin o fracţiune şi anume a aristocraţiei incase. Totul se petrecea ca si cum reforma religioasă a lui Pachacutec în favoarea Zeului-Soare n-a reuşit să învingă memoria colectivă a incaşilor, în care stăruia mereu apariţia zeului-erou, Viracocha. Pe când era bolnav, suveranul îşi reunise familia şi înalţii demnitari ai imperiului pentru a le spune:

— Tatăl nostru, Soarele, mi-a destăinuit că după domnia a doisprezece încă, copiii săi, va apărea în această ţară o specie de oameni care ne sunt necunoscuţi şi care vor supune statul nostru. Ei aparţin, fără îndoială, poporului din care au venit altădată acei oameni pe mare... Să fiţi siguri că aceşti străini vor veni în această ţară şi vor îndeplini oracolul!

Garcilaso de la Vega, acel jumătate încă de sânge regal, este cel care ne-a transmis această revelaţie.

Aristocraţia incasă

onstruit în mai puţin de două secole pe un teritoriu imens, a cărui geografie nu favoriza deloc unitatea politică, Imperiul Incaş concentra o populaţie de circa opt milioane de locuitori, mai mult sau mai puţin evoluaţi şi extrem de fragmentată. Un astfel de edificiu nu putea sta în picioare fără o conducere autoritară şi centralizatoare, fără o ierarhie foarte pronunţată, plasând aristocraţia cuzconiană în fruntea statului, sub conducerea unui monarh absolut, acel *Sapa-Inca,* „Singurul încă", adică împăratul.

„Foarte mare şi puternic suveran"

Pentru a impune respect supuşilor săi, Sapa-lnca nu apărea în public decât cu mare fast. El nu se deplasa decât într-o litieră incrustată cu aur şi argint, având deasupra două arce din aur care susţineau o tapiserie grea, destinată să ferească suveranul de privirea vulgului. Purtătorii proveneau, la început, din tribul rucana, situat la vest de Cuzco, dar, sub Huayna Capac, doar incaşii cei mai nobili au avut dreptul să poarte litiera imperială pe umerii lor. Cieza de Leon spune, de altfel, că cei cărora le era acordată această distincţie, beneficiau de multă onoare şi conside-raţie.

Când purtătorii urcau pantele unui munte, ei se odihneau pe platforme amenajate în acest scop. Erau atenţi să nu se împiedice, fapt ce era considerat ca o prevestire rea. Pentru a evita acest risc, şefii provinciilor străbătute de drumuri porunceau ca ele să fie măturate şi nivelate cu grijă înainte de sosirea cortegiului. Arcaşi şi halebardieri înconjurau litiera şi crainici anunţau apropierea împăratului. Mulţimea care *se* îngrămădea în întâmpinarea împăratului striga:

— Foarte mare şi puternice Domn, Fiu al Soarelui, şef unic, tot pământul să te asculte!
Spaniolii care l-au observat pe Atahuallpa, în timpul celor zece luni de captivitate la Cajamarca, au constatat că încă, cu toate că decăzuse şi era umilit, nu inspira mai puţin un respect vecin cu teama. Un şef indian, care-i ceruse voie să lipsească şi care venise înapoi cu mai multe zile întârziere, era atât de emoţionat în momentul în care trebuia să fie primit încât începuse să tremure de nu mai putea sta în picioare. Pizzaro însuşi a fost surprins de stăpânirea de sine cu care împăratul reacţiona la fiecare eveniment. Când *conquistadorul* a apărut pentru prima oară în faţa lui Atahuallpa, acesta nici nu s-a uitat la el, cu toată curiozitatea,

/v

«•l*

:'VS

atât de naturală, pe care trebuia s-o aibă băştinaşul de a-l cunoaşte pe ciudatul şef alb. în timpul atacului de la Cajamarca, încă păstrase, de altfel, o asemenea impasibilitate încât — oricât de necrezut ar putea părea — nu întorsese capul nici o singură dată.

A inspira respectul

Costumul şi însemnele demnităţii imperiale fuseseră studiate pentru a inspira respectul.
„Suveranul, scrie Louis Baudin în *Viaţa de zi cu zi în timpul ultimilor încă* (Hachette, 1955), purta o tunică *(uncu)* fără mâneci, căzând până la genunchi, o bandă de stofă ţinând loc de pantaloni, o pelerină lungă şi largă împodobită cu motive geometrice care era aruncată pe umeri, cu cele două extremităţi prinse pe piept, sau care era trecută pe sub braţul stâng şi înnodată pe umărul drept în aşa fel încât elibera ambele braţe. Hainele sale erau din lână fină de vigonie, picioarele îi erau încălţate cu sandale de lână albă. O panglică îi înfăşură fiecare picior deasupra genunchiului, o alta, fiecare gleznă, însemnele puterii, *maskapaicha,* constau dintr-o tresă multicoloră înfăşurată de mai multe ori în jurul capului deasupra frunţii şi de care atârna *lautu,* franj roşu cu ciucurii prinşi cu mici tuburi din aur. Un panaş mare fixat de tresă la partea ei superioară era format din trei pene negre şi albe ale păsării sfinte *corequenque.* Era tuns scurt şi urechile se întindeau sub greutatea enormelor discuri de metal preţios. Membrii elitei aveau dreptul să poarte *lautu,* dar nu de culoare roşie şi cercei de dimensiuni mai mici. în sfârşit, un sac foarte împodobit conţinând coca atârna la şoldul monarhului."
„în ceremoniile solemne, continuă Louis Baudin, încă suprem ţinea în mâini, după circumstanţe, fie un sceptru din aur, lung cât o halebardă şi având sus, la capăt, când pene mici, când, în mod excepţional, *maskapaicha,* dacă el însuşi purta o cască de război, fie o măciucă cu cap înstelat din aur şi un scut din piele împodobit cu stema imperială. Pe această stemă se vedea: pentru Sinchi Roca, un şoim; pentru Lloque Yupanqui, motive geometrice, ca şi pentru Mayta Capac; pentru Capac Yupanqui, un patruped la partea superioară, o pasăre la mijloc, un şarpe la partea inferioară; pentru încă Roca, o pasăre; pentru Yahuar Huacac, figuri geometrice; pentru Pachacutec, un curcubeu şi doi şerpi. Pentru încă Yupanqui nu avem nici o informaţie, stema pare a fi rămas goală; pentru Tupac Yupanqui şi Huayna Capac, tot figuri geometrice; pentru Huascar, nu avem informaţii; pentru Atahuallpa, dimpotrivă, o mulţime de desene: un şoim între doi copaci, doi şerpi şi o puma sub un curcubeu." în timpul unor ceremonii, inca îşi prindea pe piept discul de aur al Soarelui şi se aşeza pe un scaun scund din lemn sculptat sau, cel mai adesea, pe un tron din aur masiv. Nimeni, oricare ar fi fost rangul său, nu se putea apropia de el fără a se descălţa şi fiecare, în semn de supunere, trebuia să poarte o povară simbolică pe umeri şi pe cap. în cronica sa, Francisco de Jerez povesteşte că, atunci când generalul Chalcuchima, unul din generalii quitonieni, a apărut în faţa lui Atahuallpa, purta o povară pe umeri şi întindea braţele spre Soare, ca şi cum îi mulţumea că fusese primit de Inca.

Mâncăruri rafinate

Pentru mesele lor, care aveau loc de trei ori pe zi, suveranului şi familiei sale ,,li se pregăteau mâncăruri rafinate care erau aduse din diferite provincii ale imperiului: raţe sălbatice, prepeliţe din *pună* (mare înălţime), ciuperci, broaşte din lacul Chinchaycocha, melci, peşti, crustacee din Pacific care, cu toată depărtarea, ajungeau foarte proaspete.
„Mâncărurile, scrie Louis Baudin, erau aşezate pe o rogojină din papură împletită întinsă pe sol, împăratul lua loc pe un scaun de lemn acoperit cu o ţesătură de lână fină şi indica felul care-i plăcea. Una din femeile care-l înconjurau îi prezenta felul ales, servit într-un vas din metal preţios sau din pământ ars şi rămânea în picioare ţinând vasul în mâini, în timp ce suveranul mânca. Tot ce atinsese monarhul cu mâinile sale şi toate resturile erau păstrate într-un cufăr pentru a fi arse; cenuşa era apoi împrăştiată. Servirea lui Inca suprem era asigurată pe rând de femeile sale, care

locuiau în palat şi dispuneau, la rândul lor, de un mare număr de servitoare.
Poate că un bufon îl înveselea uneori pe omul-zeu, care păstra, totuşi, în prezenţa poporului său, o impasibilitate absolută. Un cuvânt special, *canichu,* indică în quitchua acest personaj însărcinat să provoace râsul şi noi ştim că indienii nu erau insensibili la glume, chiar la farse."
Una din activităţile preferate ale incaşilor era vânătoarea. Vânatul era din abundenţă, deoarece numai membrii elitei aveau dreptul să vâneze în unele regiuni care fuseseră transformate în rezervaţii, în acelaşi sector, trebuia ca vânătorile să se ţină la intervale de minimum patru ani. Sute de indieni, folosiţi ca hăitaşi, înconjurau teritoriul ales şi înaintau spre centru unde erau grupaţi vânătorii. .Animalele periculoase erau ucise, vigoniile şi guanacii erau tunşi, iar femelele repuse în libertate. Totul era înregistrat cum se cuvine în statistici. Funcţionarii distribuiau apoi animalele ucise. Era, pentru indienii din popor, una din rarele ocazii care li se oferea de a consuma carne, în regiunea Nazca, şefii practicau vânătoarea cu şoimi."

De la magistratura militară la monarhia teocratică
Trebuie, totuşi, să analizăm cu prudenţă descrierile etichetei şi ale protocolului imperial, transmise de cronicarii spanioli care, cel mai adesea, se mulţumeau să consemneze în scris ceea ce au văzut sau ceea ce alţii au putut observa la curtea lui Atahuallpa. Ori, protocolul care reglementa viaţa suveranului în momentul cuceririi spaniole, sau chiar sub domnia lui Huayna Capac, era, se pare, de creaţie recentă. Prea mulţi istorici le-au atribuit primilor încă obiceiuri care n-ar fi putut fi constituite decât foarte încet, şi au comis aceeaşi greşeală ca un cronicar care s-ar baza pe fastul de la Versailles sub Ludovic XV sau Ludovic XVI pentru a evoca regalitatea franceză din timpul lui Ludovic XI.
Imperiul incaş într-adevăr a suferit, în toată perioada dezvoltării sale, o evoluţie importantă care a transformat progresiv magistratura militară a confederaţiei cuzconiene în monarhie absolută, apoi teocratică. Istoria ne oferă câteva exemple comparabile, ca cea din Roma, ale cărei forme imperiale au sfârşit prin a trăda complet spiritul Republicii. Totul se petrecea ca şi cum incaşii după ce au pus bazele unei ordini politice şi sociale originale, ar fi fost incapabili să reziste influenţelor şi presiunilor mediului etnic care îi înconjura. Se vede astfel Huayna Capac stabilind practicile teocratice, cumulând funcţiile de *Sapa-lnca* şi de mare preot şi făcându-se recunoscut, nu numai ca reprezentant sacru al Soarelui, dar şi ca încarnarea sa divină. Adorat ca un zeu viu de o curte heteroclită, instalată la Tumipampa, el nu a ezitat să distrugă sanctuarele divinităţilor care nu răspundeau la întrebările sale în sensul dorit.
Huayna Capac a copiat, în mod sistematic, ceremonialul deosebit de fastuos de la curtea din Chanchân, pe care tatăl său, Tupac Yupanqui, l-a introdus, mai mult sau mai puţin, la Cuzco, după ce a supus ţara Chimu.
El a adoptat în special ritul mocha prin care *curaca*
Ultimul încă Atahuallpa
reînnoiau jurământul de credinţă faţă de puterea imperială şi a cărui reprezentare figurează, de altfel, pe vechile ceramici de pe coasta septentrională.
De la etnia inca la monarhia universalistă
Dacă *Sapa-lnca* avea, începând cu Pachacutec, un caracter solar şi sfânt care făcea din el un viu *centru al lumii,* nu persoana, ci funcţia lui era aceea care, înainte de Huayna Capac, avea un caracter divin.
în ochii aristocraţiei, împăratul nu era decât un *par inter pares* (egal între egali) al cărui prestigiu supranatural nu era decât simbolul, pentru indieni, al puterii exercitate de toţi membrii etniei inca. Puţin câte puţin, suveranii au căutat, totuşi, să se elibereze de tutela cuzconiană.
„Tupac Yupanqui, scrie Henri Favre, a fixat foarte clar distanţa la care el înţelegea să se situeze în raport cu incaşii. El i-a îndepărtat din nenumărate posturi administrative importante pe membrii *panaca* (cu ascendenţă regală) care le ocupaseră până atunci, pentru a-i înlocui cu oameni de diferite origini etnice, cărora le apreciase valoarea. Promovarea funcţionarilor ieşiţi din uniunile de comunităţi periferice, în special din cele din nord, încă slab incaizate, nu era decât unul din aspectele unei politici tinzând să-l situeze pe împărat la echidistanţă de toate unităţile constitutive ale *Tahuantinsuyu.* Această politică a provocat între suveran şi etnia inca, legată cu îndărădnicie

de prerogativele tradiţionale, o tensiune crescândă pe care un incident minor a transformat-o într-un conflict acut. Sub pretextul înfrângerii suferite de contingentele din Cuzco în cursul războiului cu carasii, Huayna Capac şi-a drămuit şi mai mult generozitatea sa faţă de incaşi."
Instalarea lui Inca laTumipampa redă perfect această
dorinţă a lui de a se sustrage presiunilor aristocraţiei. „Mai mult decât predecesorii săi, continuă Henri Favre, Huayna Capac a simţit nevoia să rupă „firele" care-l ţineau legat de Cuzco, în scopul de a se înfăţişa nu numai ca şeful unei etnii privilegiate, ci ca suveranul tuturor popoarelor din *Tahuantinsuyu,* egali în drepturi în faţa lui. Abandonarea şi scăderea importanţei vechii metropole din sud erau înscrise în evoluţia funcţiilor imperiale care-l determinau pe împărat, treptat, să se debaraseze de prerogativele sale etnice."
Atitudinea teocratică şi universalistă a ultimului Inca va provoca reapariţia neînţelegerii vechi dintre *hanani* şi *hurini.* Mediile religioase cele mai integraliste din Cuzco s-au opus cu forţa lui Huayna Capac şi, după moartea sa, i-au dat ajutor lui Huascar contra lui Âtahuallpa, care devenise reprezentantul mediilor militare în mod tradiţional asociate cu *hananii.*
Această evoluţie a fost favorizată de datină, stabilită, fără îndoială, de Inca Roca; aceasta impunea fiecărui suveran să se excludă din grupul său de rude şi să renunţe la moştenirea pe care ar fi putut, în mod normal, s-o pretindă. La urcarea lui pe tron, Inca trebuia să le cedeze fraţilor săi pământurile tatălui şi oamenii care le lucrau, pentru a-şi forma propriul său domeniu. El trebuia, de asemenea, să cedeze locuinţa părintească şi să-şi construiască propriul palat.
La moartea sa, toate bunurile pe care le adunase reveneau copiilor îndepărtaţi de la putere care întemeiau atunci propriul neam sau *panaca,* ai căror membri trebuia să perpetueze amintirea defunctului, să preamărească domnia lui, să-i păzească mumia şi obiectele sacre care-i aparţinuseră sau se presupunea că i-au aparţinut. Când spaniolii au sosit în Cuzco, existau unsprezece *ayllu* imperiale, corespunzătoare celor unsprezece suverani care domniseră începând cu Manco Capac.
'•&

Urcarea pe tron: repetiţia migraţiei primordiale

„Orice schimbare de domnie, scrie Henri Favre, readucea astfel istoria la începuturile sale obscure. Această întoarcere la origini era exprimată ritual prin peregrinarea strămoşului-întemeietor pe care, înainte de a primi învestitura, noul suveran trebuia s-o repete în compania partizanilor săi. Cronicarii arată că Pachacutec s-a dus în peştera ombilicală a incaşilor, care era situată la Pacari-tambu. El a ieşit din peşteră prin aceeaşi spărtură prin care şi-au găsit drumul Manco Capac şi fraţii săi, apoi a revenit la Cuzco—înainte de a se împodobi cu *maskapaicha* — pe acelaşi drum pe care îl folosiseră aceştia. Din migraţia primordială, împăraţii care au urmat se pare că nu refăceau decât ultima etapă. Tupac Yupanqui şi Huayna Capac s-au dus doar la muntele Huanacauri, unde Manco Capac se oprise ultima dată înainte de a intra în Cuzco. Urmând drumul pe care paşii eroului îl trasaseră, şi unul şi celălalt au coborât în procesiune acest munte şi au intrat în cetate pentru a exercita, asupra poporului care-i aclama, o putere care tocmai căpătase noi forţe, în mod simbolic, de la izvorul ei.
Pe vârful lui Huanacauri începea ritualul de învestitură imperială. Este, de altfel, acolo, locul unde detaliile acestui ritual au fost fixate la origine."

fmpăratul-Soare se căsătoreşte cu Sora-Stea

în acelaşi spirit de fidelitate faţă de mitul lui Manco Capac, Pachacutec şi cei care au urcat pe tron după el, s-au căsătorit cu propria lor soră, care lua atunci numele de *coya, (stea).* Prin această căsătorie incestuoasă, încă, scrie Henri Favre, „îşi renega solemn filiaţia şi reteza această legătură în mod oficial, făcând astfel evidentă situaţia sa excepţională
în afara oricărui grup familial, împăratul nu avea deci predecesori şi, dacă avea descendenţi, n-ar fi putut avea succesor/'
într-adevăr, cu toate că era relativ recent, pentru că Pachacutec a fost al nouălea suveran, acest obicei se înscria perfect în tradiţiile incase. Şi *ruptura* pe care el pretindea că o simbolizează, explică în mare parte regulile succesiunii la tron. Dacăf iii lui încă şi ai lui *coya* erau singurii care puteau avea pretenţii la tron, puterea nu era în funcţie de întâietatea la moştenire, ci de lupta pentru cucerirea ei. Ea se lua cu forţa şi fiecare sfârşit de domnie deschidea o perioadă de anarhie mai mult sau mai puţin lungă.
Acele *ayllu,* comunităţi imperiale care susţineau ambiţiile concurenţilor, se constituiau în facţiuni ostile, între care etnia inca se dezbina, uneori într-o manieră dramatică. Lumea organizată revenea la haosul din care o scosese împăratul defunct, şi cel care îşi învingea adversarii şi care reuşea să restabilească în jurul persoanei sale unitatea aristocraţiei, trebuia, la rândul său, să scoată regatul din haos. Imperiul renăştea, astfel, cu fiecare împărat.

Un spirit de competiţie şi de selecţie necruţătoare

Aceste reguli de succesiune aveau, categoric, mari inconveniente. Uniunile de comunităţi încă incomplet incaizate profitau de această anarhie şi de paralizia aparatului de stat, pentru a căuta căile de eliberare. Este motivul pentru care decesul unui Inca a fost, începând cu Pachacutec, ţinut secret timp de o lună. Pentru acelaşi motiv, precizează Henri Favre, „numeroşi împăraţi ca Viracocha Inca, Pachacutec şi Tupac Yupanqui, au desemnat încă din timpul vieţii pe acela dintre copiii lor, pe care doreau să-l aibă succesor" şi „se
străduiau să-l facă recunoscut ca atare de cei apropiaţi. Totuşi, această desemnare îmbinată cu o recunoaştere care nu putea fi obligatorie şi care a fost, adesea, retrasă, a avut rar efectul sperat! în cel mai bun caz, ea nu l-a oprit pe pretendentul titular să anihileze pretenţiile fraţilor săi, ale unchilor săi, ale nepoţilor sau verilor săi, să strângă adeziunile acelor *panaca* imperiali şi să obţină jurământul de credinţă personal al celorlalţi *curaca* locali, în aşa fel încât împăratul a rămas mereu făuritorul imperiului său."

Acest sistem prezenta, totuşi, un avantaj: încă deţinea puterea numai datorită valorii şi a priceperii sale. Şi în acest spirit de competiţie şi de selecţie necruţătoare fusese crescut tânărul prinţ, ca toţi băieţii din aristocraţie, la colegiul din Cuzco, aşa numitul *yachahuasi.*

La un învăţământ de ordin general, făcut de o categorie de *amauta* care erau numiţi *yachapa* şi ale căror materii erau limba quichua, religia, istoria, ştiinţa *quipu,* geometria şi astronomia, se adăuga o solidă pregătire militară. Garcilaso de la Vega precizează faptul că li se amintea tinerilor nobili originea lor divină şi vitejia strămoşilor lor, „voinţa şi efortul pe care războaiele le cereau de la ei în scopul creşterii imperiului; răbdarea şi puterea de îndurare de care trebuia să dea dovadă în lucrările lor pentru a-şi demonstra voinţa şi generozitatea; indulgenţa, mila şi blândeţea pentru săracii şi supuşii lor; spiritul de dreptate în judecăţi nepermiţând să se facă cuiva vreo nedreptate; generozitatea şi măreţia faţă de toţi, ca Fii ai Soarelui ce erau." Moştenitorii prezumtivi erau trataţi ca şi ceilalţi, dar mai sever.

Examenul cavalerului inca: post, alergare, luptă

La data prevăzută pentru examen, numit *huaracu,* scrie Louis Baudin, „candidaţii îmbrăcaţi în alb, cu părul tăiat şi cu capul înfăşurat într-un *lautu* negru cu pene tot negre, se adunau în marea piaţă unde adresau rugăciuni Soarelui, Lunii, Tunetului. Apoi urcau pe muntele învecinat, Huana-cauri, unde ţineau postul cel mai strict împreună cu familiile lor (apă curată şi porumb crud). Se consacrau ceremoniilor rituale şi dansurilor iar preoţii le înmânau praştii. Câteva zile mai târziu, primeau tunici de culoare roşie şi albă şi-şi petreceau noaptea în cort cu familia, într-un loc apropiat de capitală; făceau apoi sacrificii, dansau şi luau parte la o întrecere în prezenţa unui mare număr de indieni, care-i încurajau cu strigăte."

Alergarea, care constituia proba principală a unui *huaracu,* era plasată sub semnul şoimului, apreciat prin viteza zborului său şi nobleţea atitudinii sale. Porecla de *soim* era, de altfel, un titlu de o rară calitate. Organizatorii întrecerii aşezau pe vârful colinei o serie de reprezentări rudimentare de animale: şoim, acvilă, vultur, raţă sălbatică, colibri, vigonie, vulpe, şarpe, broască râioasă etc.

Concurenţii luau aceste animale simbolice. Primii le alegeau pe cele mai nobile şi ultimii trebuia să se mulţumească cu reptile şi batracieni. „Fiecare, precizează Baudin, ducea astfel dovada forţei sau slăbiciunii sale şi spectatorii ştiau pe cine trebuie să laude şi de cine puteau să-şi bată joc, şi le dădeau ca porecle tinerilor denumiri corespunzând unui *huaman* (şoim), unui *liasuyhuana* (raţă sălbatică) etc."

A doua zi după întrecere, se organiza o luptă între tinerii împărţiţi în două grupe una însărcinată să apere un loc fortificat, alta să atace, în ziua următoare, rolurile erau inversate şi lupta reîncepea. Cu toate că erau dezarmaţi, combatanţii puneau atâta înverşunare în luptă, încât uneori se
răneau grav. Apoi, trebuia ca tinerii să-şi arate talentele la tirul cu arcul şi cu praştia, înainte de a trece probele de caracter: candidatul trebuia să încaseze lovituri fără să se plângă, să stea zece nopţi de pază fără să adoarmă, să stea nemişcat fără să clipească în timp ce i se flutura o măciucă deasupra capului şi era ameninţat că i se vor scoate ochii cu vârful unei lănci.

Investirea cavalerului

La terminarea tuturor acestor probe, tinerii nobili erau făcuţi *cavaleri.* Nu din simplă comoditate de traducere Gar-cilaso^de la Vega foloseşte acest termen.

în genunchi, „novicii" primeau într-adevăr „însemnele de *cavaleri de sânge regaf.* Erau constrânşi să poarte hainele şi armele care îi caracterizau. Chiar ceremonialul era extrem de apropiat de cel care se folosea în Europa în Evul Mediu, la investirea cavalerilor, în timpul acestei ceremonii,

avea loc ritul perforării lobului urechilor, care era făcut chiar de Inca, cu ajutorul unui ac fin din aur pe care-l lăsa apoi în rană pentru a o împiedica să se închidă. Găurile astfel făcute erau lărgite treptat, pentru a face loc apoi unor cilindri subţiri de aur, de diametru din ce în ce mai mare, care dilata lobul urechii, provocând acea deformaţie neobişnuită, căreia i se datorează porecla dată de spanioli incaşilor de *orejones,* „urecheaţi".

m

O aristocraţie de sânge: guvernatori şi viceregi

Din sânul acestei aristocraţii de sânge se recrutau personajele cele mai importante ale imperiului: marele preot, „episcopii" săi şi preoţii Soarelui, *amauta, quipu-camayoc* de rang înalt, şi funcţionarii cu statut înalt.

Fiecare din cele patru părţi ale ţării *Tahuantinsuyu era* împărţită în provincii, în fruntea cărora erau puşi aşa numiţii *tucuyricuc (cei care văd totuf),* totdeauna aleşi dintre membrii nobilimii incase. Autoritatea acestor guvernatori era considerabilă. Erau inspectorii oficiali ai circumscripţiei lor şi trebuia să vegheze ca subordonaţii lor — cel mai adesea indieni — să respecte întocmai legile şi regulamentele în vigoare. Ei erau îmbrăcaţi într-o haină de culoare galbenă, împodobită cu plăci de aur şi pene multicolore, şi, pe umărul drept, un ciucure roşu care simboliza apartenenţa lui la casta imperială. Deşi depindeau direct de *Sapa-lnca,* Sin-gurul-lnca, aceşti *tucuyricuc* datorau totuşi ascultare unor *apu,* pe care spaniolii i-au numit viceregi, pentru că fiecare conducea una din părţile imperiului: *Chinchasuyu,* la nord; *Collasuyu,* la sud; *Antisuyu,* la est; şi *Cuntisuyu,* la vest. Recrutaţi dintre rudele apropiate ale împăratului, aceşti *apu* aveau funcţii politice, administrative şi judiciare, totodată. Ei erau asistaţi de un fel de „curte supremă" compusă din doi-sprezece magistraţi, tot de sânge regal, al căror verdict, fără apel, nu putea fi anulat decât de Inca însuşi.

Nu cunoaştem exact cât de mare era numărul aristocraţilor de sânge inca, dar avem toate motivele să credem că acesta nu era mare, că era, se pare, la începutul secolului XVI, de câteva sute de oameni, toţi uniţi prin legături de rudenie. Ceea ce arată că demnitarii imperiului fuseseră totdeauna rude apropiate ale suveranului şi de ce toate conflictele care apăreau în sânul elitei au fost prezentate ca certuri de familie.

O castă, nu un ordin

Dezvoltarea structurilor de stat, nevoia crescândă de funcţionari şi, fără îndoială, grija de a-şi apropia câţiva indieni devotaţi, l-au făcut pe împărat să creeze, foarte curând, o subaristocraţie de incaşi, prin privilegii. Fiii de *curaca,* crescuţi la Cuzco şi pe care s-au străduit să-i incaizeze, făceau parte din această categorie de nobili a căror soartă a fost încet-încet contopită cu cea a etniei dominante.

Dar aristocraţia de sânge nu a renunţat în aceeaşi măsură la supremaţia sa si la prerogativele sale şi a protestat vehement când Huayna Capac s-a înconjurat în mod abuziv de seniori şi de şefi indigeni, „înalta nobilime peru-viană, scrie Jacques de Mahieu, nu forma un ordin, ci o castă, închisă prin definiţie. Ea nu datora superioritatea sa socială capacităţii sale funcţionale, ci capacităţii superiorităţii sale etnice. Alături de un Fiu al Soarelui, cel mai înalt *curaca* nu era decât un *ţăranoi,* şi nici o raţiune omenească nu se putea opune poruncii unui zeu viu."

Segregaţie chiar pe poduri

Numeroşi istorici, poate din simpatie pentru incaşi, au încercat să minimalizeze rigoarea sistemului segregaţionist care despărţea viaţa elitei de cea a maselor.

Ceea ce Louis Baudin numeşte cu prudenţă „dualism" se regăsea, totuşi, în toate domeniile: drepturi şi îndatoriri, hrană, îmbrăcăminte, locuinţă, educaţie, sancţiuni, credinţe religioase, ceremonii funebre etc. „Existau, precizează istoricul, chiar poduri suspendate duble; omul din popor trecea pe unul, omul din elită pe altul."

„Justiţia, scrie părintele cronicar Bernabe Cobo, nu era nici egală, nici aceeaşi pentru toţi; deşi era considerat

ca foarte important să fie pedepsite toate delictele şi toate crimele, oamenii de origine nobilă şi bogaţii erau trataţi diferit faţă de cei umili şi cei săraci. Aceasta rezulta din ideea că pentru incaşii de sânge regal, o mustrare publică constituia o pedeapsă mult mai mare decât moartea pentru un om de rând. Situaţia superioară pe care o ocupau în calitate de copiii Soarelui şi de creatori ai religiei întemeiate în onoarea astrului zilei avea drept rezultat obligaţia de a considera legile sale şi mai sfinte, iar pedeapsa trebuia deci să fie în funcţie de rangul social al persoanei care viola

aceste legi.
Crimele, pedepsite cu moartea când era vorba de oameni de rând, nu mai erau pedepsite în cazul membrilor din nobila familie a incaşilor decât cu o mustrare publică, şi această pedeapsă era considerată atât de dezonorantă încât se întâmpla foarte rar ca un nobil să fie pedepsit."
O femeie de sânge incaş nu avea dreptul să fie soţia sau concubina unui om care nu aparţinea etniei dominante. Un om din popor, adică un indian, care seducea o femeie nobilă nemăritată, era pedepsit cu moartea, în timp ce aceeaşi greşeală comisă cu o „femeie de rând" nu era pedepsită decât cu o simplă pedeapsă corporală. Adulterul între oameni de rând era pasibil de biciuire, dar dacă era comis cu o femeie de sânge incaş, cei doi vinovaţi erau dezbrăcaţi, legaţi de păr, spânzuraţi de o stâncă înaltă şi lăsaţi în această poziţie până ce mureau.

Căsătorii după rang

Regulile căsătoriei, în sânul aristocraţiei, erau, de altfel, foarte precise.
în principiu, căsătoria era monogamică, dar morala socială îi autoriza pe nobilii şi pe şefii locali să aibă concubine pentru plăcerea lor sau serviciul lor personal. Prima femeie era soţia legală şi căsătoria cu ea era singura la care se făceau ceremonii oficiale. Tupac Yupanqui a modificat legislaţia şi s-a procedat în aşa fel încât numărul de femei pe care le putea avea un singur bărbat a fost fixat în funcţie de rangul social.
Pentru *Sapa-lnca* nu exista, desigur, nici o limită. De unde, numărul impresionant de „bastarzi" care au fost deosebit de întreprinzători, pentru că au încercat uneori, fie prin intrigă, fie prin violenţă, să dobândească drepturi identice cu cele ale fraţilor vitregi legitimi. Tradiţia, cu toate că era riguroasă, nu era în măsură întotdeauna să neutralizeze aceste ambiţii, cu atât mai mult cu cât relaţiile suveranului cu unele din concubinele sale au fost, uneori, confirmate printr-un fel de căsătorie.
Conştienţi de pericol, legislatorii au căutat, totuşi, să întărească poziţia unei *coya.* Forţându-l pe împărat să se căsătorească cu propria lui soră, ei au vrut, nu numai să reactualizeze tradiţia primordială, dar si pentru a păstra puritatea sângelui dinastiei imperiale. Incestul, totuşi, nu-i era permis decât lui încă, deoarece, chiar în sânul aristocraţiei, căsătoriile între fraţi si surori sau, de o manieră mai generală, între rude foarte apropiate, erau, se pare, strict interzise. Guaman Poma de Ayala afirmă că oricine viola această regulă era pedepsit cu moartea sau cu mutilarea.
Vas sacru

Femeile nobile

Destinate Soarelui

Doamnele de neam nobil se bucurau de un statut care, cu tot caracterul său destul de strict, le aducea consideraţie şi respect. Ele îşi pensau sprâncenele, se fardau cu cinabru extras din minele din Huancavelica sau cu baca roşie a unei plante şi dădeau o mare atenţie părului lor, considerat ca un criteriu important al frumuseţii.
Coya, după cum ne arată Louis Baudin, „purta o tunică albastră, roz, galbenă sau portocalie căzând până la picioare, cu două cordoane de stofă împodobite, unul de obicei roşu, la talie, altul de diferite culori în partea inferioară. 6 pelerină era pusă pe umeri, încrucişată pe piept şi reţinută printr-un ac cu cap mare lucrat cu migală. Sandale din lână albă de vigonie îi acopereau picioarele, o stofă fină fixată pe creştet cădea liber în spate pe părul său lung. O însoţitoare ducea o umbrelă de soare din pene".
De la vârsta de opt sau nouă ani, tinerele din aristocraţie intrau în instituţii în care ele erau iniţiate în ritual şi în privinţa îndatoririlor lor viitoare de soţii. Ele ocupau aici un loc corespunzător rangului familiilor lor. Când apăreau semnele pubertăţii, tânăra trebuia să postească timp de trei zile, nemâncând absolut nimic în primele două. în a treia i se dădea puţin porumb ca să nu moară de foame, în a patra, ieşea din izolare şi era spălată de mama sa. I se tăia părul şi îşi punea costumul femeilor adulte, cu sandale de lână albă. O mică serbare, numită *cuicuchicui,* dura apoi timp de două zile.
Prinţesele care erau sortite căsătoriei primeau numele de *nusta,* apoi, după nuntă, *pala.* Cele care doreau să devină „femei alese" trebuiau să treacă printr-un noviciat de trei ani, în cursul căruia erau învăţate să toarcă, să ţeasă, să pregătească alimente şi băuturi pentru zei sau pentru încă, să pună în ordine obiectele sfinte sau să întreţină focul în sanctuare. La sfârşitul noviciatului, tinerele erau conduse la *Curicancha,* marele templu si prezentate marelui preot şi suveranului sau reprezentantului său. Erau invitate apoi să facă o alegere definitivă între căsătorie şi consacrare Soarelui. Cele care nu alegeau vocaţia religioasă şi care nu au avut parte de o donaţie din partea lui încă, erau adunate, în prezenţa acestuia şi a unor tineri aristocraţi de

mai mult de douăzeci şi trei de ani. Băieţii puneau sandale în picioarele celor pe care le alegeau, dar căsătoria se făcea întotdeauna printr-un acord reciproc.

Faimosul „quipu"

Spre deosebire de indieni care nu cunoşteau din istorie decât poveşti cenzurate sau deformate prin comunicare orală, membrii aistocraţiei îşi cunoşteau trecutul relativ precis. La fiecare urcare pe tron, noul împărat alegea câţiva nobili cu memorie foarte bună pe care-i numea istorici ai domniei, în cea mai mare parte erau *amauta* sau *quipu-camayoc,* care luau atunci titlul de *pacariscap-villa* şi care erau însărcinaţi să reţină toate evenimentele care se produceau. Povestirile erau însemnate pe faimoasele *quipu* şi păstrate în adevărate biblioteci care nu erau accesibile decât iniţiaţilor.

Studiate pentru prima dată de americanul Leland

Locke în 1923, aceste *quipu* au fost considerate mult timp ca simple instrumente de calcul aritmetic pe bază zecimală sau de statistică, folosite în special în scopuri economice sau administrative. De cordonul principal atârnau, ca un franj, sfori de lungimi diferite, a căror culoare varia după natura obiectelor ce trebuia contabilizate. Nodurile, după grosimea şi poziţia lor, desemnau unităţile, zecile, sutele şi miile.

Cea mai mare parte a acestor *quipu a* fost ascunsă în momentul cuceririi spaniole, pentru a evita căderea lor în mâini nedemne şi incaşii au refuzat să destăinuie secretele interpretării lor. Mai mulţi cronicari spanioli, din care Blas Valera şi Miguel Cabello de Balboa, au reuşit, totuşi, să câştige încrederea unor *quipucamayoc,* „scribii" acestor *quipu,* şi să obţină de la ei unele informaţii asupra suveranilor din trecut şi asupra marilor evenimente istorice.

Existenţa unor frânghii înnodate cu caracter narativ, nu mai este contestată de istoricii moderni, în manuscrisul său, Guaman Poma de Ayala dă, între altele, o listă completă a legilor atribuite lui Tupac Yupanqui, pe care doar tradiţia orală n-ar fi permis să o păstreze cu atâta precizie. Un alt manuscris, datând de la cucerire, ne arată că o „curte supremă", de care am vorbit, îşi baza sentinţele pe legi pe care le cunoştea datorită unor „semne înscrise pe *quipu,* care îi indica pedepsele prescrise pentru fiecare crimă".

„Quipu-uri" pentru fiecare specialitate

Acelaşi manuscris ne arată că interpretarea frânghiilor înnodate era o adevărată ştiinţă: „Pentru a şti ce spuneau legile, erau aleşi doi oameni care nu părăseau niciodată *quipu-uri\e* şi nu încetau să le studieze. Ei explicau semnificaţia oricărui lucru şi studiile de acest gen continuau fără oprire. Cunoaşterea acestor probleme putea fi transmisă din generaţie în generaţie, deoarece se selecţionau băieţi foarte tineri pentru a-i învăţa cunoaşterea tuturor acestor lucruri."

Aceşti *quipucamayoc puteau* fi jurişti, istorici, secretari sau contabili. Felul în care se folosea un *quipu vana de* la o specialitate la alta. „Nu numai cei care nu fuseseră în mod deosebit instruiţi ignorau tot ce se referea la acest subiect, scrie Bernabe Cobo, dar printre aceşti *quipucamayoc* unii nu înţelegeau registrele şi notele altora, nici unul necunoscându-le perfect şi neputând să le explice cu uşurinţă decât pe ale sale.

Existau *quipu* diferite pentru diversele lucruri ca tributurile, teritoriile, ceremoniile şi tot felul de subiecte relativ la pace şi la război. *Quipucamayociiînşiruiau,* generaţie după generaţie, pe cei care erau aleşi pentru această funcţie, le explicau evenimentele trecute reprezentate în *quipu-uri* vechi, ca şi pe cele pe care ei le adăugaseră în cele noi. Ei puteau, astfel, să facă o dare de seamă asupra a tot ce se întâmplase în această ţară sub conducerea incaşilor".

„Tot ce se afla din cărţi"

Cobo relatează, în cronica sa, un incident deosebit de revelator privind utilizarea ce putea fi dată acestor *quipu.*

Un spaniol fusese asasinat de un indian, în prima perioadă a cuceririi. Nu s-a făcut nici o anchetă serioasă până în ziua în care, şase ani mai târziu, au fost chestionaţi indienii din *tambo-u* de la Cordoba care dăduseră ghidul. Aceştia şi-au consultat arhivele — adică frânghiile înnodate — şi au putut da numele asasinului. Părintele Martin de Morua relatează, la rândul său, cât a fost surprins de când a constatat că <7i//pt/-urile puteau povesti atâtea lucruri din trecut şi că se putea afla din ele „tot ce se afla de obicei din cărţi."

Un călugăr din ordinul său, adaugă el, i-a dat voie unui incaş într-o zi să înscrie în aceste frânghii înnodate, sub dictarea sa, tot ce făcuse în anul anterior. „A fost un lucru admirabil, scrie preotul, să-l vezi pe bătrânul om ma-nipulându-şi *quipu-u* şi să-l tălmăcească exact ca şi cum totul fusese scris pe hârtie cu cerneală."

Funcţionarea frânghiilor

Louis Baudin, în cartea sa *Imperiul socialist al Incaşilor,* a încercat să explice funcţionarea frânghiilor înnodate cu caracter narativ:
„Să presupunem, scria el, că un funcţionar vrea să spună că înainte de Manco Capac, primul încă, nu a fost nici rege, nici şef, nici cult, nici religie, că în al patrulea an al domniei sale acest împărat a supus zece provincii în a căror cucerire a pierdut un anumit număr de oameni, că el a pus stăpânire într-una din ele pe o mie de unităţi de aur şi pe trei mii de unităţi de argint şi ca mulţumire pentru victorie el a organizat o serbare în onoarea Zeului-Soare.
Quipucamayoou va lua, deci, o sfoară neagră, culoare care indică timpul; el va agăţa de ea un mare număr de fire incolore şi va face o mulţime de mici noduri; apoi, ajuns la mijlocul sforii, va face un nod mare, prin care este trecut un fir roşu aprins, culoarea lui încă. Cititorul, văzând *quipu-u* împărţit în două jumătăţi, una purtând firele incolore şi o grămadă de noduri, va spune: poporul înainte de primul suveran (firul roşu aprins), un timp foarte lung (mare număr de fire şi noduri) n-avea nici un monarh, deoarece nici unul din fire nu este roşu aprins, şi nici un şef, deoarece nici unul nu este violet închis era fără religie, pentru că nici unul nu este albastru, nu erau împărţiri administrative, pentru că nici unul nu este de culori variate; el va conchide că înainte de Manco Capac nu a fost nimic.
Pe firul roşu aprins *quipucamayoc-u* va face patru mici noduri pentru a arăta că evenimentele relatate se petrec în cel de-al patrulea an al domniei şi va fixa la nodul central un fir gri pe care se vor eşalona zece mici noduri indicând provinciile cucerite. La fiecare din aceste ultime noduri el va lega un fir verde care va purta, tot cu ajutorul nodurilor, numărul adversarilor omorâţi şi va adăuga şireturi de diferite culori indicând provinciile lor natale, deoarece fiecare provincie se exprima printr-un amestec de nuanţe diferite; în acelaşi fel, el va lega un fir roşu, culoare ce desemna armata imperială, făcând cunoscut numărul de războinici morţi şi provincia de unde proveneau.
Pentru prada de război, *quipucamayoc-u* va suspenda la nodul corespunzător provinciei un fir galben, culoarea aurului, cu un nod indicând o mie, şi un fir alb, culoarea argintului, cu trei noduri. El va adăuga apoi un şiret albastru, alb şi galben pentru a desemna zeul care trăieşte în cer (albastru) şi *creează* argintul (alb) şi aurul (galben), dând de înţeles că o sărbătoare a fost făcută în onoarea sa."

***Quipu-url* funerare magice**

Bazată pe expunerea unui cronicar din secolul XVII, această descriere nu ne permite, desigur, să înţelegem decât parţial sistemul *quipu-unlor.* Noi nu suntem astăzi în posesia decât a unui foarte mic număr de sfori înnodate, poate incomplete, care au fost, în cea mai mare parte, găsite în morminte. Rafael Karsten atribuie prezenţa lor lângă morţi obiceiurilor funerare, care cereau să se pună în morminte hainele, podoabele şi uneltele de lucru care aparţinuseră defunctului.
Dar nu este absolut sigur că mormintele în care au
fost găsite *quipu-ur* erau ale unor *quipucamayoc.* Suedezul Erlend Nordenskjold apreciază, într-adevăr, că incaşii nu puteau să-şi permită să abandoneze astfel obiecte conţinând informaţii atât de preţioase. După el, qu/pourile funerare au un caracter magic. *Puse* în morminte, ele erau concepute ca enigme pentru spirit. „Mortul, scrie el, primea un *quipu* pentru a avea o îndeletnicire şi pentru a-l împiedica, poate, prin intermediul numerelor magice, să iasă din mormânt."
Frânghiile înnodate aveau indiscutabil un caracter magic, care explică secretul absolut al modului lor de folosire şi maniera de iniţiere cu care *quipucamayoc* îşi transmiteau din generaţie în generaţie cunoştinţele lor. Ori, un instrument asemănător unui *quipu* — dacă ar fi să-l credem pe profesorul Jacques de Mahieu — era cunoscut în Scandinavia şi numai în Scandinavia, unde se folosea, nu pentru a înlocui scrierea, ci cu siguranţă pentru prezicere.

Scânduri pictate

Incaşii aveau şi altă formă de „scriere" a cărei ^existenţă este atestată de părintele Cristobal de Molina. în lucrarea sa, *Relacion de las fâbulas y ritos de los Incaş,* acest preot afirmă că evenimentele legendare şi tradiţiile fuseseră „reproduse" în culori pe „scânduri pictate", care fuseseră păstrate până în momentul cuceririi spaniole într-o casă de lângă *Curicancha,* numită *Poquencancha.* Sarmiento de Gamboa în lucrarea sa *Historia general llamada Indica,* confirmă spusele părintelui Cristobal de Molina şi arată că Tupac Yupanqui a cerut istoriografilor şi păstrătorilor de tradiţii incase să caute toate informaţiile pe care le vor putea culege asupra istoriei vechi a strămoşilor săi şi să le noteze sub formă de imagini sau de „rebus" pe mari tablouri. Nici unul din aceste desene nu ne-a parvenit, dar viceregele
Francisco de Toledo semnalează, în ale sale *Informacio-nes,* stofe pictate care i-au fost arătate şi

care-l reprezentau pe încă cu soţiile lui şi unele rude apropiate.
Pe margini erau „pictate" poveşti care arătau ce se petrecuse în timpul vieţii suveranului respectiv, ca şi legendele şi celelalte fapte considerate demne de a fi memorate.
.Aceste picturi, precizează Rafael Karsten, erau atât de detaliate încât persoane special pregătite în acest scop puteau să redea perfect istoria. Se pare că, la fel cu *quipu-ur'\\e* ele au fost păstrate în localuri speciale unde au fost puse sub paza secretarilor şi bibliotecarilor."
Felipe Guarnan Poma de Ayala, al cărui manuscris din 1614 este ilustrat de mai multe sute de desene într-un stil puţin naiv dar de o precizie meticuloasă, a avut desigur acces, pentru a-şi realiza lucrarea, la aceste picturi pe scânduri şi pe stofe, şi el le-a recopiat, poate, pur şi simplu, sim-plificându-le. Multe din desenele lui reprezintă, în adevăr, suverani şi soţiile lor, şi cea mai mare parte sunt însoţite de o descriere a veşmintelor şi de informaţii asupra psihologiei personajelor.

Cifre arabe şi litere latine sau runice

Pe tunicile mai multor încă, cronicarul peruvian a desenat un anumit număr de semne, din care unele reproduc foarte exact cifre arabe. De exemplu, pe cea a lui încă Vira-cocha sunt notate o serie de patru şi de opt. S-a pretins, în general, că Guaman Poma a făcut o transpunere anacro-nică a simbolurilor posterioare cuceririi spaniole. Această obiecţie este foarte fragilă, deoarece autorul ne apare ca un om scrupulos care, vrând să dea o idee exactă despre lumea incasă, nu putea să comită o eroare atât de gravă. S-a descoperit, de altfel, în sudul statului Peru, un *unco,* aaica o ţesătură decorată cu desene, de origine incasă, pe care sunt, de asemenea, semne din care unele nu pot fi decât cifre arabe.
Pe aceleaşi tunici, Guaman Poma a desenat caractere care se prezintă, după arheologul peruvian Luis E. Val-carcel, ca o alterare a literelor alfabetului latin şi care oferă similitudini cu cele care au fost găsite, gravate în piatră, la mănăstirea Fecioarelor Soarelui, aproape de Titicaca şi la Sahhuayacu, la circa trei sute de kilometri la nord-vest de Cuzco. Aceste ultime caractere, după Jacques de Mahieu. se aseamănă mai curând cu litere runice. Ne lipseşte, în schimb, cea mai mică precizare asupra liniilor de culori variate pe care Huayna Capac, chiar înainte de a muri, le-ar fi desenat, se zice, pe un baston, pentru a marca ultimele sale dorinţe, ca şi asupra semnelor care, după Las Casas, figurau uneori pe bastoanele acelor *chasqui'*pentru a autentifica unele mesaje.
cronica lui Fernando de Montesinos. Acest preot povesteşte, cu detalii pe care nu le-ar fi putut inventa, cum într-o epocă de *chilhi* — termen pe care-l traduce greşit cu „neşansă" — triburi străine au atacat Peru-ul şi i-au distrus dinastia. *Chilhi* îi desemnează bineînţeles pe chilienii lui Cari, de care noi am vorbit în capitolul II, cei care i-au zdrobit pe *atumuruna.* în acea vreme, spune cronicarul, s-a pierdut folosirea scrierii alfabetice. Preoţii din Tiahuanaco i-ar fi explicat şefului supravieţuitorilor dezastrului, un anume Topa Kauri Pachacutec, că folosirea literelor a fost cauza calamităţilor pe care le-au suferit.
Prinţul a interzis atunci, ameninţând cu pedepsele cele mai severe, utilizarea pergamentelor şi a frunzelor de bananier pentru a însemna pe ele vreun caracter. Ordinul ar fi fost executat de o manieră atât de strictă că niciodată nu s-a mai folosit alfabetul. Câţiva ani mai târziu, un *amauta ar* fi murit pe rug pentru că a inventat un nou fel de litere.

La origine, o scriere

Nu este imposibil ca alfabetul latin să fi fost introdus în secolul XIII de către evanghelizatorii din Tiahuanaco şi că unele litere, mai mult sau mai puţin deformate, au fost păstrate, apoi folosite de incaşi într-un sens simbolic, în ceea ce priveşte scrierea runică, a cărei prezenţă în America de Sud nu poate fi pusă la îndoială după descoperirile profesorului Jacques de Mahieu, noi ştim că, până şi în Europa, ele au fost cel mai adesea folosite izolat la decorarea localurilor şi obiectelor destinate cultului şi căpătau atunci un caracter magic.
Aceste inscripţii pun evident problema scrisului, asupra căruia istoricii au păreri divergente în continuare, dar a căror existenţă, încă din timpuri străvechi, este atestată de

„Limba specială a incaşilor"

De această problemă a scrisului este legată cea a limbii, pe care Garcilaso de la Vega o numeşte „limba specială" a incaşilor. Această limbă, pe care indienii nu aveau dreptul să o înveţe, s-ar fi menţinut mai mult sau mai puţin în sânul aristocraţiei, care, după Bernabe Cobo, o folosea încă, în parte, la sfârşitul secolului XVI. S-a crezut mult timp, după Alcide d'Orbigny, că era vorba de aymara. Alţi istorici, apreciind că această ipoteză nu era în întregime satisfăcătoare, au încercat să minimalizeze afirmaţiile lui Garcilaso.

„Este de înţeles să crezi atunci, scrie Louis Baudin, că, în intimitate, membrii marii familii incase vorbeau între ei în dialectul tribului lor originar, apropiat de cel al altor triburi, dar suficient de diferit, totuşi, pentru a lăsa să se creadă că
I O/
' I
I
exista o limbă originală. Se întâmpla cu incaşii ca şi cu Napoleon şi fraţii săi când vorbeau corsicana."
Dacă incaşii erau, cum se poate presupune, descendenţii oamenilor albi şi bărboşi din Tiahuanaco, „limba lor specială" era neapărat cea a strămoşilor lor, adică, foarte probabil, o limbă scandinavă, poate daneză si, fără îndoială, modificată de numeroasele împrumuturi din dialectele autohtone.
Din păcate, Garcilaso de la Vega nu ne citează decât vreo zece cuvinte, ceea ce nu ne permite să facem apel la filologie pentru a verifica ipoteza noastră. Numele capitalei imperiale *Kusku,* pe care o scriem astăzi Cuzco, aparţine după cronicar, acestei „limbi speciale" si semnifică, după el, *buricul sau centrul pământului.* Ori, *Kusku, care* nu e scandinav şi nu are nici un sens, nici în quitchua, nici în aymara, nu are echivalent decât în finlandeză, cu termenul *keskus* care înseamnă *centru* sau *mijloc.* Mai interesante sunt cuvintele *ayar* şi *corequenque,* de asemenea citate de Garcilaso. *Ayar,* am spus-o, provine fără îndoială din vechea scandinavă, *yari* înseamnă *conte* sau *şef războinic. Corequenque* este numele unei păsări sfinte şi foarte rare pe care indienii *quitchuaşi* o numesc allkamari şi care dădea suveranului cele două pene negre şi albe cu care-şi împodobea capul. Vicente Fidel Lopez, în *Rasele ariene din Peru* (Paris, 1871) ortografiază acest cuvânt într-o manieră mai corectă, *korekenke,* şi îl descompune în *korek-inke.* Ori, termenul *korek* nu derivă nicicum din sanscritul *kârava,* aşa cum gândeşte lingvistul, ci din danezul *krage,* care are aceeaşi rădăcină indoeuropeană şi care înseamnă *corb.* Limba quitchua neconţinând nici un termen începând cu două consoane diferite, pare logic ca o vocală să se fi introdus între *kşl r. Krage ar* fi devenit astfel *korege* si, din cauză că nu există *g* în quitchua, *korek. Korekenke* ar însemna deci *corb-inca,* corbul-lui-lnca.
Jacques de Mahieu a relevat un detaliu care are poate
importanţa sa: Garcilaso de la Vega scrie că *corequenque* trăia în valea Villkanuta, aproape de Cuzco. Ori, după cum subliniază directorul lui *Institute de Ciencia del Hombre, villka,* sau după ortografia actuală *huilka,* înseamnă *fortăreaţă* şi vine, probabil, din scandinavul *virk* care are acelaşi sens. în ceea ce priveşte *kanuta,* se poate vedea aici transcrierea spaniolă — *Canuto* — de la prenumele *Knudpurtai* de mulţi regi ai Norvegiei şi Danemarcei.

Quitchua, limba oficială

Foarte repede, incaşii au făcut din quitchua limba oficială a imperiului. Exista, pe ansamblul teritoriului, un număr considerabil de dialecte, pe care părintele Jose de Acosta, în 1590, le evalua la mai mult de şapte sute. Dintre cele trei limbi autohtone principale, quitchua, aymara şi uru, primii împăraţi au ales-o pe cea care era cea mai răspândită şi au sacrificat-o pe aymara, pe care strămoşii lor din Tiahuanaco o utilizau pentru a se face înţeleşi de indieni. Sub influenţa cuzconiană, quitchua nu putea să nu sufere unele modificări si să nu încorporeze în propriul său vocabular unele cuvinte din „limba specială" a incaşilor.
fn lucrarea sa pe nedrept discreditată, excelentul filolog Vicente Fidel Lopez a analizat limba quitchua, lucrare care nu e lipsită nici azi de interes. Greşeala autorului, după ce a descoperit circa o mie trei sute de cuvinte cu rădăcină „sanscrită", a fost de a deduce grăbit că poporul quitchua era de „rasă ariană".
Absurditatea acestei concluzii, nu micşorează cu nimic, totuşi, studiul lingvistic propriu-zis, căruia un cercetător renumit ca Paul Rivet i-a adus omagiul său, chiar dacă-i lipsesc cuvintele germanice prin care rădăcinile sanscrite sau indoeuropene au pătruns în quitchua.

Concordante cu limbile scandinave

Jacques de Mahieu a dat exemple nu prea numeroase, dar deosebit de convingătoare, lată câteva:
încă sau conform grafiei spaniole la cucerire, *inga.*
Capac sau *kapak.*
Auki, titlu purtat de fiii din aristocraţie, până la căsătorie, pe care spaniolii l-au tradus prin *infante* (infant).
Hatun, mare.
Viracocha sau *Huiracocha.*

Ayavire, numele unui oraş din Peru-ul preincas.
Akka, bere de porumb.
vechea scandinavă: *ing,* sufix care în toate limbile germanice, marchează genealogia, descendenţa.
vechea scandinavă: *kappi,* om valoros, erou, campion, cavaler.
vechea scandinavă: *auki,* descendent, vlăstar.
vechea scandinavă: *yotun,* uriaş.
din *hvitr* (alb) şi din *god* (zeu), al cărui *d* pronunţat în maniera scandinavă (ca *th* dur englez) a devenit *eh* în quitchua.
de la *yarl* (conte) şi *virk* (fortăreaţă) care a luat aici aceeaşi formă pe care o găsim în Normandia, unde numele oraşului *Vire* are aceeaşi origine.
în daneză: *akvavit,* băutură alcoolică tare (rachiu).
Chupe, supă.
Kolli, focar, cămin, cenuşă.
Hakkallu, ciocănitoare.
în daneză: *suppe,* id. în daneză: *kol,* cărbune.
în daneză: *hakke,* a înţepa, a toca.
Profesorul Jacques de Mahieu nu exclude, bineînţeles, coincidenţele pur întâmplătoare.
După ce a subliniat că *mamă* se spune *mama* în quitchua, în guarani, în chineză, în spaniolă şi în congoleză şi că o asemenea coincidenţă nu implică deloc o origine lingvistică comună, nici trecerea unui cuvânt de la o limbă la alta, el adaugă: „Când două idiomuri au în comun sute de cuvinte complexe şi nu simple onomatopee sau sunete spontane de nou-născuţi, nimic nu ne poate împiedica să ajungem la concluzia că a existat un anumit contact între popoarele care le vorbesc."
Alte concordanţe între limbile germanice şi mochica, de.o parte, şi aymara, de altă parte, se pot adăuga, de altfel, la exemplele pe care le-am citat. Astfel mochicul *anmann, care* înseamnă vecin, se aseamănă ciudat cu germanul *Ar-mann care* înseamnă omul de alături şi aymarul *huţa, care* înseamnă casă, duce inevitabil la vechea germană literară cu cuvântul *Hutte, care* a dat în daneză *hytte* şi în franceză *hune* (colibă).
Aceste două limbi secundare, care au împrumutat din vechea scandinavă cuvinte probabil în perioada preincasă, nu au suferit influenţa cuzconiană. Această influenţă s-a exercitat doar asupra limbii quichua căreia i s-au adus modificări profunde. O formă extrem de pură, necunoscută de indienii de rând, a fost treptat elaborată şi predată în colegiile din capitală. Unele cuvinte care înseamnă *arhaism, a vorbi corect, a vorbi incorect,* au fost create de savanţi şi de *amauta.*

Zei incaşi, zei indieni

redinţele religioase din vechiul Peru se prezintă, la prima vedere, ca un amalgam surprinzător şi confuz de fetişism rudimentar, de culte antropomorfe, de practici utilita-riste şi de ceremonii magice. Se regăseşte, pe planul cultural, acel curios amestec de arhaism şi de „raţionalitate" care caracterizează ansamblul societăţii incase. „Este logic, notează foarte corect Louis Baudin, ca religia să prezinte un dublu aspect într-o ţară extrem de dualistă; structura sa corespunde cu cea a societăţii. Concepţiile omului de rând nu puteau fi cele ale omului de elită. La fel se petrece şi astăzi, într-o mai mică măsură, în unele din ţările noastre zise
in care omul de pe stradă rămâne păgân într-o mare măsură, atribuind personalităţi diferite şi puteri specifice multiplelor reprezentări ale divinităţii sau sfinţilor."

Popoarele cele mai religioase din lume

Acest dualism este cu atât mai accentuat, cu atât mai radical, cu cât incaşii constituie un grup etnic alogen, mult mai evoluat decât masa indienilor asupra cărora şi-a extins treptat dominaţia. Aymara şi quitchua^sunt, de altfel, popoarele cele mai religioase din lume. „întreaga lor existenţă, precizează tot Louis Baudin, este prinsă într-o reţea de rituri care cer o atenţie constantă. Ceea ce noi numim spirite, adică obiecte neînsufleţite, forţe naturale sau entităţi, formează o mulţime exigentă care nu tolerează nici indiferenţa, nici neatenţia (...). în aceste condiţii, toate circum-stanţele, chiar cele care par foarte nesemnificative, capătă valoarea unui semn: intrarea unui liliac în casă, prezenţa unui spic dublu de porumb în lan, un fluierat de origine necunoscută... Trebuie imediat să pui în acţiune sistemul de apărare: să dansezi toată noaptea pentru a îndepărta pre-vestirea rea având grijă să cânţi cântece potrivite, să fluturi arme pentru a evita grindina scoţând strigăte sălbatice, şi multe_alte atitudini, conforme cu tradiţia."

înaintea oricărei lucrări agricole, este prudent să răspândeşti coca şi chicha pe sol, pentru a stimula pământul să dea recolte bune. înainte de a trece un râu, politeţea zice să bei puţin din apa lui, cerându-i politicos să-ţi ocrotească trecerea.
în caz de pericol, apelul la divinităţile tutelare este normal. Şi, în plus, trebuie să o alegi pe cea mai eficace, cea care, ca Sfântul Cristoforsau Sfântul Anton din Padova, are o funcţie specializată şi recunoscută.

O religiozitate apăsătoare

Vom vedea că incaşii s-au ridicat mult deasupra acestor superstiţii, dar o astfel de religiozitate, de o mie de ori mai apăsătoare decât cea pe care au cunoscut-o satele noastre din Europa, nu putea să nu influenţeze sistemul religios al aristocraţiei cuzconiene. Preocupată să-şi consolideze puterea şi să-şi fixeze ascendentul asupra ţării, aceasta n-a ezitat să introducă în ideologia imperială foarte numeroase credinţe autohtone. Ca şi romanii, fără îndoială mai mult prin abilitate politică decât prin liberalism sau prin ecume-nism, ea a ştiut să primească cea mai mare parte a divinităţilor triburilor cucerite. Astfel, la Cuzco, în momentul cuceririi spaniole, vreo cincizeci de zei heterocliţi impuneau întreţinerea unui număr excesiv de preoţi, de ghicitori şi de şarlatani.
Este greu de refăcut cu precizie întregul panteon incaş! Documentele de care dispunem sunt, într-adevăr, imprecise, chiar contradictorii, adesea deformate de cronicari şi i-ar induce în eroare pe mulţi istorici superficiali. Aceste documente, să nu uităm, se referă la o mulţime de tradiţii din regiuni, tradiţii care n-au fost încorporate în imperiu — şi niciodată unificate în totalitate — decât pe măsura extinderii lui. Atunci când Pizarro şi *conquistadoresau* intrat în Cuzco, *Tahuantinsuyu* era încă un imperiu tânăr, a cărui omogenizare era departe de a fi terminată.

Zeul-Soare este inca-viking, nu indian

Cultul Soarelui — personificat sub numele din limba quitchua *Inti* — ocupă, bineînţeles, un loc preponderent. Limitat la origine doar la etnia inca, luat de la vikingii din Tia-huanaco, a fost, puţin câte puţin, impus altor triburi ale federaţiei cuzconiene, înainte de a deveni, cu preţul unor lupte interne grele, religia oficială.
Odinioară, se credea că un cult al Soarelui fusese practicat de aproape toate popoarele umanităţii. S-au descifrat pretinse vestigii pe toate continentele. Etnologul A. Bastian a fost primul (în 1870) care a criticat această părere, urmat, o jumătate de secol mai târziu, de Şir James Frazer, care a demonstrat într-o manieră convingătoare inconsistenţa pretinselor elemente solare a religiilor din Africa, Australia, Melanezia şi Polinezia. Doar în Egipt, în Asia şi în Europa, adică în aria de expansiune sau de influenţă indo-europeană„acest cult al Soarelui a beneficiat de o audienţă deosebită, în remarcabilul său *Tratat de istorie a religiilor* (Payot, 1974), Mircea Eliade constată că acest cult nu s-a dezvoltat în America decât în Mexic şi în Peru, „la singurele popoare americane *civilizate* şi singurele care au atins nivelul unei autentice organizaţii politice." Există o concordanţă între „supremaţia hierofaniilor solare" şi destinele istorice. „Soarele, adaugă Eliade, predomină acolo unde, datorită regilor, eroilor, imperiilor, Istoria se află în mers."
Studiul tradiţiilor indigene cele mai vechi ne confirmă, cum a subliniat şi istoricul suedez Rafael Karsten, că acest cult al Soarelui nu era înrădăcinat în sufletul indian şi că apariţia sa pe platoul înalt a fost mult mai recentă decât s-a putut imagina.
în cronica sa, Felipe Guaman Poma de Ayala subliniază, la rândul său, rolul de iniţiator al *atumuruna* şi precizează că acei *tampu* asupra cărora domnea tatăl lui Manco Capac, Apu Tambo, purtau deja titlul de *Intip Churi.*
N.

Un calendar solar

Tot strămoşii scandinavi ai incaşilor au introdus calendarul solar în regiunile andine. Fernando de Montesinos spune, într-adevăr, că un suveran preincas, pe care-l numeşte *Sinchi Apuski,* „a schimbat numele zeului suprem" — pe care l-a numit Viracocha — ca adaos la o modificare a calendarului care a făcut să se înceapă anul la solstiţiul de iarnă. Nu toţi cronicarii sunt de acord asupra acestui punct, deoarece Cristobal de Molina afirmă, în ceea ce-l priveşte, că anul începea la solstiţiul de vară. Oricum, anul incaş corespundea anului solar.
„El era împărţit în douăsprezece luni lunare[1]*, scrie Henri Favre, ale căror nume, au fost fixate chiar de Mayta Capac, al patrulea suveran din Cuzco. Fiecare lună cuprindea o serie de activităţi rituale care aveau loc în capitală, şi o serie de activităţi economice care se desfăşurau în provincii (...). Totuşi, anul solar nu coincidea exact cu ciclul de douăsprezece lunaţii. El număra, într-adevăr, 10,9 zile în plus faţă de anul lunar.
Ori, cum fiecare lunaţie era asociată cu ceremonii de cult şi în special cu lucrări agricole, cum ar fi

însămânţarea şi recoltele, această abatere crescândă de la an la an trebuia periodic eliminată. Pentru aceasta, trebuia fie să se repartizeze zilele supranumerare între diferitele luni, fie să fie adăugate la a douăsprezecea lună lunară, fie să fie cumulate într-o a treisprezecea lună plasată la încheierea celui de al treilea an lunar.
Nu se ştie care din aceste soluţii, din care nici una nu era satisfăcătoare, a fost până la urmă adoptată. Dar se ştie că problema timpului solar şi a timpului lunar preocupa serios autorităţile imperiului. Tentativele pe care le-a făcut Inca

1) în unele calendare antice, înseamnă o perioadă de 28 sau 29 de zile, perioada dintre două faze identice ale lunei (lunaţii)

Viracocha pentru a restabili această concordanţă i-au adus satisfacţia de a rămâne în istorie ca adevăratul inventator al calendarului. Dar aceste tentative nu au fost încununate, fără îndoială, de un succes durabil, deoarece împăratul următor, Pachacutec, care este creditat cu aceeaşi invenţie, a trebuit s-o facă din nou. Pachacutec a pus să se construiască douăsprezece turnuri la estul capitalei pentru a marca locul exact în care Soarele răsărea la începutul fiecărei luni şi să facă astfel evidentă corespondenţa dintre cele două sisteme de calcul al timpului.

Cult-instituţie: Soarele este încă ,

Chiar dacă la incaşi calendarul nu pare să fi avut o funcţie magică la fel de mare ca la mayaşi, peruvienii nu erau mai puţin convinşi de influenţa exercitată asupra oamenilor de către corpurile cereşti şi, în special, de cel mai puternic şi mai nobil dintre ele, Soarele. Reuşind să-i convingă pe indieni că ei coborau din *Inti,* Soarele, că ei erau adevăraţii copii ai acestuia, că Astrul şi încă erau identici, şi că fericirea sau nefericirea suveranului era cea a întregului popor, aristocraţia cuzconiană şi-a mărit considerabil prestigiul. Marea abilitate politică a incaşilor a fost de a ridica acest cult la rang de instituţie şi de a pune regimul sub semnul divin: legea devenea, astfel, un decret ceresc.
Peste tot unde şi-au întins autoritatea, incaşii au impus cultul Soarelui. Cea mai mare parte a istoricilor au lăudat marele liberalism al acestor cuceritori care, în noile provincii ale imperiului, permiteau indigenilor să-şi păstreze zeii lor şi se mulţumeau doar să construiască un templu solar. Această idee, cu atât mai exactă cu cât indienii nu aveau dreptul să intre în sanctuarele dedicate lui *Inti,* zeul alb al unei umanităţi superioare, trebuie totuşi să fie nuanţată, deoarece ştim că adorarea unor idoli era considerată ca un „păcat". Garcilaso de la Vega, în lucrarea sa *Comentarios reales,* îi atribuie primului încă nişte cuvinte, fără îndoială imaginare, dar care reflectă, după toate aparenţele, preocupările religioase ulterioare ale aristocraţiei: Manco Capac, povesteşte cronicarul, le-a deschis ochii „pe josnicia şi infamia numeroşilor lor zei. Ce ajutor, ce salvare puteau spera ei de la creaturi atât de abjecte? Au primit ei de la acele animale avantaje comparabile cu cele pe care le primesc în fiecare zi de la Tatăl lor, Soarele?" El îi îndemna să se uite cu atenţie — deoarece vederea le-ar ajunge să-şi dea seama că greşesc — că în aceste ierburi, aceste plante, aceşti copaci şi în toate lucrurile pe care ei le adoră, era Soarele care le dădea viaţa, pentru a fi de folos oamenilor şi a hrăni animalele. „Daţi-vă seama, le spunea el, de prăpastia care există între strălucirea, frumuseţea Soarelui şi murdăria, urâţenia broaştei râioase, a şopârlei şi a tuturor acelor animale murdare pe care voi le consideraţi zei. Nu sunt ele mai potrivite să inspire dezgust şi oroare, decât să fie luate în consideraţie?"

Sărbătorirea solemnă a solstiţiului din iunie

Strălucirea Astrului Zilei — şi a lui încă — era sărbătorită, în fiecare an, la solstiţiul din iunie. Ceremonii, numite *Intip Raymin,* aveau loc în toate oraşele, dar la Cuzco căpătau aspectul unei manifestări naţionale. Din toate părţile imperiului veneau în capitală *curaca* şi înalţii funcţionari şi acei *tucuyricuc* care profitau de această ocazie pentru a prezenta situaţia circumscripţiilor lor administrative. Sărbătoarea era pregătită printr-uri post riguros de trei zile, în timpul căruia, după cum relatează unii cronicari, era categoric interzis să se aprindă focul sau să se întreţină raporturi sexuale.
„La data fixată de astronomi, scrie Louis Baudin, încă suprem se ducea în piaţa centrală înaintea zorilor^ Acolo se găseau adunaţi membrii ai *ayl/u-urilor* imperiale, într-o altă piaţă alăturată erau grupaţi *curaca.* Toţi, în cea mai mare linişte îşi scoteau sandalele, se întorceau spre răsărit şi stăteau nemişcaţi uitându-se la orizont, *în* momentul în care luminile revărsatului de zori aureau vârfurile Cordilierei, se aşezau pe vine, întindeau braţele într-un gest de rugăciune si sărutau primele raze. Atunci, monarhul lua în fiecare mână o cupă plină cu băutură sfântă şi, în picioare, în faţa astrului ce apărea, ridica braţul deasupra capului şi oferea de băut Tatălui său, Soarele. Suveranul vărsa apoi conţinutul cupei într-un mic canal

care ducea lichidul spre templu. Lua el însuşi o înghiţitură din altă cupă pe care o ţinea în mâna stângă, împărţind ce rămânea în cupele pe care i le întindeau persoanele din anturajul său şi invita pe toată lumea să bea.
Apoi membrii din *ayl/u-urile* imperiale intrau în templul Soarelui; *curaca* îi urmau până la uşi şi rămâneau afară, încă suprem oferea Soarelui cele două cupe de care se folosise şi ceilalţi asistenţi le dădeau pe ale lor. Preoţii înaintau pe pragul edificiului pentru a primi vasele din care *curaca* băuseră si, totodată, ofrandele pe care aceştia le aduseseră.
Sacrificiile începeau prin uciderea unei lame negre, considerată perfectă, deoarece tot corpul ei este de aceeaşi culoare, în timp ce lama albă are botul negru."

i /y

împărtăşanie cu pâine şi sânge

In cursul acestei serbări se desfăşura un rit, care ne este foarte bine descris de Garcilaso de la Vega şi care se aseamănă în mod straniu cu cel al împărtăşaniei creştine. Fecioarele Soarelui pregăteau pentru incaşi o enormă cantitate dintr-un aluat de porumb care se numea *zancusi* făceau pâlniei rotunde de dimensiunile unui măr, din care se luau două sau trei înghiţituri la începutul mesei. Cu ocazia altei sărbători care avea loc în octombrie, se preparau două tipuri de pâine de porumb. Primul, frământat normal, se mânca la dejun, după răsăritul Soarelui. Altul era preparat cu sânge, luat dintre sprâncenele copiilor de la cinci la zece ani. Aceste rituri sunt cu atât mai curioase, cu cât incaşii nu mâncau pâine decât cu ocazia acestor două sărbători pe care le-am evocat. Utilizarea simbolică a sângelui si ritualul cupei nu poate, de asemenea, decât să ne mire, aşa cum i-a surprins pe spanioli.

Stăpânul Soarelui, zeul-creator Viracocha

Se pare că, sub domnia ultimilor încă, Soarele, păstrându-şi în continuare o preponderenţă ceremonială şi publică, n-a mai ocupat un loc atât de important ca la începuturile imperiului. Această evoluţie, pe care am sem-nalat-o deja, este atestată de spusele pe care Garcilaso de la Vega le pune în gura împăratului Huayna Capac, dar pe care alţi cronicari le-au atribuit lui Tupac Yupanqui sau lui Pachacutec: „Ei bine, ţi-o spun eu, că Tatăl nostru, Soarele trebuie să aibă un stăpân mai mare şi mai puternic decât el însuşi. Un stăpân care îi comandă să parcurgă acest drum pe care-l face zilnic, fără să se oprească: dacă nu, el s-ar opri, din când în când, să se odihnească cât ar pofti. .."Acest
stăpân mai mare şi mai puternic este Viracocha, ale cărui tradiţii, care se refereau la un zeu erou, fuseseră cenzurate de Pachacutec. El apărea atunci ca un zeu^creator, divinitatea supremă, imaterială şi atotputernică, în manuscrisul său, cronicarul peruvian Juan de Santa Cruz Pachacuti Yamqui Salcamayhua ne-a transmis mai multe imnuri, traduse în spaniolă de lingvistul argentinian A. Lafone Quevedo, care demonstrează într-o manieră indiscutabilă că incaşii au ştiut, în raporturile lor cu această Fiinţă supremă, să se înalţe deasupra nivelului pur material şi senzual pentru a atinge nivelul spiritual.

Oh, vino deci, Tu care eşti mare, ca cerurile,
Stăpân al întregului pământ, mare Cauză primă,
Creator al Oamenilor!
De zece ori te ador, ţinându-mi ochii
Coborâţi spre pământ,
Ascunşi de gene, eu te caut.
Oh, priveşte-mă!
La fel ca râurile,
La fel ca izvoarele,
Când setea mă torturează,
Eu te caut.
încurajează-mă, ajută-mă!
Cu tot glasul meu te chem
Gândindu-ne la tine ne bucurăm
Şi vom fi fericiţi!

Acest imn, pe care cronicarul îl atribuie lui încă Roca, al cincilea suveran din Cuzco, ne pune o problemă istorică, pentru că el ar data, dacă îl credem pe Salcamayhua, dintr-o epocă categoric anterioară reformei spirituale a lui Pachacutec. Este probabil, dacă nu chiar sigur, că, atunci când au reconsiderat figura lui Viracocha, *amaute* au modificat tradiţiile anterioare.
Această practică era obişnuită, deoarece noi ştim că incaşii nu ezitau să revizuiască şi să

„cenzureze" istoria la
fiecare început de domnie, şi că lui Manco Capac, de exemplu, i s-au atribuit gesturi si cuvinte care nu erau ale sale, dar care au permis să se desăvârşească valoarea sa arhetipală. Nu este deci imposibil ca Pachacutec să fi „aranjat" şi el istoria predecesorilor săi în funcţie de noua dogmă şi că, astfel, cronicarul a fost amăgit.

Influenţă creştină evidentă

Aceste imnuri au o semnificaţie extrem de importantă şi ne fac să ne gândim, inevitabil, la concepţia creştină despre Dumnezeu Atotputernic. Este, de altfel, semnificativ, în legătură cu aceasta, că mai multe dintre ele îl menţionează pe faimosul Tonapa şi îl prezintă ca pe slujitorul lui Viracocha.

Se poate pune întrebarea, desigur, dacă Salcamayhua, care fusese convertit la catolicism şi, mai mult sau mai puţin, fusese omul misionarilor, nu a falsificat sau a înfrumuseţat textul acestor imnuri, cu sau fără voia sa. Această ipoteză nu trebuie eliminată total, dar nu avem nici un motiv cu adevărat serios să punem la îndoială integritatea cronicarului. Nu este acceptabil ca, atunci când este vorba de reminiscenţe creştine istoricii să înceapă, în general, să se îndoiască de buna credinţă a autorilor spanioli sau peruvi-eni, cărora li se acceptă fără discuţie toate celelalte afirmaţii.

Această influenţă creştină, despre a cărei existenţă avem o seamă de indicii, nu-i poate surprinde şi supăra decât pe cei care nu admit creştinarea Tiahuanaco-ului. Chiar fără a vorbi de tendinţa de monoteism, aşa cum o fac în mod exagerat mai mulţi cronicari, nu există nici o îndoială că, începând de la un anumit stadiu de evoluţie teologică, Viracocha şi *Inti,* Soarele, apar ca două divinităţi extrem de apropiate una de alta, strâns asociate, cum sunt, în Treimea creştină, Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh.

„Viracocha, scrie Jacques de Mahieu, este totodată creatorul şi fiul Soarelui. Creator, este imaterial şi atotputernic. Mântuitor, din contră, este fiul propriei sale creaţii, este vulnerabil şi forţele naturii îl doboară."

Două temple incase pentru Zeul Atotputernic

Contrar celor spuse de unii cronicari superficiali, Viracocha nu s-a bucurat niciodată de popularitate la indieni. Fără îndoială, indienii aymara de lângă lacul Titicaca păstrau amintirea unui zeu alb şi bărbos care nu a creat lumea, dar a impus strămoşilor lor o ordine nouă; dar imagr nea pe care memoria lor colectivă a păstrat-o despre acest erou n-avea, bineînţeles, nimic de-a face cu abstracţia divină a acelor *orejones.*

Prăbuşirea imperiului a dat, de altfel, o lovitură fatală lui Viracocha, ca şi Soarelui. Acest zeu binar — Tată şi Fiu — a dispărut complet din scena religioasă, indienii rămânând în parte legaţi de celelalte divinităţi care le aparţineau numai lor. Ştim, de altfel, că incaşii, convinşi că acest Zeu Atotputernic nu avea nevoie de forme rituale ostentative, nu au ridicat decât două temple în onoarea lui Viracocha, care au fost construite, şi unul, şi altul, înaintea reformei religioase a lui Pachacutec: cel de la *Racche,* lângă Cuzco, construit la ordinele lui încă Viracocha, unde spaniolii au găsit faimoasa statuie care semăna cu Sfântul Bartolomeu; şi cea din centrul capitalei, despre care nu ştim prea mult, decât că era desemnată sub numele de *Quishuarcancha.*

Rafael Karsten şi câţiva alţi istorici s-au întrebat care putea fi semnificaţia prefixelor *Hac, Tici* (Ticsi) sau *Kon* (Con) pe care peruvienii le utilizau foarte frecvent pentru a-l desemna pe Viracocha, al cărui nume se lungea astfel sub
forme diverse: Ticsi Viracocha, Kon-Ticsi-Viracocha, (pe care spaniolii l-au transformat în Contis-Viracocha) sau chiar Kon-llac-Tici-Viracocha. Nici o etimologie serioasă nu a putut fi găsită pentru prefixele *Hac* şi *Tici care par a* fi termeni indigeni, primul fiind, probabil, din quitchua, al doilea din aymara. Poate că trebuie văzut în aceste două cuvinte, numele diverşilor zei creatori regionali care s-au contopit apoi într-o singură şi aceeaşi divinitate sau, mai probabil, două nume regionale diferite ale aceleiaşi divinităţi: zeul alb de la Tiahuanaco.

O versiune chimu

Această a doua ipoteză pare confirmată de un mit chimu, — după cum spune spaniolul Agustfn de Zârate în 1555 —, care ne informează asupra zeului *Kon* cel de-al treilea prefix al nostru. Această Fiinţă, fără oase sau carne, venită din nord pe mare, a creat lumea, munţii, văile şi, la urmă, a creat omul, dându-i fructe, ierburi, rădăcini pentru a-i asigura hrana. Dar oamenii de pe coastă au supărat-o şi atunci ea i-a pedepsit luându-le ploaia, încât şi astăzi această regiune este fără viaţă şi pustie. Mai târziu, după o altă versiune a mitului, o altă Fiinţă, venită din sud, mai

puternică decât prima, l-a obligat pe creator să plece pe mare şi să nu mai revină vreodată. Povestea aceasta, aşa cum putem constata, este asemănătoare mitului lui Viracocha şi, cu toate că suntem în ţara Chimu, care are propria sa tradiţie despre cuceritorii albi, avem serioase motive să credem că aventurile lui *Kon* nu sunt decât o versiune regională a celor ale lui Viracocha, deoarece ambele divinităţi sunt învinse, după legendă, de acelaşi zeu venit din sud, Pachacamac.

Tradiţiile sunt desigur foarte stufoase şi cronicarii, obişnuiţi cu modalităţi de gândire mai raţionale, mai europene, s-au simţit derutaţi, într-o oarecare măsură. Astfel, Pachacamac apărea, în unele texte, ca adversarul lui Viracocha. Dar Garcilaso de la Vega, când evocă Fiinţa supremă a incaşilor, stăpânul Soarelui, foloseşte acest nume, de Pachacamac: „Ei spuneau că Pachacamac era cel care însufleţea şi asigura funcţionarea universului, dar că ei nu-l cunoşteau deoarece nu l-au văzut niciodată şi că, din această cauză, nu îi ridicau templu şi nu-i aduceau jertfe; totuşi, ei îl adorau în fundul sufletului lor considerându-l Zeu necunoscut."

Recuperarea unui zeu araucan

De fapt, Garcilaso de la Vega, care cunoştea la perfecţie limba quitchua, pe care a învăţat-o de la mama lui, foloseşte pentru a-l desemna pe Viracocha, un cuvânt din limba sa maternă, *Pachacamac,* care nu înseamnă altceva decât *Cel-care-întreţine-lumea* şi că oamenii din Cuzco îl foloseau, cel puţin la început, identic cu cel pe care-l folosesc creştinii pentru a-l numi pe Dumnezeul lor, Atotputernicul sau Domnul. Ştim foarte bine, de altfel, că divinitatea care a reuşit să-l gonească pe Kon-Viracocha, se numea de fapt *Irma* şi că incaşii i-au dat numele de Pachacamac când au ocupat regiunea Lima unde se înalţă încă, în valea fertilă a Lurinului, foarte aproape de mare, ruinele templului care i-a fost consacrat.

Tot incaşii au contribuit treptat la eliminarea din acest cult al lui Irma-Pachacamac, a formelor sale grosolane materiale şi senzuale. Bernabe Cobo spune că faima sanctuarului său a crescut considerabil datorită atenţiei acordate de suveranii din Cuzco. El a primit daruri atât de bogate, precizează cronicarul, că a devenit unul din templele cele mai celebre din imperiu.

Ne putem întreba de ce incaşii s-au preocupat de un cult străin atât de vulgar, nesovăind să dea zeului adorat aici un titlu prestigios, ca cel de Zeu-Creator. Atitudinea incaşilor se înţelege foarte bine deoarece era important pentru ei să facă uitat adevăratul sens al unui cult care fusese impus de araucanii şefului Cari, învingătorii acelor *atumuruna,* lipsind această divinitate de semnificaţia sa naţională, asociind-o de acum înainte cu duşmanul său de altădată, Viracocha.

Nu este sigur, de altfel, că această politică a reuşit, deoarece se pare că acest cult al lui Pachacamac a început curând *să* degenereze, cu toată bunăvoinţa arătată de noii stăpâni cuzconieni. în 1532, cu puţin timp înainte de distrugerea sa, Hernando Pizarro şi Miguel de Esteta au vizitat sanctuarul şi au fost surprinşi că au găsit în centrul unei camere întunecate şi rău mirositoare doar un idol de lemn, murdar şi cioplit grosolan. Bernabe Cobo, care a strâns, şaptezeci de ani mai târziu, informaţii de la indienii din regiune, a confirmat spusele primilor călători spanioli.

Alte „adoptări" ale incaşilor: Luna indienilor, Pleiadele lor, Tunetul lor

Din toţi zeii străini „adoptaţi" de incaşi, Pachacamac a fost unul din cei mai importanţi, dar nu a fost singurul. Luna a fost, de asemenea, integrată în panteonul incaş şi ridicată la rangul de soţie a Soarelui. Această „căsătorie" demonstrează, odată în plus, abilitatea împăraţilor şi a aristocraţiei imperiale, care-şi dăduseră seama de folosul pe care-l puteau avea de la un astru venerat cu mult respect de indieni. Locuitorii văii râului Trujillo chiar făcuseră din Lună divinitatea lor principală şi o adorau într-un templu numit S/an. Antonio de la Calancha arată că adoratorii Lunei o considerau mai puternică decât Soarele, deoarece acesta nu străluceşte decât ziua, pe când Luna este vizibilă atât ziua cât şi noaptea şi că ea produce eclipsele de Soare, ceea ce invers nu se întâmplă niciodată.

Spre deosebire de Soare, neschimbător şi majestuos, Luna era mai blândă, mai feminină, deci mai accesibilă pentru indieni. Ea îşi schimba mereu aspectul şi fiecare din fazele sale avea o semnificaţie.

„Imprudent cel care seamănă când ea este plină, scrie Louis Baudin, şi chibzuit cel care se grăbea să o roage şi să-i aducă ofrande imediat ce figura sa se înconjura de o aureolă colorată portocaliu, semn de nenorocire."

Incaşii au adoptat şi constelaţia *Pleiadelor,* venerată pentru acţiunea binefăcătoare pe care considerau că o exercită asupra creşterii plantelor comestibile, şi o altă divinitate cerească al cărei rol era deosebit de important: *Chumiilapa* sau *Intiilapa* (Tunetul Soarelui), adică Tunetul, aruncător de trăsnet, stăpânul grindine! şi al ploii, într-o ţară unde apa era un bun deosebit de preţios, acest spirit binefăcător nu putea decât să impresioneze imaginaţia ţăranilor. „El străbătea spaţiile cereşti, scrie Alfred Metraux, înarmat cu o măciucă şi o praştie, al cărei zgomot sec, în momentul în care lansa proiectilul, era perceput ca bubuitul furtunii. Indienii îi vedeau silueta pe cer, desenată de stelele Carului Mare, în apropierea unui râu, Calea Lactee, de unde el îşi lua apa pe care o răspândea pe pământ."

Suntem destul de puţin informaţi asupra personalităţii acestui zeu al ploii şi al fecundităţii. Ştim doar că împăraţii s-au grăbit să-l facă fiul lui Viracocha şi fratele Soarelui, înainte de a-i acorda un loc de frunte în panteonul lor. împreună cu Luna, el a fost una din rarele divinităţi care-şi avea locul lângă Soare, în marea piaţă din Cuzco, când se oficia acolo una din marile sărbători anuale.

;&

O divinitate în exclusivitate indiană: Pământul

Nu aceeaşi a fost soarta cultului foarte vechi al lui *Pachamama* pe care incaşii au încercat în zadar să-l facă să dispară. *Pacha* înseamnă *pământ,* sau *lumeşl* cuvântul are aceeaşi semnificaţie ca Pachacamac. Dar divinităţile, pe care unii cronicari s-au ambiţionat să le identifice, nu au, de fapt, absolut nimic în comun. „Ideea de a identifica pământul care produce recolte necesare hranei omului, cu o femeie ce-şi alăptează copiii, scrie Rafael Kar-sten, îi poate veni în mod natural unei minţi primitive. Peru-vienii considerau pământul o mamă şi mergeau până acolo încât vedeau în ea divinitatea tutelară specială a femeilor însărcinate, căreia i se aduceau jertfe la naşterie."

Pachamama locuia — şi indienii o venerează încă, identificând-o cu Fecioara Măria — în interiorul pământului, în regiunile muntoase inaccesibile. Indienii quitchua din împrejurimile lui Cochabamba, în Bolivia, îşi închipuie că ea stă pe Muntele Tunari, acoperit de zăpezi veşnice. Fapt curios: zeiţa este adorată fiind şi benefică şi malefică.

„Ea este malefică, explică Rafael Karsten, dacă este ofensată neglijându-i-se cultul şi neaducându-i-se ofrande. Atunci poate să-şi pedepsească copii ingraţi trimiţându-le boli şi nenorociri. Dacă indianul sau animalele sale de povară sunt atinse de răul de munte pe *pună,* dacă îşi pierde lamele, dacă recolta de cartofi sau de porumb este slabă, dacă firul se rupe în timpul torsului sau ţesutului, zeiţa Pământului este cea care pedepseşte familia sau întreaga comunitate pentru vreo jignire pe care i-au adus-o." Stofele roşii erau considerate ca ofrandele agreate de această divinitate. Tot ceea ce îi era oferit, produse animale, vegetale sau minerale, trebuia să aibă calităţi deosebite. Coca şi tutunul erau considerate ca plante magice, ca şi bobul roşu şi planta numită *vira-coya.* Sacrificiile trebuia să fie făcute după reguli complexe şi precise, altfel nu aveau efectul dorit.

k.

Cultul indian al plantelor

Cultul lui Pachamama a fost strâns legat de cel al plantelor, pe care părintele Jose de Arriaga l-a studiat minuţios chiar din secolul XVI. Indienii, explica acest preot, credeau că toate plantele folositoare erau însufleţite de câte o fiinţă divină, care le făcea să crească. Aceste fiinţe divine, toate de gen feminin, se numeau *zaramama* (mama porumbului), *quinoamama* (mama plantei quinoa), *cocamama* (mama plantei coca) şi *axomama* (mama cartofului). Se făceau spectacole alegorice cu spicuri de porumb, foi de quinoa şi de coca, îmbrăcate în costum de femeie, fiind considerate ca adevăraţi idoli.

Bernabe Cobo povesteşte că în cursul lunii mai *(hatun cuzqui),* indienii „recoltau şi înmagazinau porumbul oficiind o anume serbare, botezată *aymoray,* la care aduceau porumb de pe câmpurile şi din fermele lor, dansau şi cântau rugându-se ca porumbul să le ajungă până la recolta următoare (...).

în cursul aceleiaşi luni, ei făceau anumite ceremonii pentru *zaramama* care era o *huaca* (reşedinţă a spiritelor) universală, existând în fiecare casă, şi aceasta se făcea astfel: fiecare lua din recolta sa o anumită cantitate de porumb crescut frumos, o depunea respectând unele rituri, într-un mic hambar numit *pirua,* îl învelea în cea mai bună haină pe care o avea şi o păzea trei nopţi.

Apoi acoperea hambarul, îl adora, îi acorda cel mai mare respect, spunând că este mama porumbului din domeniul său şi că prin ea, porumbul se va înmulţi şi se va păstra.
în fiecare an, la aceeaşi epocă, i se aducea o ofrandă deosebită şi vrăjitoarele îl întrebau pe *pirua* dacă era atât de puternic pentru a rezista până în anul următor. Dacă răspunsul era negativ, acest porumb se ducea la câmp pentru a fi ars, respectându-se unele rituri şi se făcea un alt *pirua* cu ceremonii deosebite, spunându-se că era reînnoit pentru ca sămânţa de porumb să nu moară. Dar dacă răspunsul era că avea destulă forţă pentru a rezista până în anul următor, nu era atins.
Această *huaca* era universală numai în sensul că, fireşte, dacă exista în fiecare casă, fiecare nu o adora decât pe a lui, fără să fie preocupat de cea a vecinului."

Cultul indian al morţilor

Cultul lui Pachamama şi al plantelor era, de asemenea, legat de cel al morţilor, care constituia după toate aparenţele baza cea mai veche şi originea tuturor practicilor religioase ale lumii andine. Indienii, într-adevăr, erau convinşi că pământul era bântuit de spirite, pe care indienii ay-mara îi numeau *achachila* sau *pacarina* şi care erau fie demoni, fie strămoşi morţi care continuau să trăiască în natură, pentru a putea continua să influenţeze soarta descendenţilor lor. Locuinţa acestor spirite, mai mult sau mai puţin binevoitoare, întotdeauna pretenţioase şi chiţibuşare, purta, am văzut, numele de *huaca.* Aceasta putea fi un mormânt, o peşteră, o stâncă, un izvor, un râu, un munte, un lac etc. Cristobal de Molina, citat de Bernabe Cobo, a numărat trei sute treizeci şi patru de *huaca* în regiunea Cuzco, în afară de temple şi alte sanctuare pe care indienii le so-coteau, de asemenea, *huaca.*

Momâi de piatră magice

Alte locuri cu caracter magic erau *apachita,* adică îngrămădirile de piatră la marginea drumurilor, fie în trecători, fie pe înălţimi, fie la răspântii, în regiunile cele mai pustii ale *punei* (platourile înalte) se întâlnesc încă aceste momâi, pe care autohtonii de astăzi le privesc cu aceeaşi groază superstiţioasă ca şi strămoşii lor din epoca preiri-casă sau incasă. Obiceiul cere ca indianul, de fiecare dată când trece prin faţa uneia din aceste *apachita* să adauge o piatră sau să arunce bucata de coca pe care o mestecă.
„în timpul călătoriei pe care am făcut-o în Peru în 1937, povesteşte Rafael Karsten, mi s-a întâmplat să înîa'-nesc şi eu o momâie sfântă sau *apachita* pe Cero de Tin-day, un platou înalt şi pustiit în apropiere de Ayacucho, la patru mii şase sute de metri altitudine. *Apachita* se găsea pe vârful unei mici înălţimi, într-un loc de trecere periculos, aproape de potecă. Era o grămadă mare de pietre a cărei dimensiune arăta că numeroşi indieni conducători de catâri, care trecuseră pe acolo înaintea noastră, şi-au făcut corect datoria către geniul locului. O mare cruce de lemn fusese înfiptă în mijlocul momâii; era evident executarea unui vechi ordin al preoţilor spanioli cerând indienilor să marcheze măcar cu emblema creştină aceste monumente păgâne, dacă nu erau în stare să le distrugă, în jurul acestei *apachita* şi la câţiva paşi de ea, se găseau câteva pietre mari, plate şi pe fiecare din ele una sau câteva mai mici erau aşezate în aşa fel încât păreau să constituie un fel de reper rutier."

Să alungi spiritul rău al Arizilor

„Conducătorul meu de catâri mi-a explicat imediat sensul, în vârful acestei înălţimi care este adesea foarte greu de trecut, din cauza timpului rău şi a rarefierii aerului, şi printre pietre, se presupune că locuieşte spiritul malefic, *supai,* care provoacă răul de temut al munţilor, *soroche.* La această altitudine este neapărat necesar să mergi încet şi nu trebuie să grăbeşti animalele de povară. Rişti, altfel, să provoci ţâşnirea sângelui din urechile şi din nările animalului, care poate muri. Acelaşi lucru i se poate întâmpla şi călătorului, dacă nu este prudent. Acest rău al munţilor şi impresia de extremă oboseală pe care o simţi urcând panta abruptă în această atmosferă rarefiată, se datorează, după indieni, spiritului malefic care locuieşte în acel loc. Indigenul aruncă o piatră pentru a alunga demonul şi a-şi asigura trecerea. Această piatră, în concepţia primitivă, nu este doar o armă naturală, ci ea posedă în plus, din cauza durităţii sale, o putere supranaturală. Nu se poate spune, evident, că ea constituie o *ofrandă* sau un *sacrificiu.*
Orice alte lucruri care se pun în acest loc au aceeaşi semnificaţie magică, în ceea ce priveşte gestul de a scuipa, care la popoarele civilizate este o dovadă de dispreţ, este pentru indieni un act de apărare contra influenţelor malefice, iar bucata mestecată de coca are un scop analog. Astfel, riturile executate în acest loc, departe de a fi acte de venerare, au, din contră, un caracter de netă ostilitate."
în apropiere de *apachita,* indienii construiau adesea mici monumente de piatră pe care le

numeau *sheivoş* care erau considerate ca reprezentând capul şi partea superioară a trunchiului unei fiinţe umane. Spre deosebire de momâi, care nu sunt cu adevărat sfinte pentru că singurul lor obiectiv pare a fi de a alunga spiritele malefice sau de a le implora, aceste *sheivo* sunt considerate ca locuri de cult unde lumea vine pentru a i se ruga lui *Pachamama.*

•A

^

Fetişuri

Indigenii venerau, în sfârşit, un fel de zei domestici pe care unii autori i-au asimilat, poate exagerat, cu *penaţii* vechilor romani. Aceste *conopa,* cărora am putea să le dăm numele de fetişuri, erau adesea simple pietre cărora li se atribuia o origine supranaturală, sau, uneori, obiecte prelucrate având forma unor oameni sau animale.

„Se păstrau în mod obişnuit în camerele de locuit, precizează Rafael Karsten, în nişe amenajate în zidurile unor case importante. Se purtau, de asemenea, pe piept ca pe nişte ornamente sau amulete. Li se atribuia o putere supranaturală pentru a îndepărta nenorocirea şi a favoriza agricultura, în special cultura porumbului, şi, de asemenea, pentru a contribui la creşterea şi sănătatea animalelor. Ele erau obiectul unui adevărat cult, li se făceau sacrificii în caz de boală şi femeile însărcinate aşteptau de la ele o naştere uşoară. Se transmiteau din tată în fiu."

Prestigiul vrăjitorilor

într-o societate în care naturalul şi supranaturalul erau atât de intim amestecate, nu este surprinzător că vrăjitorii au beneficiat de un mare prestigiu. Erau mai multe categorii: vindecătorii, cei care făceau farmece, specialiştii în probleme de dragoste — care vindeau ierburi destinate să producă sentimente de dragoste sau, dacă-l putem crede pe Poma de Ayala, fructul a cărui simplă prezenţă îi îndepărta pe pretendenţii prea stăruitori. Vrăjitorii, se spunea, erau în stare să se transforme în animale, sau să se disocieze singuri. „Diferite părţi ale corpului puteau căpăta viaţa lor proprie, scrie Louis Baudin, după voinţa individului şi chiar, uneori, fără ca acesta să bănuiască ceva, acest curios fenomen producându-se, totdeauna, în timpul somnului. Vrăjitorul profita de această posibilitate pentru a-şi trimite propriul cap acolo unde dorea. Dacă este vorba de o femeie, capul său zboară transformându-şi părul în aripi de pasăre, auzindu-se un fluierat care provoacă un frison de spaimă; dacă este vorba de un bărbat, capul acţionează prin sărituri făcând un zgomot sec şi ritmat, numit *tactac,* onomatopeic."

în total, panteon din Trei Lumi

în faţa acestor practici superstiţioase şi a acestor culte adânc înrădăcinate în sufletul indienilor, incaşii au adoptat, în mod general, o atitudine extrem de liberală. Dar dacă divinităţile indigene au fost integrate în panteonul cuzconian, ele au primit, fiecare, un loc bine precizat: 1) *Ha-nan Pacha,* Lumea de Sus, era zona unde stăteau zeii cereşti, adică Soarele şi „rudele" sale apropiate: Luna, Tunetul şi stelele. 2) *Cay Pacha* sau Lumea de la Suprafaţă, unde locuiau zeii creatori regionali, a căror listă era relativ lungă: Ataguju, Catequil, Cuniraya, Pariacaca, Huallallo Carhuincho, Vichama, Pachamac etc. în această enumerare apare, după unele documente, faimosul nostru apostol, Tonapa. Viracocha, ţinând seama de poziţia sa deosebită, şi de dubla sa legătură de rudenie cu Soarele, pare a fi aparţinut totodată de *Hanan Pacha* şi de *Cay Pacha,* ceea ce nu-l împiedica deloc să aibă contacte cu Lumea Subterană, într-adevăr, Fiinţa supremă ocupa o poziţie deosebită, ţinând seama de caracterul său suveran. *Ucui Pacha* reprezintă Lumea Subterană a divinităţilor născute din pământ, care, asemenea lui Pachamama, sau *Zaramama,* ocrotesc viaţa sub toate formele ei şi sunt intermediare între oameni şi zeii superiori, care sunt prea departe de oameni. *Ucui Pacha,* pe care mai mulţi cronicari spanioli au asimilat-o greşit cu Infernul iudeo-creştin, apare totuşi ca un loc întunecat şi „infernal", unde se suferă de frig şi de foame şi unde pietrele constituie singura hrană. Ea este complet opusă lui *Hanan Pacha,* „paradisul", unde hrana si băutura sunt din abundenţă.

Marele sanctuar din Cuzco

Această organizare tripartită a divinităţilor permitea concilierea exigenţelor religiozităţii indiene cu necesităţile politice ale cultului imperial. Aristocraţia incasă veghea ca această ierarhie cosmică să fie riguros menţinută şi nici un sincretism să nu apară pentru a strica ordinea stabilită. La

Curicancha, celebrul sanctuar din Cuzco, construit chiar în locul unde Manco Capac a pus prima piatră a lui *Inticancha,* Soarele şi zeii din *Hanan Pacha* se bucurau de o preţuire absolută. Incinta sfântă era interzisă oricui nu aparţinea, prin sânge, castei conducătoare. Nici *curaca* nu aveau dreptul să intre acolo.
Istoricii au luat obiceiul de a desemna acest sanctuar sub numele de Templul Soarelui, când numele său de origine în quitchua înseamnă simplu *Curtea de aur.* Soarele, de altfel, nu beneficia de nici un monopol de cult, deoarece noi ştim că, în capela principală a templului erau ridicate pe altar trei reprezentări divine. Cea din centru, de formă ovală şi din aur, îl reprezenta pe *Creatorul* Viracocha şi era flancată la stânga şi la dreapta de două reprezentări mai mici, simbolizând Soarele şi Luna. Cea a Soarelui era rotundă şi avea forma unei feţe omeneşti cu un fel de aureolă din raze solare. Fixată pe un alt disc de aur, ea era aşezată cu faţa la est, pentru a fi luminată la răsărit.
Imaginea Lunii, de asemenea din aur, era ovală şi avea şi ea un vag profil omenesc. Capelele secundare erau

ajBsSfife».
consacrate zeului tunetului şi fulgerului, lui Venus şi curcubeului. O curte interioară amenajată ca o grădină era celebră prin plantaţiile sale de porumb şi prin cele cinci fântâni a căror apă circula prin ţevi de aur. Recolta, adunată de încă în persoană sau de rudele sale apropiate, era oferită lui *Inti,* în timpul marilor ceremonii. Mai jos de templu, mai la sud, o altă grădină — artificială — se întindea în terase până în apropiere de Huatanay. Toate plantele, toate spicele, toate lujerele de porumb, toate florile, toţi arbuştii şi toate animalele acestui parc erau din aur!

Un spaţiu sacru care „contaminează"

Nici un sanctuar din sânul imperiului nu a beneficiat de atâta prestigiu ca templul *Curicancha,* dar măreţia decorului nu explică totul. Acesta era situat în partea tradiţională a capitalei, ea însăşi un spaţiu sacru, unde avuseseră loc revelaţiile primordiale şi unde împăratul rânduise haosul pentru a-l transforma în cosmos. Un cosmos al cărui ax şi pivot era, cu precizie, Cuzco — *buricul pământului.* „Noţiunea de spaţiu sacru scrie Mircea Eliade, implică ideea de repetare a hiero-faniei ' primordiale care a consacrat acest spaţiu trans-figurându-l, singularizându-l, pe scurt, izolându-l de spaţiul profan înconjurător (...). Locul se transformă, astfel, într-un izvor nesecat de forţă şi de sacralitate care-i permite omului, cu singura condiţie pentru el de a pătrunde acolo, să ia parte la această forţă şi să se contopească în această sacralitate. Această înţelegere elementară a locului ce devine, prin hie-rofanie, un *centru* permanent al sacralităţii, comandă şi explică un întreg ansamblu de sisteme adesea complicate şi stufoase." Sacralitatea din Cuzco îi „contamina" pe toţi cei

1) revelaţia sfântă

care îl locuiau sau care se apropiau de el, în aşa fel, încât, dacă două personaje de rang egal se încrucişau pe drumurile imperiului, cel care venea din capitală se aştepta să fie salutat de cel care se ducea acolo, deoarece, într-un anumit fel, el împărtăşise din caracterul sacru al oraşului.

împăratul, mare mediator

Clerul a avut, natural, o influenţă preponderentă, chiar dacă a trebuit să se supună, începând cu domnia lui încă Roca, nobilimii războinice a *sinchilor,* apoi împăraţilor, încă, el însuşi, în calitate de Fiu al Soarelui, era mediatorul privilegiat al relaţiilor dintre „dincolo" şi „aici". Situat la intersecţia forţelor cosmice, scrie Henri Favre, el canaliza elanul şi menţinea echilibrul. Nu exista nici una din dezlănţuirile lor pe care el să nu o poată opri. Sub domnia lui Pachacutec, p erupţie vulcanică s-a produs în direcţia Arequipa. împăratul s-a dus în regiunea ameninţată. S-a dus singur spre crater în direcţia căruia a lansat cu praştia bulgări de lut pe care îi înmuiase în sânge de lame jertfite. Vulcanul s-a liniştit imediat."

Ierarhia ecleziastică

în fruntea ierarhiei ecleziastice, se găsea *villac urna* (sau *vila homa)* adică marele preot, sau etimologic *şeful care îndeplineşte actele sacre.* Ales, la origine, de o adunare sacerdotală de cei din *Hurin Cuzco,* el a fost, pe cât se pare, prima victimă a victoriei celor djn Hanan Cuzco, dar, totuşi, a păstrat un rol foarte important, începînd cu Tupac Yu-panqui sau cu Pachacutec, el a fost întotdeauna desemnat
de încă, acesta având şi puterea de a-l revoca. Pentru a evita orice conflict între diferitele *ayllu* imperiale, suveranul îl alegea dintre propriii lui fraţi legitimi.
Contrar celor scrise de cea mai mare parte a istoricilor, *villac urna* nu ducea o viaţă ascetică în afara capitalei. Era căsătorit, avea numărul de concubine la care rangul său îi dădea dreptul şi

locuia chiar în interiorul *Curicancha,* marele sanctuar. Avea sub controlul său toate sanctuarele şi mănăstirile din *Tahuantinsuyu* şi numea şi elibera preoţii după cum dorea. Era înconjurat şi sfătuit de un grup de înţelepţi, competenţi în ştiinţa „Scrierilor sacre" *amauta,* scribii dintre care erau recrutaţi cei zece prelaţi, care, după cronicari, aveau rolul de episcopi sau arhiepiscopi şi care locuiau în principalele oraşe ale imperiului. Aceşti prelaţi aveau, la rândul lor, autoritate asupra unei mulţimi de preoţi, mai mult sau mai puţin specializaţi, din care doar cei mai importanţi — adică cei care erau consacraţi Soarelui — aparţineau aristocraţiei. Preoţii de rang înalt aveau dreptul de a lua hrana din stocurile din depozitele statului, iar cei mai umili — indienii — trebuia, pentru a-şi asigura cele necesare, să lucreze pământul asemenea coreligionarilor lor. Printre aceşti preoţi, unii erau în mod special însărcinaţi cu sacrificiile şi se numeau *vallaviza* sau *condeviza.* în dependinţele Templului Soarelui, care a fost construit pe una din insulele lacului Titicaca, existau şase sute de indieni de servici şi o mie de femei indigene ocupate cu treburile cele mai diverse. La *Curicancha* şi în clădirile anexe, mai mult de patru mii de persoane erau folosite în permanenţă: preoţi, servitori de tot felul, servitoare, ciobani ai turmelor bisericeşti, hamali, măturători şi, în special, cele pe care spaniolii le-au numit Fecioarele Soarelui şi care au făcut, în unele cazuri, bucuria *conquistadorilor* pe care abstinenţa începuse să-i tulbure, când au invadat Peru-ul.

„Femeile alese", Fecioarele Soarelui

Aceste femei desemnate sub numele *acela, femei alese,* erau, într-un fel, călugăriţe. Unele erau recrutate de funcţionari speciali din întreaga comunitate a imperiului. Altele, provenite din aristocraţie, îşi alegeau singure soarta, după un noviciat de trei ani. Sarcinile lor variau în funcţie de originea socială. Exista între ele o ierarhie foarte complicată.

O *femeie aleasă* de rang înalt putea avea ceea ce noi am putea numi „doamne de companie" care, la rândul lor, dispuneau de servitoare de diferite grade. Cele care aparţineau elitei preparau alimentele ceremoniale, sau teşeau, cu ajutorul câtorva femei de serviciu, faimoasele *cumbi,* ţesături din lână de vigonie. Toate *acela* duceau o viaţă retrasă şi nu le era îngăduit să iasă din temple sau din case, decât pentru a se duce în alt sanctuar, însoţite de femei mai în vârstă şi de gărzi înarmate.

Femeile alese erau soţiile Soarelui. Având acest rang, trebuia să rămână caste, dar puteau fi alese drept concubine pentru încă. Acesta îşi rezerva acele *acela* din nobilime şi frumoasele prinţese indiene, oferite de vreun *curaca.* Suveranul putea, în schimb, să doneze mai multe femei vreunui şef indian merituos. Este adevărat că suntem puţin informaţi asupra acestor *acclahuasi,* adică asupra instituţiilor destinate să recruteze aceste femei. Induşi în eroare de cronicari imprecişi sau rău informaţi, unii istorici folosesc termenul *acela* nepotrivit, aşa încât putem să ne întrebăm dacă aceste *acclahuasi* erau mănăstiri sau haremuri. Se pare că vocaţia religioasă a fost întotdeauna ocrotită, cel puţin pentru fetele din aristocraţie.

Fiecare casă era pusă sub conducerea unei *mamacuna* autoritară, care datora ascultare stareţei, fiică sau rudă apropiată a lui încă, ei revenindu-i responsabilitatea „mănăstirilor" în faţa lui *villac urna,* marele preot.

Aceste *acclahuasi* serveau uneori drept colegii pentru fetiţele de la opt la treisprezece ani si pentru novice, ceea ce explică numărul mare de tinere pe care spaniolii le-au găsit în momentul cuceririi.

Prezicători drogaţi

în afara clerului oficial, dar mai mult sau mai puţin întreţinuţi de stat, *huatucii* nu aveau un rol neglijabil. Vegetarieni încrâncenaţi, îmbrăcaţi în costume negre, aceşti prezicători autentici nu puteau să se căsătorească atâta timp cât îşi exercitau funcţiile. Ei acţionau în temple secundare, la Quito, la Rimac sau la Pachacamac, în folosul divinităţilor din *Cay Pacha* (Lumea de la suprafaţă) şi preziceau în zborul păsărilor, al intestinelor animalelor sacrificate, în foc sau în frunzele de coca.

„Prezicătorului îi venea inspiraţia, scrie Rafael Kar-sten, atunci când era în stare de transă demonică, numită *utirayay.* Cuvintele pe care le pronunţa atunci le repetau pe cele ale oracolului. Extazul era, cel puţin în unele cazuri, provocat de absorbirea unor băuturi narcotice. Ele erau preparate din anumite plante magice, probabil, între altele, din seminţe de *vilca (piptadenia colubrina)* şi din florile sau coaja plantei pe care spaniolii o numesc *floripondio,* adică laur *(datura stramonium), care* au încă un rol important în superstiţiile indienilor munteni din Ecuador, din Bolivia şi Peru."

I

Superstiţiile, instrument politic

în ciuda formelor mai vulgare, unele metode ale *huatucilor* nu diferă deloc de cele ale preoţilor Soarelui. *Kalpa* — ghicirea în măruntaiele de lamă — era *în* mod tradiţional folosită de incaşi, în cazurile cele mai importante, cum ar fi desemnarea unui nou suveran sau pregătirea unei campanii militare. Ar trebui oare să deducem că aristocraţia împărtăşea superstiţiile indienilor? Este greu să ne-o imaginăm în mod serios. „Ghicitul, remarcă foarte corect Henri Favre, reprezenta un instrument al politicii imperiale. Prin el împăratul manipula supranaturalul pentru a-şi justifica acţiunile şi a le da greutatea necesităţii".

în acelaşi scop, incaşii au favorizat practicile superstiţioase legate de amintirea strămoşilor lor. Mai multe *huaca* (locuinţe ale spiritelor) din regiunea Cuzco erau, într-adevăr, legate de un personaj sau altul important din dinastie. Astfel, indienii credeau că un frate mai tânăr al lui Huayna Capac fusese îngropat într-un mormânt izolat, aproape de capitală. Un alt *huaca,* numit Patalacta, se găsea pe drumul spre Chinchaysuyu: era o casă care aparţinuse lui încă Yupanqui. Pe muntele Huanacauri, şi el considerat un *huaca,* exista un fetiş de piatră a cărui vagă formă umană se considera că-l că reprezintă pe unul din fraţii lui Manco Capac, Ayar Uchu.

în fiecare an, suveranul participa chiar la o şedjnţă de exorcism popular care avea loc în luna septembrie, înainte de începerea serbării, toţi cei care aveau un defect fizic — ceea ce însemna că erau pedepsiţi de zei — erau trimişi în afara oraşului, încă, înconjurat de nobilime, se ducea atunci la *Curicancha* pentru a aştepta apariţia lunii noi. Când aceasta se înălţa, toată lumea se ducea în marea piaţă, cerând ca bolile, calamităţile, dezastrele şi pericolele să părăsească ţara:

— Spiritele rele să plece! Cât am tânjit după această
zi! O, creator al tuturor lucrurilor, dă-ne voie să trăim un nou an, ca să mai avem parte de o asemene serbare!

Apoi indienii mergeau toată noaptea în direcţia principalelor râuri din regiune. Dimineaţa, se scăldau convinşi că în curentul apei se duceau toate bolile.

Grija pentru morminte

Incaşii foloseau în avantajul lor şi cultul morţilor şi toate credinţele autohtone conform cărora strămoşul decedat putea renaşte sub o altă formă şi, în special, sub forma unuia din descendenţii săi. Această reîncarnare nu era posibilă, în ochii peruvienilor, decât dacă rămăşiţele defunctului fuseseră bine conservate, deoarece o parte din *aya (suflet)* rămânea în craniu şi în oase. Mormintele erau, deci, amenajate cu cea mai mare grijă şi orice pângărire a mormântului era considerată ca un sacrilegiu, înmormântarea împăratului sau a unui membru al aristocraţiei era oficiată cu mult fast. Mortul, în primul rând era golit de sânge printr-o incizie abdominală, apoi îmbălsămat cu substanţe balsamice. Pentru a-i păstra aparenţa de om viu, i se făceau ochi falşi dintr-o placă subţire de aur şi se introduceau bucăţi de tigvă în dreptul obrajilor. Defunctul era îmbrăcat cu cele mai frumoase veşminte şi cu toate podoabele sale. Obositoarele ceremonii care, cu orice prilej, erau organizate la Cuzco, nu puteau decât să stimuleze imaginaţia indienilor şi să mărească prestigiul Fiilor Soarelui. Totuşi, nu trebuie să se creadă că, sub pretext politic, incaşii acceptau orice fel de practici religioase. Ştim, dimpotrivă, că ei au contribuit în mare măsură să fie eliminate sacrificiile umane, de exemplu, practicate, din timpuri străvechi, pe ansamblul con-tinentului american. Lama a fost, treptat, substituită copiilor, băieţi sau fete, sacrificaţi până atunci cu uşurinţă divinităţilor.

ÎMI

Multiple practici creştine

Fără discuţie, creştinismul, propagat la Tiahuanaco în epoca preincasă, a exercitat o influenţă asupra religiei imperiului. Poate a contribuit la umanizarea unor practici şi la formarea unor concepţii religioase ale incaşilor. Este fără îndoială greu de pătruns secretul credinţelor adevărate ale aristocraţiei cuzconiene şi nu vom şti niciodată ce amintire au păstrat *amautaşl quipucamayoc* despre evanghelizarea de scurtă durată şi, după toate aparenţele, superficială, a strămoşilor lor

albi de la lacul Titicaca. Dar nici un autor informat — şi de bună credinţă — nu poate ignora şi astăzi multiplele urme ale creştinismului, prezente în religia incasă. Ca şi primii spanioli, nu putem decât să constatăm că peruvienii ţineau post, practicau abstinenţa, împărtăşania, botezul şi, în special, spovedania, în mod voit, deoarece aceste elemente ni se par mai îndoielnice, vom lăsa deoparte învierea morţilor, credinţă care nu este cu nimic dovedită, şi Potopul ale cărui tradiţii există la un mare număr de civilizaţii şi, aşa cum arată Mircea Eliade, "converg toate la ideea reabsorbirii umanităţii în apă şi la instituirea unei noi epoci, cu noi oameni."

Botezul nu pare să fi fost o practică curentă, dar ştim că încă Capac Yupanqui s-a dus pe Insula Soarelui, în mijlocul lacului Titicaca, pentru a lua apă de la izvorul pe care Tonapa, după cum se spune, l-ar fi făcut să ţâşnească dintr-o stâncă. El a adus această apă „sfinţită" la Cuzco, pentru a-l mirui pe fiul său, Roca, şi pentru a stropi locurile sacre ale capitalei. Postul şi abstinenţa, din contră, erau practicate în mod obişnuit. Noi am dat mai multe exemple, împărtăşania nu apare destul de clar. Ea îmbrăca, cu pâinile de porumb şi cu cupa, forme originale care trebuie interpretate cu prudenţă, dar constatând, cu toate acestea, că ele amintesc, în mod straniu, taina sfântă catolică.

:.IX •*"*- .*•
V* i* ,**

Cuzco — zidul triplu, în zigzag, care înconjoară cetatea

Spovedania şoptită la ureche, secretă, cu penitenţă

Rămâne problema spovedaniei, care a făcut să curgă multă cerneală, dar a cărei practică este poate cea mai revelatoare, într-adevăr, această practică nu era deloc excepţională, deoarece cei ce spovedeau erau preoţi cunoscuţi sub numele de *ichuri* şi existau în fiecare sat. Spovedania era direct legată de ideea de păcat, cuvânt care în limba quitchua se traduce prin *hucha* (sau *hocha),* şi se desfăşura după reguli precise, în general lângă un râu. „Cel care spovedea, explică Rafael Karsten, ţinea în mâna dreaptă un mănunchi de fân sau de iarbă esparto *(ichu)* şi în mâna stângă o mică piatră legată de o sfoară sau fixată într-o gaură *ad hoc* făcută la capătul unui baston. *Ichuri se* aşeza şi chema penitentul care se apropia tremurând şi se arunca la picioarele sale. Confesorul îl poftea să se ridice şi să-i mărturisească toate păcatele sale neascunzându-i nimic, deoarece el, fiind ghicitor, cunoştea deja mai mult sau mai puţin toate păcatele de care se făcuse vinovat. Spovedania era şoptită la ureche şi era secretă iar, dacă am crede ce spune un iezuit anonim, un confesor dovedit că a dezvăluit secretele care îi fuseseră mărturisite era, fără discuţie, omorât (...).

Când penitentul termina de vorbit şi confesorul socotea că-i spusese tot, îi dădea învăţături morale, îndem-nându-l să adore zeii, să-l asculte pe marele *villac urna* şi pe încă. în afară de asta, credinciosul primea o anumită penitenţă proporţională cu păcatele mărturisite, indiferent dacă era bogat sau sărac." Apoi *ichuri* \\ dădea câteva lovituri în spate cu pietricelele legate de sfori, după care amân-doi scuipau pe mănunchiul de fân sau de esparto, penitentul primul, confesorul după aceea. Acesta pronunţa în plus câteva cuvinte adresate zeilor săi şi blestemând păcatele. Apoi mănunchiul de iarbă era aruncat în apă şi
zeii rugaţi să-l ducă în prăpăstii, făcând să dispară păcatele pentru totdeauna. La urmă, păcătosul se scălda în râu, care îl elibera definitiv de păcatele sale morale. Intrând în apă, el spunea: *„Mi-am mărturisit păcatele în faţa lui Viracocha şi a Soarelui, ca el să mă ierte aşa cum m-a creat. Râule, tu poţi să le primeşti şi să le duci în mare, astfel încât ele să nu mai apară niciodată."*

Chiar împăratul se spovedea

în gândirea indianului, noţiunea de greşeală era întotdeauna asociată cu cea de boală şi păcatul era perceput ca un fel de miasmă dăunătoare, capabilă să se fixeze de o persoană şi să fie periculoasă nu numai pentru aceasta, dar şi pentru întreaga colectivitate. Incaşii încurajau această credinţă, după cât se pare foarte veche în Peru şi, când împăratul cădea bolnav, sau avea vreun necaz, era din cauza păcatelor supuşilor săi şi nu din cauza păcatelor sale. Acest caracter, uneori vulgar, al noţiunii de păcat a fost folosit de adversarii tezei creştine, care aveau grijă să nu pună problema corect: în mintea indianului cel mai umil şi cel mai puţin civilizat, ceea ce era cazul pentru nouăzeci şi cinci la sută dintre ei, noţiunea de păcat era percepută în mod vulgar, mai precis utilitar. Dar această noţiune evolua rafinându-se pe măsură ce se urca pe treptele ierarhiei sociale, pentru a îmbrăca forme din ce în ce mai elaborate şi abstracte. Faptul de a nu fi adorat zeii, de a fi vorbit urât despre încă sau de a nu fi ascultat ordinele sale, de a fi comis un furt sau un omor, de a fi făcut păcat trupesc cu o fecioară sau cu o femeie măritată, şi chiar de a fi avut pofte anormale sau intenţii perverse, erau considerate ca păcate, pentru care era necesar să te căleşti. Nici încă nu erau absolvit de spovedanie, şi Rafael Karsten arată că

păcatele
cele mai grave nu puteau fi iertate decât de *vi/lac urna,* dar că un om din popor, simplu ţăran sau şef al unui *ayllu*agrar, nu putea să se apropie de el.
Marea iscusinţă a preoţilor — şi astfel revenim mereu la surprinzătoarea abilitate politică a incaşilor — a fost de a propăvădui că orice păcat era o negare a ordinii divine, reprezentată şi menţinută de suveran. Oricine viola codul moral făcea un pas înapoi spre haos şi-şi declara legătura cu duşmanii supranaturali ai acestei ordini cosmice. Aceasta era, pe un fond creştin, una din cele mai sigure baze ale unui imperiu care a evoluat continuu spre teocraţie.

Structurile şi ideologia statului incaş

in toate realizările imperiului incaş, cea care i-a atras atenţia cel mai mult lui Pizarro si primilor săi *conquistadores, a* fost reţeaua rutieră, între Panama şi Tumbez, aceşti oameni n-au întâlnit decât natură ostilă şi populaţii sălbatice, şi iată că, pe înaltul platou peruvian, ei descoperă drumuri. Convinşi că vor găsi Eldorado la capătul suferinţelor lor, nimic nu-i mai putea surprinde cu adevărat, dar Hernando Pizarro a trebuit totuşi să noteze într-un raport: ^Drumul Cordilierilor merită, într-adevăr, să fie văzut. In toată creştinătatea, nu se găsesc nicăieri drumuri comparabile, mai ales într-o regiune atât de accidentală."

O formidabilă reţea rutieră

Din Columbia la Cuzco, şoseaua principală şerpuia de-a lungul coloanei vertebrale aÂnzilor, deservind întrecere Quito, Cajamarca, Jauj'a şi Vilcashuaman. Din Cuzco, ea traversa Bolivia până în nordul statului Chile. O altă şosea paralelă mergea de-a lungul coastei Pacificului. Numeroase transversale asigurau legătura dintre arterele principale. Drumurile cele mai importante, acelea care prezentau un interes „strategic" sau pe care încă era nevoit să le folosească frecvent, erau de o lăţime surprinzătoare şi erau acoperite splendid cu lespezi.
Nu toată reţeaua era atât de perfectă. Lipsindu-le animalele de tracţiune şi vehiculele cu roţi, incaşii construiseră aceste şosele pentru pietoni şi pentru caravanele de lame. Relieful nu favorizase munca inginerilor. Unele drumuri escaladau pantele Anzilor cu ajutorul unor interminabile scări a căror înclinaţie fusese foarte bine calculată. Ele treceau uneori prin tunele săpate de om în stâncă. Rambleuri de zidărie susţineau şoselele pe coasta muntelui sau de-a lungul mlaştinilor.
Pedro Sancho a povestit înfiorătoarea ascensiune până la pasul Parcos, pe care mica trupă spaniolă care-l însoţea pe Pizarro a trebuit să-l treacă la patru zile după ce a plecatdin Jauja: „Am avut de urcat un alt versant accidentat. Văzându-l de jos, părea inaccesibil şi păsării, cu toate că ea se mişcă liber în aer, cu atât mai puţin omul legat de pământ şi urcându-l călare. Totuşi, zigzagurile drumului îndulceau panta abruptă. Mai tot timpul apăreau trepte de piatră care oboseau foarte tare caii şi le toceau copitele, cu toate că erau duşi de dârlogi."

Poduri pentru indieni şi poduri pentru incaşi

Poduri impresionante permiteau şoselelor să treacă peste imense canioane. Pentru a le executa, inginerii incaşi aruncau deasupra prăpastie! un anumit număr de frânghii împletite cu fibre de agavă, care erau apoi fixate solid de stâlpi de piatră, de fiecare parte. Frânghii mai subţiri erau întinse la o înălţime potrivită şi legate de celelalte prin prăjini de lemn răsucite, care serveau de balustradă. Tablierul era realizat din bucăţi de lemn, legate solid unele de altele şi acoperite cu rogojini grosolane. Aceste poduri aveau, în general, doi metri lăţime şi puteau susţine încărcături considerabile.
Cel mai adesea, incaşii construiau două poduri, unul lângă altul. Cel mai îngust şi mai simplu era rezervat indienilor. Cel mai lat şi mai îngrijit construit nu era folosit decât de membrii aristocraţiei inca. Controlul era asigurat de paznici speciali, însărcinaţi şi cu întreţinerea lucrărilor.
De-a lungul drumurilor, la intervale mai mult sau mai puţin regulate, în funcţie de dificultăţile terenului, conducerea construise popasuri, destinate exclusiv funcţionarilor săi, soldaţilor şi călătorilor de rang înalt. Aceste *tampu, a* căror funcţionare şi aprovizionare erau asigurate de indigeni, permiteau să se petreacă noaptea acolo, în condiţii aproape confortabile.
Traficul era relativ intens, în special în vecinătatea oraşelor şi a marilor târguri. Când o populaţie era deplasată, sau un grup de muncitori trebuia să meargă într-un sector îndepărtat, se puteau vedea şiruri interminabile de indieni cu feţe de nepătruns, care

întrerupeau, uneori, şirul turmelor de lame.

Serviciu de curieri poştali foarte eficace

Aceste şosele erau folosite şi de *chasqui,* acei mesageri ai serviciului poştal incaş, creat de Pachacutec. Deosebit de bine organizat, ca şi tot ce exista în imperiu, acest serviciu întrecea categoric, în multe privinţe, pe cele ale statelor cele mai civilizate din Europa secolelor XIV şi XV. în case mici, desemnate sub numele de *chucla,* construite la fiecare doi sau trei kilometri, alergătorii erau permanent gata să ducă până la postul următor, mesajul oral adus de un alt *chasqui.* Nu exista practic nici un timp mort. Imediat ce mesagerul ajungea la post, un alt alergător pornea imediat la drum, urmat de colegul lui pentru a lua cunoştinţă de comunicare şi îşi continua singur drumul, alergând până la postul următor. Noaptea, când nu era clar de lună, *chasqui* \ş\ luminau drumul cu torţe de copal.

Aceşti mesageri erau renumiţi pentru discreţia lor. Pe-dro Cieza de Leon notează că nici linguşirea, nici ameninţarea nu-i puteau face să violeze secretul scrisorilor oficiale, chiar dacă acestea fuseseră transmise de mult timp. Unanimi în a lăuda meritele poştelor incase, cronicarii nu sunt complet de acord asupra răgazului necesar pentru transmiterea mesajelor pe o anumită distanţă. Ştim că acest serviciu funcţiona cu o rapiditate extraordinară, dar cifrele variază de la simplu la dublu. Juan Polo de Ondegardo afirmă că *chasqui* făceau cei o mie şase sute de kilometri care separă Cuzco de Quito în zece zile. Pentru acelaşi parcurs, Pedro Gutierrez de Santa Clara propune cifra, mai puţin de crezut, de cinci zile. La rândul lui, Bernabe Cobo afirmă că o scrisoare putea fi transmisă în trei zile de la Cuzco la Lima, aproximativ pe o distanţă de şapte sute de kilometri pe un teren deosebit de greu.

Când o revoltă izbucnea într-o provincie sau un eveniment important cerea o informaţie imediată, incaşii foloseau norii de fum sau, în timpul nopţii, semnalele luminoase, în unele *chucla,* precizează Garcilaso de la Vega, *chasqui* menţineau permanent un foc aprins, pentru a putea, în orice moment, să retransmită instantaneu mesajele.

Un stat de o extraordinară modernitate

Această remarcabilă organizare rutieră şi poştală era, pentru puterea centrală, un instrument de o eficacitate remarcabilă. Pedro Gutierrez de Santa Clara afirmă chiar că şoselele peruviene eclipsau faimoasele drumuri militare ale romanilor. Comparaţia între cele două imperii nu se opreşte, de altfel, aici. Similitudinile sunt numeroase şi, de o manieră generală, *pax încă* nu avea de ce să invidieze *pax romana.*

Refuzând să se supună naturii şi în special reliefului şi cu toate frânele pe care i le punea o populaţie încremenită în structurile sale ancestrale, incaşii au dovedit o extraordinară putere a voinţei.

„Incaşii, precizează Rafael Karsten, au creat o nouă ordine socială şi politică, un adevărat imperiu care, analizat în cadrul epocii sale, trebuie considerat ca aproape fără egal în istorie. Regatul *Tahuantinsuyu,* în timpul lui Pachacutec, Tupac Yupanqui şi Huayna Capac (...) era un stat, în sensul modern al cuvântului, atât de impunător încât suscită neapărat admiraţia noastră, deoarece el dovedeşte geniul oamenilor care l-au întemeiat."

Numeroase polemici

Era un stat atât de modern, încât modernitatea sa a fost la originea lor numeroaselor discuţii între specialişti. Nici o civilizaţie n-a provocat atâtea polemici şi confruntări, ca cea a incaşilor. De mai mult de un secol istoricii şi sociologii se contrazic asupra naturii exacte a societăţii peruvi-ene. Unul din maeştrii cei mai cunoscuţi şi cei mai competenţi ai acestei bătălii a fost Louis Baudin, membru al Institutului, care a publicat, în 1928, faimoasa sa lucrare asupra *Imperiului socialist al incaşilor* şi ale cărui lucrări, cu toată vechimea lor, au rezistat admirabil curentelor structuraliste şi bolilor copilăriei ale noii etnologii. Teza prezentată în această carte nu era nouă, deoarece Heinrich Cunow îi criticase deja premisele în 1896. Acest sociolog german, cunoscut prin părtinirea sa şi ostilitatea sistematică la preţioasa mărturie a lui Garcilaso de la Vega, scria: „Istoria care vorbeşte despre suverani înţelepţi incaşi ce, mai mult prin blândeţe decât prin violenţă, au transformat mase barbare, necunoscătoare în probleme de agricultură, în monarhie socialistă, nu este decât o imensă şi fantastică legendă. Comunismul instituţiilor imperiului incaş nu este altceva decât acel comunism agricol, foarte vechi, născut foarte natural din organizarea în triburi a popoarelor astăzi civilizate, la un anumit stadiu al evoluţiei lor sociale."

în 1964, polemica mai dura încă, pentru că Louis Baudin a răspuns pe un ton energic cu ocazia publicării unei noi cărţi, criticilor pe care Alfred Metraux le-a formulat contra tezei sale. ‚Acest autor, scria el, face greşeala de a dispreţul scriitorii care nu-i împărtăşesc părerea, adresându-le

epitete jignitoare. El se desconsideră, astfel, singur. Pe de altă parte, nefiind economist, artrebui să se abţină să aducă soluţii definitive la probleme economice grele pe care el nu le-a studiat, ca cea a definirii socialismului."

Socialism mai curând decât comunism

De fapt, Louis Baudin nu şi-a însuşit niciodată teza comunismului agricol şi n-a ezitat, din contră, să reproşeze unor autori sud-americani ca J. C. Mariatequi sau V. R. Haya de la Torre, de a fi abuzat de termenul comunism care lui i se pare echivoc, încărcat de un conţinut istoric prea pre-cis, pentru a înţelege o realitate atât de complexă ca societatea peruviană, ai cărei membri erau incluşi în comunităţi unite prin sânge şi printr-o multitudine de legături familiale şi afective. Istoricul, care este şi un economist, preferă termenul de socialism, pe care îl aplică, de altfel, nu atât pentru aceste comunităţi, cât organizaţiei pe care incaşii au încercat să o suprapună ordinii sociale tradiţionale.

„Examinat de aproape, admite el, acest frumos edificiu este departe de a fi perfect şi vom vedea profilându-se elemente de imperfecţiune multiple, unele provenind din nepotriviri de origine veche, menite să dispară în timp, — de exemplu menţinerea schimburilor private — altele, de neîmpăcat cu comunismul, dar nu cu colectivismul — cum ar fi reducerea socializării funciare la mijloacele de producţie atribuind fiecărei familii o suprafaţă de teren cultivabil şi nu o cantitate de produse alimentare — altele, în sfârşit, părând că fac unele breşe, a căror înmulţire în viitor avea să producă prăbuşirea sistemului." O societate fără proprietate individuală, fără piaţă, fără monedă, fără preţuri, fără venituri particulare, în care oferta este reglementată, cererea simplificată, adaptarea de la una la alta asigurată pe cale statistică, unde la nivel centralizat se face evaluarea nevoilor şi a posibilităţilor de producţie, constituirea de stocuri tampon şi o riguroasă aplicare a sancţiunilor, nu poate fi calificată retroactiv ca *socialistă,* în special astăzi când această doctrină de o imprecizie de temut actualmente îşi caută, în fiecare ţară, căi specifice? Fără îndoială, trebuie să ne ferim să atribuim unei civilizaţii relativ îndepărtate în timp şi în spaţiu, categorii sau etichete ivite în societăţile noastre industriale, dar ar fi o greşeală de a nega analogiile sau de a refuza, de teama europocentrismului, orice analiză raţională.

Despotism oriental?

Cu toată vigoarea unor polemici, tezele prezentate nu sunt, de altfel, niciodată atât de contradictorii aşa cum am putea crede. Când Alfred Metraux scrie:.....aşa-zisul stat socialist se aseamănă foarte bine cu o monarhie de tip asiatic", nu face decât să pună problema originii indienilor şi a influenţelor asiatice, asupra cărora noi ne-am lămurit deja, fără a dăuna cu nimic pertinenţei analizelor lui Louis Baudin. Aceste monarhii asiatice, evocate de Alfred Metraux, nu se sprijină ele pe o infrastructură socială care exclude proprietatea privată? Aceasta este atât de adevărat încât însuşi Karl Marx s-a interesat în mod deosebit de ceea ce el numea *despotismul oriental,* căruia i-a făcut analiza într-una din lucrările sale, *Bazele economiei politice,* şi din care s-a inspirat categoric pentru a-şi defini propria concepţie a colectivismului.

Valori cavalereşti

Alţi autori, ca americanul John V. Murra, au subliniat caracterul feudal al raporturilor de la vasali la suzeran care uneau, printr-o mişcare dialectică de supunere şi de concurenţă, pe *curaca* şi pe încă. Este imprudent să vorbeşti de Ev Mediu peruvian, dar valorile cavalereşti de loialitate sau de spirit al datoriei care erau încurajate în aristocraţie şi pe care împăraţii au căutat să le insufle tinerilor nobili şi fiilor de şefi indieni, amintesc indiscutabil de unele trăsături ale Europei medievale. Monarhia cuzconiană a fost, într-o primă perioadă, centrul în jurul căruia se articulau uniunile de comunităţi, care de voie sau de nevoie, îl recunoşteau pe încă, cel mai puternic dintre suverani. Apoi, în a doua perioadă, când puterea sa s-a afirmat mai mult, ea a încercat să dubleze această ierarhie semifeudală, printr-o alta, cea a funcţionarilor, a marilor demnitari şi a guvernatorilor generali, însărcinaţi să supravegheze autorităţile tradiţionale si să le ia locul.

Reciprocitate şi redistribuire

Absolutismul imperial n-a căutat ca sistematic să distrugă structurile ancestrale. El s-a mulţumit să reducă prerogativele uniunilor de comunităţi. Pe plan economic, politica împăraţilor nu a fost diferită: se străduiau mai puţin să reducă mecanismul producţiei şi mai mult să crească efi-cacitatea şi randamentul ei, prin raţionalizare. „Socialismul" incaş s-a adaptat de minune „socialismului" tribal a cărui regulă fundamentală de reciprocitate crea între indivizi sau între

grupuri un schimb reciproc, adică crea ceea ce Karl Polany numeşte *danii* şi *contra-danii.*
Noua clasă conducătoare a făcut totuşi o inovaţie introducând o a doua regulă, cea a redistribuirii, care presupunea o ierarhie, chiar o birocraţie, capabilă să organizeze dubla mişcare centripetă şi centrifugă, de la colectarea de produse plecând de la grupe spre centru, apoi de a redistribui aceste produse grupelor.
„Se poate spune, precizează Nathan Wachtel, în *Viziunea* 7nwns//or(Gallimard, 1971), că reciprocitatea caracterizează viaţa economică la nivelul comunităţilor rurale şi că redistribuirea rezultă dintr-o organizare statală, centrul coordonator fiind întruchipat de încă. Dar redistribuirea nu se opune reciprocităţii, ea apare^din contră, în continuarea ei şi îşi *bazează* pe ea ideologia, în această schemă, un loc deosebit trebuie atribuit şefilor locali, a căror importanţă a fost mult timp neglijată: ei constituie cu siguranţă punctul de legătură între reciprocitatea comunală şi redistribuirea statală."
Controlul şefilor locali
Analiza lui Nathan Wachtel este corectă, dar e mai bine să nu supraapreciem rolul acelor *curaca.* După ce i-au ignorat cu aroganţă mult timp, poate sub influenţa cronicarilor spanioli, istoricii i-au descoperit subit, ca urmare a studiilor etnologice şi le acordă de atunci o importanţă excesivă. Desigur, în multe cazuri, aceşti şefi indieni au constituit o frână în calea politicii imperiale. Văzând că autoritatea lor se spulberă, ei au întreţinut mişcări con-testatare despre care aflăm mai multe din lucrarea lui Felipe Guaman Poma de Ayala. Dar, supuşi de un imperiu de a cărui soartă depindeau, trebuia cu atât mai mult să-i accepte legea cu cât ei erau dublaţi şi supravegheaţi de *tu-cuyricuc,* acei funcţionari *de* sânge incaş, al căror nume însemna *cei care văd tot.* în fiecare an, când se duceau la Cuzco, erau primiţi cu măreţie şi copleşiţi de cadouri.
„Respectarea jurământului de credinţă faţă de încă, scrie Henri Favre, era garantat de fiul sau ruda lui *curaca,* pe care obiceiul local îl desemna pentru a-i succeda şi care era obligat să locuiască la curtea imperială. Moştenitorul prezumtiv al uniunii de comunităţi lăsat astfel ostatic îşi însuşea limba oficială şi cultura dominantă a statului, şi se pregătea să îndeplinească sarcinile viitoare conform aşteptărilor suveranului. *Huaca* principală a uniunii de
comunităţi, care-l reprezenta în general pe strămoşul lui *curaca, era* şi ea reţinută ca ostatecă. Statuia acestuia era depusă într-unul din sanctuarele din Cuzco, în care era venerat. Dacă etnia căreia îi corespundea se revolta, statuia era expusă insultelor publice ale locuitorilor capitalei. împăratului nu-i lipseau deci mijloacele de presiune asupra lui *curaca,* pe care-l supraveghea prin descendenţi şi succesori, dar şi prin ascendenţii divinizaţi. Este adevărat, de asemenea, că de la venirea lui Pizarro, aceşti şefi tradiţionali au acceptat, în cea mai mare parte, să colaboreze activ cu spaniolii. Dar această atitudine, pe care unii au interpretat-o, sistematic, ca pe un act de nesupunere la imperiu, a căpătat semnificaţii diferite în funcţie de provincii. Trebuie să ne amintim că aristocraţia cuzconiană chiar a recomandat această colaborare, în speranţa grăbirii înfrângerii lui Atahuallpa. Unele etnii au avut mult de suferit de la armatele din Quito şi *conquistadores* au apărut totodată ca eliberatori şi aliaţi ai lui Huascar.
Incaşi găsiseră de mult timp un motiv foarte bun de a submina autoritatea acestor *curaca* contestatari: deplasarea populaţiilor, devenite în cursul deceniilor din ce în ce mai compacte, contribuise să dezagrege omogenitatea comunităţilor regionale, în care se înrădăcina legitimitatea şefilor indieni.
O economie verticală: reciprocităţi între înălţimi
într-o ţară ca Peru, dominată de diversitatea înălţimilor, pământurilor şi a climatelor, culturile agricole s-au diferenţiat întotdeauna foarte mult, în cadrul aceleiaşi regiuni. Ţăranii munteni îşi schimbau produsele cu cele ale văilor inferioare, şi această complementaritate între ţinuturile înalte şi cele de jos punea bazele a ceea ce John V. Murra numeşte o *economie verticală.* Astfel, locuitorii din
Chucuito, lângă lacul Titicaca, făceau troc cu lână de lama sau *charqui*— carnea uscată a acestui animal — primind porumb din Sama şi din Moquega, pe coastă, şi primind coca din Larecaja şi din Capinota, din văile calde din interior. Unele reţele de reciprocitate puteau să se întindă pe două sau trei sute de kilometri în linie dreaptă.
Platoul înalt, defavorizat în mod deosebit, era rezervat culturii cartofului pe care ţăranii îl numeau *papa,* din care câteva din cele şapte sute de varietăţi creşteau până la cinci mii de metri altitudine. Clima din *pună* permitea pregătirea unui cartof *(chuno)* uscat alternativ la îngheţ şi la soare, care putea f i păstrat mai mulţi ani. Porumbul, adus mai recent, se cultiva limitat de frig şi de uscăciune, între o mie cinci sute şi trei mii cinci sute de metri altitudine, dar şi de obiceiul in-

dienilor de a nu-l cultiva decât în mici cantităţi, în scopuri mai curând rituale. Incaşii au fost cei care, constatând că porumbul se păstra mai bine decât cartoful, şi-au obligat supuşii să-i extindă cultura.

Munţi „sculptaţi" şi reţele de irigaţii

Pentru aceasta a fost nevoie să se dezvolte şi să se perfecţioneze terasele, care erau singurul mijloc de a mări suprafeţele arate. „Oricine a călătorit în această ţară, scrie Rafael Karsten, înţelege uşor că nu este simplu *să* pregăteşti câmpuri pe poalele abrupte ale înălţimilor (...). Peruvienii construiau, cu pietre brute, rânduri lungi de ziduri paralele, unele deasupra altora, înclinate uşor spre interior, pentru a suporta greutatea pământului cu care era umplut spaţiul dintre aceste ziduri şi coasta muntelui. Obţineau, astfel, un sistem de suprafeţe orizontale a căror lăţime des-creştea pe măsură ce ele creşteau în înălţime (...). Toate terasele epocii incase foloseau ziduri de doi, trei metri

înălţime şi se poate uşor imagina ce imensă cantitate de muncă cerea construirea lor." Dacă ustensilele individuale ale ţăranului, săpăliga de bronz sau cazmaua de lemn *(tacla)* nu s-au schimbat, organizarea politică a imperiului a permis strângerea a mii de supuşi pentru realizarea acestor mari lucrări. Anumiţi munţi au fost, cu adevărat, sculptaţi şi reţelele de irigaţii s-au întins pe sute de kilometri în scurtă vreme.

Dezvoltând tehnica verilor lor, mochica, incaşii au transformat coastele deşertice ale Pacificului în veritabile grădini. Apa cobora din munţi prin canale pavate cu piatră şi se pot vedea şi astăzi pe contraforturile Anzilor, rămăşiţele imenselor rezervoare cimentate. Existau chiar ecluze pentru reglarea debitului, încă Viracocha a pus să se construiască un apeduct imens, cu tuburi de canalizare cu diametrul de treizeci de centimetri, care străbăteau mai mult de două sute de kilometri, descriind o curbă spre vest şi sud, plecând din Cuzco.

Irigarea, legată de utilizarea mai sistematică a îngrăşământului natural, *guano,* care împiedica sărăcirea pământului, a permis peruvienilorsă mărească extraordinar de mult rodul recoltelor şi să depoziteze enorme cantităţi de boabe de porumb, în magazii pe care guvernul le construise în toate provinciile imperiului. Aceste stocuri, la care funcţionarii şi preoţii imperiali aveau acces pentru nevoile lor personale, erau în special destinate să contracareze secetele, recoltele proaste şi foametea.

Pământurile repartizate între împărat, biserică şi ţărani

Pământurile cultivabile erau împărţite în trei părţi: cea a lui încă, cea a Soarelui şi cea a comunităţilor; cu alte cuvinte cele ale statului, bisericii şi ţăranilor. Această împărţire, descrisă de Garcilaso de la Vega, nu aducea cu sine nici un drept de proprietate.

Cronicarii Hernando de Santillân şi Bernabe Cobo istorisesc că, atunci când încă cucerea o provincie, începea întotdeauna prin a proclama asupra tuturor pământurilor *dreptul său exclusiv,* semn al suveranităţii sale. Numai după aceea avea loc împărţirea tripartită. Ţăranii dispuneau deci de un fel de drept de folosinţă asupra unui teren a cărui proprietate teoretică revenea statului. „Desigur, notează Nathan Wachtel, *donaţia* lui încă poate părea fictivă, deoarece, înainte de cucerire, pământurile aparţineau deja comunităţilor. Această ficţiune este totuşi necesară pentru a da *tributului* caracterul său de obligaţie reciprocă."

La Cuzco, domeniul de stat era mult mai întins decât cel al celorlalte două categorii, în provincii, procentajul repartiţiei exploatărilor varia după nevoile administraţiei, obiceiuri, calitatea pământului, voinţa lui încă sau convenţiile făcute cu *curaca.* în valea Chincha, dacă îi credem pe fraţii Cristdbal de Castro şi Diego de Ortega Marejon, partea statului nu depăşea un procent din suprafaţa pământurilor cultivabile. Acest exemplu nu este, desigur, semnificativ dar, în general, ambele părţi, a lui încă şi a Soarelui la un loc, erau mult mai reduse decât cele ale comunităţilor.

Proprietate colectivă pentru ţărani: un simplu uzufruct

în cadrul unui *ayllu,* „proprietatea" pământului era colectivă şi implica raporturi de cooperare între rude şi prieteni, său de întrajutorare privind bătrânii, bolnavii şi infirmii. Toţi membrii grupului erau solidari şi moşteneau în comun un domeniu inalienabil care se numea *marka.* Din necesităţi de exploatare, acesta era împărţit în parcele. Fiecare cuplu căsătorit şi fără copii primea un *tupu,* noi am spune în Europa o parcelă în arendă, a cărei mărime era aproximativ egală cu o jumătate de hectar.

Când apăreau copiii, tatăl primea un *tupu* suplimentar pentru fiecare băiat şi o jumătate de *tupu* pentru fiecare fată, şi le cultiva în numele copiilor săi până ce aceştia deveneau adulţi.

Când fiul se căsătorea, tatăl îi dădea *tupu-u* său şi guvernul îi atribuia un nou lot, imediat ce avea şi el un copil. Din contră, dacă fata se mărita ea trebuia să dea înapoi jumătatea sa de *tupu* colectivităţii. Când un *ayllu,* în caz de creştere demografică, nu mai dispunea de suficient pământ pentru asigurarea împărţirii loturilor, *marka* trebuia mărită, cel mai adesea în detrimentul statului sau al bisericii.

Această distribuţie sistematizată cu grijă de incaşi avea un caracter provizoriu, în fiecare an, se trecea la eventuale redistribuiri sau modificări. Fiecare familie nu dispunea deci decât de un uzufruct şi nu este sigur că ea a avut, cum au scris mai mulţi cronicari, un drept de proprietate autentic asupra casei pe care o ocupa şi asupra peticului de pământ pe care ea îl cultiva pentru nevoile sale personale secundare.

^^-1

,- -Sa*.,-1" -•^•%';'

w?:

t:

Pământurile împăratului şi ale şefilor locali

Vitele si minele

Domeniul de stat era şi el împărţit după reguli complexe pe care le cunoaştem foarte puţin. O parte a pământurilor era cultivată, conform sistemului de tribut, de comunităţile indiene. Alte loturi, se pare că erau atribuite în colectiv unei *panaca* (familii) imperiale. Lângă Cuzco, unele câmpuri cu suprafeţe importante erau destinate mumiilor împăraţilor, adică incaşilor care susţineau că sunt descendenţii acestora. Ele nu erau cultivate de tributari, ci de *yana,* acei „servitori pe viaţă" asupra cărora vom mai reveni, încă îşi rezerva pentru sine şi pentru ai săi, un domeniu particular, pe care, de asemenea, lucrau *yana.*

Sistemul, vorbind drept, nu era atât de rigid, nici atât de simplu cum ar părea, deoarece, în paralel cu acest domeniu de stat, *curaca* cei mai importanţi aveau terenuri particulare care erau cultivate de tributari sau, uneori, de o categorie specială de *yana.*

Nu cunoaştem întinderea acestor loturi, dar Bernabe Cobo ne spune că nimeni, nici chiar nobilii, nu aveau dreptul să se bucure de mai mult pământ decât partea necesară pentru hrana familiei sale. Nu este exclus, evident, că erau şi excepţii. Un *curaca,* deosebit de puternic, căruia împăratul avea interes să-i acorde unele privilegii, putea probabil să obţină să i se confirme uzufructul integral sau parţial al unui domeniu constituit înainte de venirea cuceritorilor din Cuzco. în multe regiuni, pare foarte sigur că şefii indieni au beneficiat în epoca preincasă, de un drept exclusiv, comparabil cu cel al lui încă. După anexarea la imperiu, vechea repartiţie^a pământurilor a fost garantată de administraţia imperială, în schimb, şefii locali nu mai atribuiau unele loturi comunităţilor ţărăneşti, ci le dădeau statului sau clerului.

Modul de distribuire a vitelor, şi în special a lamelor, urma aceleaşi reguli ca împărţirea tripartită a pământurilor între încă, Soare şi ţărani, chiar dacă, foarte adesea, unii *curaca* ajungeau să aibă turme de câteva sute de capete, în regiunea lacului Titicaca, o inspecţie spaniolă, efectuată în 1567 de un anume Garcia Dfez, a putut constata că unul din şefii tradiţionali, Martin Cari, avea trei sute de lame şi că acest privilegiu data dinainte de sosirea *conquistadorilor.*

Minele de aur şi de argint erau în afara regulilor funciare pe care le-am discutat. Teoretic, încă era singurul lor proprietar, dar, practic, după cum a arătat americana Sally Falk Moore, *curaca erau* cei care exploatau zăcămintele aflate pe teritoriul lor. Rezultatul era, de altfel, identic, deoarece aceste metale preţioase nu erau folosite decât în scopuri ornamentale şi de cult, sau pentru producerea podoabelor corporale care marcau diferenţele de statut social. Şefii indieni, desigur, se grăbeau să ofere împăratului sau lui v/y/ac *uma* produsul minelor lor, fără a uita să-şi păstreze o mică parte pentru ei.

Incaşii „stăpânii metalelor"

„Industria" metalurgică, cu toată producţia ei relativ slabă, constituia o activitate importantă. Incaşii, consideraţi de indieni ca „stăpânii metalelor", nu cunoşteau fierul şi nici plumbul, dar căpătaseră o mare experienţă în prelucrarea aurului, argintului şi a cuprului, care era aliat cu staniul ca să dea bronz. Atelierele imperiale produceau chiar platină pe care Europa a cunoscut-o mult mai târziu, în secolul XVIII. „Procedeul de fabricaţie cel mai frecvent folosit,

scrie Henri Favre, era acela denumit *cu ceară pierdută.* El consta
în a modela în ceară obiectul dorit. Modelul era apoi acoperit cu un strat gros de argilă. Când argila se întărea, era pusă într-un cuptor. Ceara se topea şi se scurgea printr-un orificiu si era înlocuită cu un metal topit. Odată metalul răcit, se spărgea argila şi se scotea obiectul ale cărui asperităţi se şlef uiau după aceea."

Diversele tributuri: corvezile

Economia peruviană nu folosea deci metale preţioase pentru schimburile sale şi nu cunoştea nici o formă de monedă. Bunurile circulau prin imperiu — într-o măsură relativ limitată — fie prin troc, fie, mai ales, prin intermediul tributului. Toţi indienii, bărbaţi, căsătoriţi şi în vârstă de mai puţin de cincizeci de ani, erau consideraţi ca tributari sau, termenul este mai exact, ca prestatori de corvezi. Aceştia nu erau obligaţi, decât să-şi pună puterea de muncă în serviciul statului şi al clerului. Fiecare *ayllu*dădea un contingent de oameni care prestau muncă fizică, dar păstra produsul pământurilor care îi fuseseră atribuite. Doar meseriaşii, olari sau aurari (argintari), erau, se pare, impozaţi pe producţia lor care oricum nu le aparţinea. Membrii ay//t/-urilor se duceau pe domeniul lui încă pentru a-l cultiva în comun, şi zilele de lucru erau ritmate de cântece şi dansuri cu caracter aproape religios.

Mita era o altă formă de tribut sau de prestaţie. Era un serviciu personal şi periodic, pe care orice om valid îl datora statului, fie în armată, fie pentru marile lucrări de terasament sau de irigaţie, în timpul absenţei lor din sat, cei care îl prestau erau înlocuiţi de alţi membri din *ayllu* care trebuia să le cultive câmpurile, în conformitate cu regulile de solidaritate. Incaşii nu au făcut decât să generalizeze, să intensifice şi să amelioreze un sistem care exista, după toate aparenţele, dinaintea lor şi de care profitau *curaca.* Aceştia au continuat, cu acordul administraţiei imperiale, să profite de această formă de tribut, pentru nevoile familiilor sau pentru paza turmelor lor.

Exista, în sfârşit, o altă formă de obligaţie: tributul textil. Fiecare familie trebuia să toarcă şi să ţească pentru stat. Unii autori au văzut în asta dovada prelevării din producţie. Nu este aşa, deoarece funcţionarii publici furnizau materia primă, deci, chiar şi aici, tributarii nu dădeau decât forţa lor de muncă. Dacă nu cunoaştem valoarea acestor prestaţii, ştim, în schimb, că depozitele imperiale conţineau enorme cantităţi de textile şi că ţesăturile aveau un rol, totodată economic şi religios sau magic.

încă: Securitate Socială

„Tributul, rezumă Nathan Wachtel, se integrează în sistemul de reciprocitate: ţăranii cultivau pământul lui încă, în schimbul dreptului de folosinţă a pământului comunitar; de asemenea, în schimbul dreptului de a dispune de lâna (sau bumbacul) comunităţii ei lucrau lâna lui încă. Aceste obligaţii rezultă numai din concepţiile asupri proprietăţii universale a lui încă: acesta, Fiu al Soarelui, transrnite supuşilor săi şi o protecţie divină, asigură ordinea societăţii şi oferă favoruri sau recompense. Generozitatea lui încă asigură, în special, întreţinerea ţăranilor bătrâni sau bolnavi, incapabili de a munci, în timp de foamete, el redistribuie comunităţilor rezervele din hambarele sale.

Astfel, ţăranii au sentimentul că participă (a consumul produselor pe care ei le dau cu titlu de tribut. *(Curaca* îndeplineşte la scară redusă un rol analog. De fapt, obligaţiile lui încă par o extindere a obligaţiilor lui *curaca, c&-* Şi cum 'm" periul se constituise calchiind instituţiile sale pe instituţiile
preexistente." Vom vedea, mai **târziu, ce trebuie să credem** despre această ultimă părere.

Legaţi de glie

Pentru evitarea dezorganizării economiei, incaşii le-au interzis indienilor să-şi părăsească comunităţile şi să circule, fără autorizaţie specială, în afara circumscripţiilor lor. Deoarece tributul era suportat în colectiv de fiecare *ayllu,* buna funcţionare a sistemului implica stabilitatea populaţiei. Ţăranii, de altfel, nu se plângeau, deoarece în mintea lor legăturile de reciprocitate erau armătura vieţii comunitare şi orice dezrădăcinare era percepută ca o nenorocire. Totuşi, dacă ea permitea să se reducă riscurile de conflicte, imobilitatea socială contribuia într-un fel să întărească structurile tradiţionale de care se ciocnea socialismul funcţionarilor imperiali.

Indianul trebuia deci să trăiască şi să moară acolo unde se născuse. Singurele mişcări autorizate erau cele care intrau în cadrul acelor *mitmaouri,* şi care erau hotărâte de stat. Aceste migraţii omeneşti, mai curând deportări, cărora nu trebuie să le subestimăm amploarea, se făceau din motive diferite: familii care făceau dovada unor capacităţi agricole deosebite puteau fi instalate în provincii înapoiate pentru a contribui la dezvoltarea lor agrară. Altele, puteau primi ordinul de a se duce în locuri fertile pentru a-şi aproviziona propriul lor *ayllu,* care nu avea suficiente soluri

cultivabile.

Deportări politico-militare

Totuşi, necesităţile politico-militare au fost cele care au provocat cele mai mari deplasări de populaţie: încă alegea *ayllu-ur* cu un ataşament dovedit, locuind în centrul imperiului sau în provinciile bine incaizate şi le trimitea în regiunile nou cucerite, unde luau locul triburilor ce se puteau revolta care erau instalate în apropierea capitalei pentru a le supraveghea mai bine. Chiar şi astăzi, în sectoarele vecine ale vechilor frontiere ale *Tahuantinsuyu,* putem vedea indieni foarte diferiţi pe plan etnic de cei care-i înconjoară: sunt descendenţii nefericiţilor care au fost smulşi de pe pământul lor natal.

Sclavi „privilegiaţi": *y a na*

O categorie mai deosebită de indieni deplasaţi era constituită din *yana,* care fuseseră detaşaţi, pentru totdeauna, din *ayllu-ul* lor. Aceşti „servitori permanenţi" cum îi numeşte Pedro Cieza de Leon, îndeplineau sarcini foarte diverse. Unii serveau aristocraţia, în palate, în temple sau pe câmp, acolo unde indienii *mitayos,* adică indienii legaţi de *mita* (serviciul personal periodic) nu erau suficient de numeroşi sau de competenţi. Alţii aveau sarcini administrative. *Curaca* aveau dreptul şi ei la *yana.* Martin Cari, unul din şefii indieni de la lacul Titicaca, de care am vorbit deja, dispunea astfel, în 1567, de şaizeci de servitori între care, femei şi copii, descendenţii a zece *yana* pe care administraţia imperială îi acordase, odinioară, strămoşilor săi.
Istoricii neomarxişti, cum este cazul lui Carlos Nufiez Anavitarte, sau autori mai clasici, ca Louis Baudin, au văzut în existenţa acestei clase sociale dovada unei sclavii abia deghizată. Ei nu greşesc în totalitate, dar trebuie înţeles clar
că, în acest imperiu în întregime dominat de aristocraţie, noţiunea de *om liber era* relativă. Dacă au avut „sclavi", aceştia au fost indienii în totalitate, legaţi de pământ si închişi în structuri tradiţionale, dar care nu erau mai puţin paralizante, dacă nu chiar opresive. Fn multe privinţe, *yana* erau indivizi favorizaţi şi, în unele cazuri, aducerea lor în „sclavie" semăna, ciudat, cu o emancipare. Unii dintre ei, mult privilegiaţi, au ajuns în posturi importante, care-i aduceau în contact strâns cu nobilimea, si care le permitea chiar să aibă concubine sau alţi *yana* pentru a-i servi.
Acestea au fost, desigur, cazuri excepţionale care au contribuit, de altfel, la întreţinerea unei confuzii şi la credinţa că era vorba de sclavi eliberaţi. De fapt, spre deosebire de sclavii din antichitate sau din America de nord, statutul acestoryana nu era riguros ereditar. Dintre copiii unui *yana,* unul singur putea să moştenească condiţia socială a tatălui său; ceilalţi, când nu dejucau controalele administraţiei pentru a rămâne în serviciul stăpânului, trebuia să se reîntoarcă în *ay/lu-ul* lor de origine unde un *tupu* le era imediat dat. O altă diferenţă fundamentală exista faţă de sclavia tradiţională: cei care foloseau *yana* nu aveau, în nici un fel, dreptul de viaţă şi de moarte asupra lor. Aceşti servitori erau supuşi aceluiaşi cod penal ca ceilalţi indieni, şi judecata lor nu se putea face decât de cei care aveau această sarcină. Nu ştim prea bine, şi pe bună dreptate, cum se constituise această clasă de sclavi. După unii cronicari, aveau originea într-o populaţie indiană din regiunea Yanacu, care se revoltase contra autorităţii incase şi pe care Tupac Yupanqui ar fi condamnat-o mai întâi la moarte, înainte de a o graţia, la cererea lui *coya,* apoi a transfor-mat-o într-un lot de sclavi. Dacă aceşti indieni au dat numele lor acestei categorii de oameni, nu este sigur că au fost ţinuţi mult timp în această situaţie de inferioritate. John V. Murra, reînnoind considerabil studiile sociologice asupra vechiului Peru, apreciază, că sistemul *yana a* fost mai recent decât
putem sa ne imaginăm. Cauza era, explică el într-un articol din *Revista peruana de cultura,* evoluţia economică şi dezvoltarea creşterii animalelor care au condus puterea să transforme pe unii *mitayos* în *yana.*

Recensământuri enorme şi minuţioase

„într-un stat care nu avea alte resurse decât forţa de muncă a populaţiei, scrie Henri Favre, controlul birocratic al demografiei se dovedea indispensabil. Puterea trebuia să cunoască în orice moment cantitatea de energie umană pe care o putea solicita, astfel încât s-o poată împărţi raţional între diversele sectoare ale economiei. Trebuia deci să ţină la zi lista cu supuşii săi pe care căsătoria îi făcea să intre în categoria celor care trebuia să facă corvezi, ca şi a celor pe care boala, vârsta sau moartea îi eliminau din această categorie. Recensământurile enorme şi minuţioase care i-au impresionat cu atât mai mult pe *conquistadores* cu cât ele nu aveau nici un echivalent în Europa secolului XVI, răspundeau acestui singur scop. Noi vom fi mai puţin categorici decât Henri Favre cu privire la Europa, Filip al Il-lea făcând în 1576 o imensă acţiune

de descriere şi de recensământ în Spania, acele *Relaciones de lospueblos de Espana.* Trebuie întotdeauna să ne ferim de o supraestimare prin comparaţie cu civilizaţiile exotice, aşa cum are tendinţa s-o facă entuziasmul etnologilor. La fiecare categorie de vârstă în Peru corespundea o categorie umană foarte precisă, definită prin criterii funcţionale. Până la 9 ani, copilul nu era considerat ca un element productiv — el trebuia totuşi, aşa cum spune o vorbă de duh indiană „să înşire purici pe un fir de păr" pentru ca nimeni să nu rămână neocupat. De la 9 ani, intra într-o altă categorie, utilitară, pentru că avea sarcina să alunge păsările din câmpurile de porumb. La 12 ani
devenea păstor de lame sau ucenic de păstor, apoi, spre 18 ani, trebuia să stea alături de părinţii săi pentru a-şi termina pregătirea pentru viaţa de adult. Spre 25 de ani, el intra în categoria celor care prestau corvezi şi rămânea, astfel, până la 50 de ani. Era, desigur, categoria cea mai importantă şi mai productivă, cea care era recenzată cu cea mai mare scrupulozitate.
De la 50 la 60 de ani, indianul intra în grupa oamenilor în stare să mai facă doar unele servicii manuale. Peste 60 de ani, era considerat bătrân şi, chiar dacă mai putea da sfaturi şi ajuta pe cei mai tineri cu experienţa lui, rolul lui de factor economic era terminat. O ultimă categorie fusese prevăzută pentru bolnavi, infirmi, handicapaţi şi nebuni.

încadrare zecimală

Toată populaţia masculină care era obligată să dea tribut, era împărţită în unităţi zecimale. Un grup de zece oameni constituia unitatea de bază pe care spaniolii au nu-mit-o *decurie.* Deasupra, se aşezau grupele de cincizeci *(decurie* superioară), de o sută *(centurie),* de cinci sute *(centurie* superioară), de o mie, de zece mii, şi de patruzeci de mii, această cifră fiind maximum de tributari ce puteau fi adunaţi într-o singură provincie.
Fiecare din aceste unităţi era pusă sub conducerea unui responsabil ale cărui prerogative variau, desigur, în funcţie de eşalonul ierarhic. *Chunca-camayoc,* şeful unei decurii, nu era decât un maistru, însărcinat să-şi supravegheze oamenii şi familiile lor. Şefii de centurii, *pacha-camayoc,* erau mai curând „judecători" şi trebuia să transmită, în mod regulat, rapoarte statistice asupra populaţiei. Responsabilii grupelor de o mie sau de zece mii, care se numeau *huaranga-camayoc* şi, respectiv, *huno-*
camayoc, aparţineau, aproape întotdeauna, aristocraţiei de sânge. Puterile lor erau foarte mari, deşi erau permanent controlaţi de *tucuyricuc,* viceregele de care am mai vorbit.

Adaptarea omului la plan

Louis Baudin a văzut în această organizare zecimală si raţională, şi în aplicaţiile sale sociale, una din manifestările evidente ale „socialismului" incaş. El scria astfel: „Deoarece naşterile şi decesele modificau împărţirea aritmetică oficială, mărind şi reducând centuriile şi, ca urmare, grupele din care ele făceau parte, trebuia făcută, din timp în timp, o nouă numărare şi o nouă repartiţie în grupe. Aceste revizuiri aveau loc la fiecare doi sau cinci ani, nu ştim sigur din cauză că textele-document nu concordă. In intervalele dintre aceste operaţii şi în special la finalul fiecăreia dintre ele, împărţirea devenea foarte aproximativă deoarece cifrele reale tindeau să difere din ce în ce mai mult de cifrele oficiale. Echilibrul era restabilit aşa cum se face în sistem socialist, adaptând omul la plan şi nu planul la om. în acest scop, preaplinul grupelor cu populaţie în creştere era vărsat spre grupele deficitare sau chiar, când grupul era prea mare, era împărţit. Mai general şi mai simplu, membrii acestor celule prolifice erau trimişi la Cuzco şi folosiţi în serviciul incaşilor. Aptitudinile şi gusturile erau sacrificate ne-cesităţilor planificării."
Problema este de a şti dacă ceea ce Louis Baudin, luându-se după cronicari, a luat drept o realitate administrativă, nu era decât un simplu artificiu contabil pe care statisticienii îl aplicau asupra ordinii sociale tradiţionale. Henri Favre, care apără această interpretare cu vigoare, nu greşeşte total. Este posibil ca incaşii să fi vrut să impună acest tip nou de organizare, dar ei nu puteau să modifice de
azi pe mâine structurile ancestrale profund înrădăcinate. Timpul le-a lipsit. Anchetele făcute de spanioli în momentul cuceririi au scos la iveală unităţile zecimale, dar destul de superficial. Singura unitate de' bază de care indianul se simţea legat, era *ayllu* şi marile ansambluri zecimale se ciocneau mereu de vechile frontiere etnice.

O complexă geometrie umană: dualism, împărţirea în trei părţi şi împărţirea în patru

părţi
Capitala, ca şi imperiul, era împărţită în patru cartiere care purtau numele celor patru *suyu* ale statului *Tahuantin-suyu: Chinchasuyu, Collasuyu, Antisuyu* şi *Cuntisuyu,* repartizate în spaţiu după punctele cardinale. Cu toată valoarea sa simbolică evidentă, legată de cele patru peşteri de unde au ieşit cei patru *ayar,* Manco şi fraţii săi, această împărţire în patru nu prezintă decât un interes relativ. Mai semnificativă este regruparea acestor cartiere, două câte două, pentru a forma două jumătăţi opuse şi complementare totodată: *Hanan Cuzco,* constituită din Chinchasuyu şi Antisuyu; *Hurin Cuzco,* constituit din Collasuyu şi Cuntisuyu. Organizarea dualistă era rearanjată de o împărţire tripartită, care se baza pe cele trei categorii desemnate sub numele de *eoliana,* de *payan* şi de *cayao.* Grupele astfel desemnate erau situate, aparent, într-o ordine ierarhică şi intrau în organizarea sistemului de rudenie, permiţând în acelaşi timp o definiţie socială: *eoliana* desemna grupul şefilor, adică al cuceritorilor incaşi; *cayao* concentra populaţia învinsă, neincasă; *payan* reprezenta, în sfârşit, grupul de auxiliari şi servitori ai şefilor, adică un grup intermediar între indieni şi aristocraţie. Cu toate eforturile făcute pentru clarificare de olandezul R. T. Zuidema, aceste categorii rămân obscure şi par a avea o semnificaţie ezoterică.
Oricum, dualismul şi împărţirea în trei se combinau în Cuzco. Fiecare cartier era împărţit în trei grupe, s| fiecare din aceste grupe era, la rândul ei subîmpărţită, după aceleaşi criterii în trei *ceque.* După Polo de Ondegardo, citat de Bernabe Cobo, aceste *ceque* erau linii imaginare, considerate ca legături ale capitalei cu locurile sacre care se găseau fie în interiorul, fie în exteriorul oraşului şi care, în consecinţă, delimitau unităţile spaţiale.
Cuzco avea deci, în total, două jumătăţi (Hanan şi Hurin), patru cartiere (Chinchasuyu, Collasuyu, Antisuyu, Cuntisuyu) şi douăsprezece grupe de trei *ceque* (patru grupe *eoliana,* patru grupe payan, patru grupe *cayao).* Dar categoriile *eoliana,* payan şi cayao se aplicau şi la patru cartiere. „Ordinea ierarhică a tripartiţiei, scrie Nathan Wachtel, se proiectează asupra organizării dualiste şi cvadripartite. fn acest fel, Chincasuyu este asimilat cu *eoliana,* Antisuyu cu *payan* şi Collasuyu cu *cayao,* în timp ce Cuntisuyu ţine de *payan* şi de *eoliana* în acelaşi timp."
Juan de Matienzo şi alţi câţiva cronicari semnalează că încă generalizase instituţia celor două jumătăţi, în comunităţile de bază ale imperiului. Găsim, despre asta, câteva exemple în *Relaciones geogmficas de las Indias.* Astfel, în Peru-ul meridional, *Collaguas* cuprindeau două grupe: *Yanqui Collaguas* şi *Lare Collaguas.* Fiecare grupă era împărţită în două jumătăţi, *Hanansaya* şi *Hurinsaya,* fiecare jumătate având, la rândul ei, doi *curaca.* Adică, pentru fiecare din cele două grupe o organizare în patru cartiere, regrupate în *două jumătăţi.* Tot în *Relaciones* se menţionează, de asemenea, la *Collaguas,* o organizare tripartită: „Ei se organizează, notează Nathan Wachtel, în conformitate cu instituţiile stabilite de încă, adică în *ayllu* şi *jumătăţi;* încă numea un şef indian în fiecare *ayllu ş* existau trei *ayllu,* numite *eoliana, payan, cayao;* fiecare *ayllu* avea trei sute de indieni şi un şef de care ascultau; şi aceşti trei şefi ascultau şi ei de un şef indian principal, care-i comanda pe toţi.
Configuraţia ideologică a popoarelor indo-europene
In faţa complexităţii problemei şi absenţei unor explicaţii coerente, să încercăm mai întâi să desluşim cele două noţiuni, *Hanan* şi *Hurin,* cărora le cunoaştem mai bine conţinutul socio-istoric. La origine, aceste două cuvinte nu aveau decât o semnificaţie geografică. *Hurin Cuzco* era partea de jos a oraşului, situată în apropierea confluenţei lui Huatanay cu Tullumayo. *Hanan Cuzco,* construit ulterior în amontele celor două râuri, se întindea în direcţia nord-vest, pe coasta colinei *Sacsahuaman.* Am văzut cum cele două *jumătăţi* au simbolizat lupta care-i opunea pe *sinchi* celor *bătrâni* sau, mai exact, unui grup sacerdotal, şi cum încă Roca a rupt legăturile care-l puneau sub dependenţa sau sub controlul preoţilor. Am văzut, de asemenea, cum Reformatorul Lumii, Pachacutec, a ritualizat conflictul, introducând între cele două fracţiuni rivale raporturi de cooperare şi de reciprocitate, restructurând divinităţile cărora ele le erau asociate, şi, în special, conferind puterii imperiale caracterul suveran şi teocratic pe care ea nu îl avusese niciodată până atunci.
Prin reforma sa ideologică, încă a contribuit să golească cele două noţiuni *Hanan* şi *Hurin* de conţinutul lor iniţial. Dar, când se studiază conflictul care, la naşterea imperiului, a opus cele două jumătăţi, este frapantă similitudinea pe care cele două clase o au cu primele două din cele trei funcţiuni care, dincolo de detaliile şi de reinterpretările istorice specifice, făuresc, după Georges Dumezil, configuraţia ideologică fundamentală a popoarelor indo-europene. Cele trei funcţiuni sunt, le reamintim: *prima funcţiune* sacerdotală de suveranitate juridico-politică sau magică; *a doua funcţiune* războinică şi administrativă, cea care dă forţa fizică necesară în război, ca şi în

timp de pace; *a treia funcţiune,* productivă, asociată cu fecunditatea, cu voluptatea şi, uneori, cu feminitatea.

Calitativ şi cantitativ

Trebuie, fără îndoială, să abordăm această comparaţie cu prudenţă şi să nu încercăm, cu orice preţ, să tragem concluzii definitive, pe care un studiu ulterior mai aprofundat, dispunând de materiale mai complete, ar putea să-l infirme. Totuşi, analogiile ce se degajă sunt suficient de clare pentru a merita să fie semnalate: nu numai că *Hurinii* s-au identificat net cu prima funcţiune şi *Hananiicu* a doua, dar raporturile şi conflictele care au izbucnit între ele amintesc surprinzător pe cele care au putut fi observate la unele din popoarele indo-europene. Se vede, astfel, funcţiunea războinică invidiind, contestând, apoi înlocuind funcţiunea sacerdotală care nu-şi mai joacă rolul ei iniţial.

A treia funcţiune nu mai apare desigur în această rivalitate, deoarece ea este reprezentată de o masă indigenă menţinută în rolul său strict şi exclusiv de producător. De altfel, chiar la popoarele indo-europene cele mai omogene, se pare că a existat, aproape mereu, o prăpastie relativ adâncă între a treia funcţiune şi celelalte două. Funcţiunea sacerdotală şi cea războinică reprezintă, într-adevăr, un mod nou de existenţă, care se opune, mai mult sau mai puţin, stilului de viaţă preexistent simbolizat de a treia funcţiune. Atunci când există un conflict, dar şi complementaritate, între cele două prime funcţiuni, există într-un fel, o ruptură între acestea şi cea producătoare, adică între calitativ şi cantitativ, între aristocraţia bicefală care reprezintă adesea, ea singură, elementul indo-european şi masa de ţărani legată de pământ din timpuri foarte vechi, ale migraţiilor preistorice.

Trifuncţionalitate fundamentală

Această *a* treia funcţiune este, totuşi, prezentă în panteonul incaş pe care l-am prezentat deja şi a cărui structură tripartită apare clar ca o structură trifuncţională. Desigur, cu excepţia Soarelui, a lui Viracocha si, poate a lui *Intiilapa,* zeul Tunetului care, după unele trăsături, evocă vechea mitologie germană, zeii peruvieni sunt zei autohtoni şi ar fi o greşeală să le fie comparate însuşirile cu cele ale divinităţilor indo-europene. Dar ceea ce he interesează este constatarea că aceşti zei au fost clasaţi într-un sistem tripartit riguros, conform, cel puţin în aparenţă, cu ideologia indo-europeană. *Hanan Pacha sau Lumea de Sus se* corelează în mod evident cu funcţiunea războinică. *Cay Pacha,* locuinţa zeilor creatori regionali, coincide cu funcţiunea sacerdotală. *UcuiPacha,* în sfârşit, este legată de fecunditate, adică de zeii celei de a treia funcţiuni. Această împărţire nu aduce nici o îngrădire riguroasă. Ca şi cei din pantedanele indo-europene, zeii incaşi au mai multe faţete, după grupul care îi percepe si după epoca în care ne plasăm. *Intiilapa* este mai întâi un zeu de a doua funcţiune, dar pentru că el este şi stăpânul ploii, este asociat şi cu fecunditatea. Soarele însuşi participă la funcţiunea productivă, iar Viracocha nu are funcţie clar definită deoarece, cu toate că a provenit din prima categorie, în calitate de zeu creator, el s-a ridicat la rang de zeu suveran, asociat principiului regal, si el în afara schemei. Dar aceste nuanţe, aceste evoluţii, aceste deplasări nu modifică nimic în structura fundamentală.

Ca în Evul Mediu european

Trifuncţionalitatea ne permite, de asemenea, să lămurim împărţirea pământurilor pe care am descris-o. Orice nou teritoriu cucerit sau anexat era, am explicat asta, împărţit în trei domenii: cel al lui încă sau mai precis al incaşilor, cel al clerului şi cel al ţăranilor. Această imagine tripartită a societăţii ne face să ne gândim la cea a Evului Mediu european, care-i deosebea pe *orantes, bellatoressi laboratores,* adică preoţii, războinicii şi muncitorii-ţărani. în ambele cazuri, împărţirea în trei este foarte explicit funcţională, în sensul că fiecare categorie este definită printr-un specific: *oratores* se roagă şi mijlocesc pe lângă divinitate, chiar dacă ei sunt uneori atinşi de demonul puterii şi al forţei; *bellatores* fac războiul şi organizează pacea în interiorul frontierelor; şi *laboratores* cultivă pământul pentru a asigura hrana tuturor.

Şi aici, o repetăm, încălcările pe care le constatăm între categorii şi care exprimă ambiţii sau dorinţe de posesiune, nu modifică, cu nimic, permanenţa cadrului general. Ori, un profesor de la Universitatea din Tours, J. H. Grisward, a arătat că era greu să nu accepţi f iliaţiunea dintre ideologia europeană a celor trei funcţiuni şi doctrina medievală a celor trei stări. Pentru Peru incaş, unde datele sunt mai complexe şi mai puţin omogene, nu este posibil să ajungem la concluzii atât de categorice. Trebuie să rămânem la ipoteze. Dar putem, totuşi, să ne întrebăm dacă această împărţire tripartită a pământurilor, legată de o împărţire

funcţională, nu dovedeşte, şi în acest caz, persistenţa unei ideologii, deci o gândire specific indo-europeană.

Fără „clasa care deranjează", a negustorilor

Comparaţia este cu atât mai seducătoare cu cât analogia este frapantă între apariţia acelor *bellatores* şi a s/nc/)Alor. în ambele cazuri, vedem o mare fracţiune a aristocraţiei constituindu-se în clasă militară, afirmându-şi puterea şi ciocnindu-se de clasa clericală, adică aceea a intelectualilor proveniţi şi ei în cea mai mare parte din aristocraţie, dar care au pretenţia de a deţine ei singuri ştiinţa şi de a controla puterea. Din acest conflict, uneori mocnit, ai-teori violent, care nu-i priveşte cu nimic pe ţăranii reduşi la starea de *iobagi sau* de „sclavi", apare o regalitate ca produs al războinicilor, care se dezvoltă datorită lor şi cu care intelectualii trebuie să cadă la învoială. Există, totuşi, o diferenţă: în timp ce în Europa, începând cu secolul XIII, schema tripartită se modifică datorită apariţiei a ceea ce Jacques le Goff în *Civilizaţia Occidentului medieval,* numeşte „clasa care deranjează, a negustorilor", care „marchează trecerea de la o economie închisă la una deschisă", economia peruviană rămâne închisă, nu suferă nici o transformare şi continuă să nu cunoască negustorul. Schema rămâne deci imuabilă, cel puţin în aparenţă, deoarece, sub presiunea unui mediu etnic alogen, el încremeneşte în tradiţii cu atât mai rigide, cu cât ele nu mai sunt trăite sau înţelese. Cu alte cuvinte, cadrul rămâne, cu o semnificaţie fără îndoială ezoterică, dar conţinutul a fost puţin câte puţin modificat. Această evoluţie, care a reînnoit fondul dara păstrat forma, explică, poate, existenţa acestei împărţiri tripartite *Collana-Cayao-Payan,* pe care noi am prezentat-o fără a-i cunoaşte, cu adevărat, sensul, şi a cărui funcţionabilitate nu este stabilită.

Un teocratism alogen

în schema ideologică incasă, încă are un statut special, care nu diferă de acela al regilor indo-europeni. Dacă provine din a doua funcţiune de care a rămas strâns legat, împăratul este şi intermediarul între oameni şi Soare, între oameni şi forţele cosmice, ceea ce îl asociază primei funcţiuni. El are, în sfârşit, grija binelui poporului său, ocroteşte recoltele, luptă contra forţelor malefice împotriva cărora aruncă, cu praştia sa, bulgări de argilă înmuiată în sângele lamelor^sacrificate. O legătură îl uneşte deci de a treia funcţiune, într-adevăr, încă întreţine cu structura *tri-funcţională* raporturi complexe şi evolutive. De la statutul său de rege-războinic, în epoca arhaică, el s-a înălţat, datorită lui Pachacutec, la rangul de rege-suveran care, ne-maifiind legat exclusiv de una sau alta din funcţiuni, poate atunci să realizeze şi să încarneze sinteza armonioasă. Dar, ca mulţi alţi reprezentanţi ai aristocraţiei indo-europene puşi în fruntea popoarelor alogene, el nu poate rezista tentaţiei teocratismului care este, la multe din aceste popoare neindo-europene, forma naturală a regalităţii, expresia propriei lor ideologii. El devine atunci, păstrându-şi rolul său militar, rege-preot sau preot-rege.

Analiza pe care am prezentat-o şi care nu poate fi în stadiul actual al cercetărilor decât o ipoteză de lucru, ar părea să confirme ceea ce am spus despre originea incaşilor. Desigur, teoria lui Georges Dumezil are încă detractorii săi, care refuză să vadă în schema trifuncţională o reprezentare proprie popoarelor indo-europene şi care o consideră ca pe o simplă structură antropologică revelată într-o societate oarecare, de un anumit nivel de dezvoltare. Dar Georges Dumezil a avut ocazia, în multe rânduri, să răspundă la astfel de obiecţii. „Dacă este adevărat, precizează el în revista *Noua Şcoală* (nr.10,1969) că orice societate omenească cunoaşte şi satisface necesităţile fundamentale care corespund celor trei funcţiuni, nu a existat decât una care a extras o concepţie despre lume şi o filozofie: aceasta este societatea indo-europeană. Un englez cu care am polemizat cândva susţinea că el a întâlnit cele trej funcţiuni într-o sută de locuri din Biblie. Nu era ceva serios, în realitate, nici egiptenii înainte de contactul cu hitiţii, nici asirienii, nici evreii, nici nomazii siberieni, nici chinezii tiu au conceput o filozofie pe această bază. împărţirea în trei, încarnarea sa într-un număr de mituri sunt de netăgăduit, şi cei care au vrut s-o ignore, arheologi sau alţii, s-au expus la mari decepţii." în *Zeii indo-europenilor* (P. U. F., 1952) el adaugă pentru a fi şi mai precis: „Nici un popor care nu este de origine indo-europeană sau care n-a fost supus unei influenţe indo-europene, istoric demonstrată şi databilă, nu a pus o astfel de structură ca punct de sprijin, drept coloană vertebrală în *ideologia* sau în viaţa sa socială."

Iată ceva, care dă de gândit asupra originii adevărate a incaşilor.

8

Manco II, revoltatul

acă moartea lui Atahuallpa a fost primită cu uşurare de partizanii lui Huascar şi de cei care, în imperiu au avut de suferit din cauza abuzurilor armatei quitoniene, era totuşi periculos să fie lăsat tronul vacant. Un nou încă putea apărea în orice moment, să treacă în fruntea unei mişcări de rezistenţă şi să pună în pericol minusculul corp expediţionar spaniol. Pizarro a avut iscusinţa de a înţelege situaţia, încercând cât mai repede să rezolve problema succesiunii. La Cajamarca se găsea, desigur, fratele mezin al lui Huascar, Tupac Huallpa, care a venit cu promptitudine să se pună sub protecţia acestor *conquistadores* pentru a scăpa de zbirii lui Atahuallpa.

Un Inca-marionetă şi o primă victorie militară

Acest tânărprinţ a fost imediat încoronat cu asentimentul unei fracţiuni importante a aristocraţiei cuzconiene. Pizarro dispunea, deci, de un Inca-marionetă, care îi va servi drept garanţie morală pentru continuarea operaţiilor şi pentru cucerirea oraşului Cuzco unde el dorea să apară ca un eliberator. La 11 august 1533, cu acest nou împărat şi cu generalul Chalcuchima, tot prizonier, spaniolii au plecat la drum spre capitala incasă, situată la o mie de kilometri de acolo.

înaintarea s-a făcut mai întâi fără incidente: după Ca-jamba, Huamacucho, Andamarca — oraşul în care Huas-car fusese asasinat — şi Huaylas, *conquistadores* au ajuns la Recuay, la jumătatea drumului spre Cuzco. Coloana a intrat atunci pe drumul imperial, în lungul lanţului de munţi şi care traversa izvoarele râurilor Pativilca şi Huara. Prudenţa se impunea din ce în ce mai mult, deoarece spaniolii aflaseră că soldaţii lui Chalcuchima, trecuţi sub ordinele altui şef, Yucra Huallpa, se pregăteau să le bareze drumul. La lauja primele lupte au pus faţă în faţă cavaleria spaniolă şi soldaţii peruvieni care, înspăimântaţi de cai şi de împuşcăturile muschetelor, s-au retras spre sud. Temându-se de o regrupare a acestor unităţi cu cele ale lui Quisquis, care controlau în continuare regiunea Cuzco, Pizarro a dat ordin să fie prinşi oamenii lui Yucra Huallpa. Călăreţii i-au străpuns pe fugari cu lăncile şi, la căderea serii, sute de cadavre acopereau solul pe o distanţă de cincisprezece kilometri. Supravieţuitorii se risipiseră definitiv.

Acest prim succes militar era, fără îndoială, liniştitor pentru mâna de cuceritori izolaţi, dar viitorul rămânea, totuşi, îngrijorător, în mod vădit, duşmanul fusese învins de frică. El putea foarte bine să revină la luptă. Datorită informatorilor lor, spaniolii ştiau totul despre capacităţile trupelor care, în mai puţin de două secole, permiseseră incaşilor să-şi croiască un imperiu gigantic.

p

Armatele incase

Până la domnia lui Pachacutec sau a lui Tupac Yu-panqui, armatele cuzconiene erau constituite din recruţi, adică din ţărani care erau mobilizaţi în cadrul *ayllu-ulul* lor. Decuriile, semicenturiile, centuriile, centuriile superioare deveneau astfel unităţi militare care-şi păstrau propriul lor şef şi care-şi înlocuiau la nevoie uneltele de lucru cu arme. Doar ofiţerii erau militari de carieră şi cei mai înalţi în grad dintre ei aparţineau în mod obligatoriu aristocraţiei de sânge incaş. Dar cerinţele cuceririlor i-au forţat pe ultimii împăraţi să formeze unităţi permanente, mai bine instruite, mai călite, recrutate din triburile cele mai combative din teritoriile nou cucerite. Armatele lui Yucra Huallpa sau ale lui Quisquis dispuneau de un mare număr din aceşti indieni, consideraţi de indienii quitchua sau aymara ca străini, chiar barbari. Soldatul peruvian nu purta pe haina sa civilă decât o vestă scurtă, cu mâneci din bumbac, o cască de lemn şi ceva pentru protecţia pieptului, care, în funcţie de provinciile de origine,

putea fi o piele de animal sălbatic, o şipcă de lemn sau o ţesătură dublată. Ofiţerii superiori îşi puneau un smoc de pene colorate la căştile lor, pieptare de metal asemănătoare armurilor şi centuri în culori vii. Litiera generalilor era împodobită cu un băţ având la un capăt pene, în-semnul comandantului.

Praştie, arc şi propulsor

înainte de a se arunca asupra duşmanului, trupele pe-ruviene făceau un zgomot infernal, scoţând strigăte puternice şi sunând din goarnă. Arma lor favorită, cea mai de temut la distanţă, era praştia, pe care indienii erau antrenaţi s-o folosească încă de mici copii. Ea avea avantajul
că folosea ca muniţie simple pietre rotunjite, uşor de obţinut. Era făcută din şireturi de lână sau de piele de doi metri lungime. Utilizatorul viza capul adversarului şi încălzea piatra sau o îmbrăca într-o frunză răşinoasă aprinsă când vroia să dea foc unui acoperiş de paie. Precizia lui era mare; spaniolii si-au dat seama de aceasta în multe rânduri, pe pielea lor.

Altă armă peruviană, arcul, era folosită de indienii veniţi din pădurea orientală. Indienii de pe platou foloseau mai curând propulsorul, foarte vechi în Ameria Centrală, format dintr-un baston lung de cincizecide centimetri având un şanţ la unul din capete si un cârlig la celălalt. Vârful săgeţii stătea în şanţ si coada era fixată în cârlig. Războinicul făcea gestul de lansare a ansamblului, dar reţinea suportul, în aşa fel încât săgeata aluneca pe şanţ si zbura spre ţintă. El purta săgeţile într-un cos pe care-l aşeza lângă el în timpul luptei. Când se luptau corp la corp, soldaţii foloseau ghioage cu capul ghintuit, din piatră sau bronz, topoare şi lănci. Singura armă defensivă era scutul din lemn sau piele, pe care-l înlocuiau, în timpul atacurilor asupra cetăţilor întărite cu un scut mare, colectiv, *din* lemn. Disciplina era menţinută cu o severitate extremă, în timpul primei întrevederi a căpitanului de Soto cu Atahuallpa, soldaţii indieni care se înspăimân-taseră în momentul în care spaniolul şi-a repezit calul spre ei au fost omorâţi. Trupele imperiale aveau, de altfel, o ţinută mândră, un loc important fiind acordat fastului. Dar eficacitatea lor — indiscutabil — nu era întotdeauna la înălţimea pretenţiilor. Unii generali, pe deasupra, foloseau un mare număr de auxiliari necombatanţi si se încărcau cu lame, cu femei şi cu material uneori inutil.

Podul de peste Apurimac

Aparent, spaniolii beneficiau de o foarte mare mobilitate. Dar regiunea accidentată în care pătrundeau, de la lupta de la Jauja, le frâna mult înaintarea. Peisajul vertical al munţilor între care se năpusteau, spre Amazon, cursuri tumultoase de apă, erau favorabile ambuscadelor şi cap-canelor. Şi, mai ales, quitonienii puteau distruge podurile care permiteau drumurilor incase să treacă prin această regiune haotică.

Unul din aceste poduri era, cu precădere, important: cel care trecea peste canionul grandios al Apurimacului. în limba quitchua, *Apu-rimac* înseamnă: *suveranul care vorbeşte.* Era unul din cursurile de apă cele mai sacre ale imperiului. „Se înţelege de ce acest râu a fost sacru, scrie Jean Raspail, înconjurat de sentimente de veneraţie şi de teamă: împresurat pe aproape tot cursul său de ziduri ameţitoare de o mie de metri înălţime, Apurimacul este roşu, roşu din cauza pământului de pe coastele munţilor, pământ sfărâmat de pe stâncile care *barează* cursul apei, pământ măcinat de cascadele de sânge şi de spumă, apoi depus pe malurile râpoase ale junglei, printre lianele de pe mal, în sfârşit, pierzându-se în apele Amazonului, pentru a dispărea la mii de kilometri de acel loc în imensitatea Oceanului Atlantic."

Când *avangarda* spaniolă, sub ordinele lui Hernando de Soto, a intrat în tunelul care permitea drumului să ajungă până la marginea canionului, o surpriză îi aştepta: abisul. Podul de liane împletite fusese ars de quitonieni. *Conquis-tadores* s-au întors, au înconjurat obstacolul înainte de a trece fluviul prin vad, la câtiva kilometri de acolo, încă o dată, norocul surâdea spaniolilor: sezonul uscat le dădea voie să depăşească un obstacol, care, câteva luni mai târziu, s-ar fi dovedit absolut insurmontabil.

I

Contraatac pe ultimul munte

La 8 noiembrie, aproape de Vilcaconga, detaşamentul a început să urce ultimul munte care-l

separa de Cuzco. Oamenii şi caii oboseau din ce în ce mai mult şi înaintarea era mult încetinită. Brusc, căpitanul de Soto, care mergea în fruntea călăreţilor săi, i-a văzut pe duşmani năvălind de pe creastă. Trei sau patru mii de indieni, urlând şi gesticulând, au început să coboare panta, în timp ce o ploaie de pietre s-a abătut asupra europenilor. Profitând de oboseala cailor, peruvienii au căutat lupta corp la corp — singura formă de luptă pe care o cunoşteau bine şi care le permitea să-şi folosească măciucile, bâtele si topoarele. Soto a ordonat retragerea, lăsând cinci sau sase morţi pe teren, cu capul spart. Mulţi indieni au fost omorâţi, dar, pentru prima dată, spaniolii nu mai erau stăpânii luptei. Unsprezece oameni şi paisprezece cai fuseseră răniţi destul de grav. Noaptea, când detaşamentul aştepta cu teamă răsăritul soarelui, Almagro a sosit cu treizeci de călăreţi. Această întărire neaşteptată a permis redresarea situaţiei. La 13 noiembrie, tot corpul expediţionar se găsea la Jaqui-jahuana, la treizeci de kilometri de capitala incasă. Pizarro era convins că Chacuchima controla, într-un fel sau altul, mişcările duşmanului. Prizonierul, care era înlănţuit de mai multe săptămâni, putuse comunica cu exteriorul? Era puţin probabil. Dar spaniolii au hotărât uciderea generalului lui Atahuallpa. Acesta a fost dus în piaţa din Jaquijahuana pentru a fi ars de viu. Valverde, dominicanul, a încercat să-l con-vingă să-şi imite stăpânul şi să se convertească. Războinicul a refuzat categoric şi s-a dus mândru spre rug. Pe punctul de a muri, stăpânindu-si durerea, pe Viracocha, zeul său, l-a chemat şi i-a cerut lui Quisquis, tovarăşul său, să-l răzbune.

Prinţul Manco
se pune sub protecţia conquistadorilor

Această execuţie, ca şi cea a lui Atahuallpa nu putea decât să-i satisfacă pe partizanii lui Huascar. Dar Pizarro putea intra în Cuzco ca eliberator? Inca-marionetă, Tupac Huallpa, murise pe drum doborât de o boală care de la Ca-jamarca îl slăbise continuu...

fnca o dată, totuşi, norocul l-a ajutat. A doua zi după moartea lui Chacuchima, pe o înălţime vecină cu Vilcaconga, un tânăr incaş de douăzeci de ani, îmbrăcat cu o tunică simplă, de bumbac, galbenă, şi-a făcut apariţia. Era prinţul Manco, un frate mai tânăr al lui Huascar, pe care partizanii lui Atahuallpa îl hăituiseră în zadar timp de mai multe luni si care venea să se pună sub protecţia conquistadorilor.

Pizarro, după cum spune fiul lui Manco, Titu Cusi, a încercat imediat să câştige încrederea acestui nou pretendent la tronul imperial:

— Am venit din Jauja cu singura dorinţă să vă eliberez de tirania oamenilor din Quito, i-a spus. Aflând de chinurile la care v-au supus, am hotărât să vin să le pun capăt, ca si sclaviei îndurate de populaţia din Cuzco.

fn faţa minunilor din Cuzco

La 15 noiembrie 1533, spaniolii au sosit în capitală, fără a mai fi întâlnit vreo unitate a armatei duşmane. Quisquis părea că a dispărut, părăsind oraşul pe care-l cucerise câteva luni mai înainte. Văzut de pe înălţimile Carmenca, Cuzco nu părea deloc diferit de oraşele medievale din Europa de nord. Primele case întâlnite de *conquistadores* erau construite din cărămidă sau din noroi uscat, pe o fundaţie de piatră cioplită. Paiele acoperişurilor erau fixate de grilaje din trestie, legate la extremităţi de grinzi. Străzi drepte, întretăindu-se în unghi drept erau toate pavate şi rigole din piatră asigurau scurgerea apei.

După ce au trecut de aceste suburbii, spaniolii au descoperit adevăratele minuni din Cuzco, pe care incaşii le construiseră pe un promontoriu, între Huatanay şi Tullu-mayo, la baza cetăţii Sacsahuaman. într-o albie de piatră, primul din aceste râuri traversa marea piaţă centrală, numită, astăzi, *piaza del Cabildo,* piaţa Consiliului, pe care o împărţea în două sectoare: la vest, *Cusipata,* un fel de parc de distracţie, unde poporul se întâlnea cu ocazia marilor festivităţi; la est, *Aucaypata,* o imensă esplanadă acoperită cu pietriş fin şi mărginită pe trei părţi de palatele de granit ale familiei imperiale. Un sistem de canale de scurgere subterane permitea evacuarea libaţiunilor vărsate ca ofrandă în bazine ceremoniale şi să se elimine din piaţă orice rest nedorit, după sărbătorile cu manifestări cam exagerate, uneori. Aceste palate incase au fost cele care i-au fascinat cel mai mult pe spanioli.

Bernabe Cobo, notează în *Historia delNuevo Mondo:* „Zidurile sunt singurul punct remarcabil al acestor edificii. Dar aceste ziduri sunt atât de extraordinare că-i este greu celui care nu le-a văzut

să le aprecieze perfecţiunea (...). Se poate imagina uşor enorma muncă cerută de ajustarea acestor blocuri aşa cum le vedem încastrate unele în altele (...). Fiecărei proeminenţe de pe suprafaţa portantă a unui bloc, îi corespunde o adâncitură calculată exact pe suprafaţa blocului care-l acoperă (...). O astfel de lucrare a cerut o răbdare infinită. Pentru a se obţine o ajustare atât de perfectă, a trebuit să se facă încercări nenumărate, de pus, de deplasat, de repus, fără oprire..."

•-

Pizarro şi Almagro debarcă în Peru

m

Aurul din Curicancha

fn timpul domniei sale, fiecare suveran construia un palat şi, după moartea sa, edificiul era considerat ca loc de repaus spiritual, păstrat ca atare si întreţinut de nenumăraţi servitori, după cum am văzut. Membrii familiei trebuia să se ocupe chiar ei de mumia lui încă, adevărată sau falsă, care se găsea într-o cameră bogat împodobită, şi pe care o scoteau în marea piaţă cu ocazia unor sărbători.

Toate aceste palate ca şi alte construcţii oficiale au fost rechiziţionate de ofiţerii spanioli. Pizarro l-a luat pe cel al lui încă Pachacutec. Cei doi fraţi ai săi, Juan şi Gonzalo, s-au instalat în cel al lui Huayna Capac. Diego de Almagro şi-a însuşit locuinţa, abia terminată, a lui Huascar. Biserica, desigur, nu a fost uitată la această împărţire: ea a primit un palat, pe fundaţiile căruia s-a construit mai târziu frumoasa catedrală barocă.

Imediat ce au ajuns la Cuzco, *conquistadores* s-au repezit, evident, la *Curicancha,* marele templu al Soarelui. Despuiat de îmbrăcămintea sa de aur, care a servit drept răscumpărare pentru Atahuallpa, şi pe care Quisquis ordonase să fie luată, templul mai avea încă nenumărate bogăţii: obiecte din metal preţios, statuete de lame şi de femei, ulcioare, căni şi, mai ales, la înălţimea acoperişului, o bandă de aur lată de mai mult de douăzeci de centimetri care înconjura tot edificiul, fără a uita grădina artificială, cu spicele de aur şi tijele de argint.

Pizarro pune să fie încoronat Manco II

Imediat după ce s-a instalat în palatul său, Pizarro s-a străduit să instaureze un guvern autohton care să fie în stare, sub controlul a o sută cincizeci de spanioli, să preia administraţia imperiului. Războiul civil dezrădăcinase mii de indieni pentru care exista riscul să se ducă să îngroaşe armatele quitoniene, ai căror generali puteau apărea ca şefi ai unei mişcări de rezistenţă. Ruminahui controla în continuare oraşul Quito şi teritoriile din nord. Quisquis se refugiase cu douăzeci de mii de soldaţi în munţii Cuntisuyu, aproape de izvoarele lui Apuri-mac, într-o regiune inaccesibilă. Singurul mijloc de a izola populaţia de aceşti doi generali nordişti era să refacă, chiar în mod artificial — dar cu maximum de fast — legitimitatea incasă.

încoronarea prinţului Manco, devenit încă Manco II, a avut loc cu toată strălucirea necesară, şi călugărul Val-verde, viitor episcop de Cuzco, a fost sfătuit de Pizarro să închidă ochii asupra caracterului păgân şi „idolatru" al ceremoniei, în faţa a mii de indieni, îngrămădiţi în marea piaţă şi cântând interminabile balade, noul Inca^şi-a făcut apariţia pe un tron purtat pe spinarea oamenilor, în spatele lui, după cum cerea ceremonialul, toţi monarhii îmbălsămaţi fuseseră puşi în litiere decorate în culorile lor personale. Paji şi doamne de onoare, având în mâini apărătoare de muşte, acompaniau acest cortegiu neobişnuit. Festivităţile, care au fost relatate de unul din *conquistadores,* Miguel de Estete, au durat treizeci de zile, fără întrerupere.

Jaful

Multiplicând gesturile de prietenie faţă de suveran, spaniolii au organizat în mod sistematic jefuirea bogăţiilor capitalei. Pizarro, s-a îndatorat pentru a plăti cea mai mare parte a cheltuielilor expediţiei, subvenţia dată de Carol Quintul nea-coperind decât primele cheltuieli. Dar el îşi plătise deja datoriile cu tezaurul lui Atahuallpa. La Cuzco el controla personal repartizarea prăzii între oamenii săi şi a verificat constituirea, în folosul coroanei Spaniei, a unei părţi de o cincime din totalul capturilor. Ofiţerii au fost puşi să-i supravegheze pe auxiliarii indieni care participau cu zel la aceste recuperări. Trebuia să se evite provocarea reacţiilor ostile, care începuseră deja să se observe şi care riscau să capete proporţii infinit mai grave. Spaniolii îşi dădeau destul de bine seama de precaritatea situaţiei lor, pentru a nu merge prea departe şi prea repede, în afară de Cuzco, ei nu ocupau atunci decât două oraşe: Sân Miguel de Piura, pe litoral, şi Jauja.

Tânărul încă avea motive să se neliniştească, dar ceea ce ştim din reacţiile şi din atitudinea lui

dovedeşte că nu-şi dădea absolut deloc seama de adevăratele intenţii ale spaniolilor, în timp ce chiar şi cele mai mici gesturi ale lor erau imediat semnalate lui Pizarro, prin interpreţi-spioni devotaţi, incaşii nu dispuneau de nici o informaţie despre spanioli. Traumatizat de războiul civil şi orbit de ura sa faţă de nordişti, Manco n-a înţeles imediat că avea de-a face cu colonizatori. Aceşti conquistadores erau în ochii lui eliberatorii oraşului Cuzco, aliaţii săi, desigur, lacomi, dar, i se părea lui, dispuşi să-l lase să ia frâiele puterii, să restaureze prestigiul imperial şi să sărbătorească ceremoniile calendarului religios incaş.
De aceea, Manco i-a încurajat pe indienii canari să susţină expediţia militară organizată de spanioli contra lui Ru-minahui. Aceşti indieni, care suferiseră în mod deosebit din cauza armatelor lui Atahuallpa, i-au permis lui Sebastiân de Benalcazar să cucerească Quito, la 22 iunie 1534.
Goana după aur
Totuşi, atitudinea lui încă a evoluat treptat. A aflat, mai întâi, că noi străini debarcau regulat la Sân Miguel de Piura: „eliberatorii" se comportau tot mai mult ca nişte cuceritori. Campania de recrutare de colonişti, făcută în Panama de Hernando Pizarro, a dat rezultate uimitoare, în câteva luni, P/rJ devenise ţinta tuturor aventurierilor din Lumea Nouă. O goană după aur dezlănţuită îi aducea pe cei mai nerăbdători spre acest nou Eldorado. „Ştirile din Peru sunt atât de ex-traordinare, se plângeau funcţionarii din Porto-Rico, încât îi agită şi pe bătrâni, nemaivorbind de tineri... Nu vor mai rămâne colonişti aici decât dacă vor fi înlănţuiţi".
La Santa Măria, Garcfade Lerma se plângea de faptul că *lăcomia peruviană* i-a cuprins pe toţi şi *audiencia* din Insula Espanola deplângea exodul crescând. Din insula sa, Fernandina, Gonzalo de Guzman I-a informat pe Carol Quintul că toţi cetăţenii nu se gândeau decât să plece, împăratul a decretat că nimeni nu se putea îmbarca pentru Peru, dacă nu era un negustor onorabil cunoscut sau un om căsătorit, călătorind cu soţia sa. Dar toate corăbiile disponibile plecau spre Pacificul de sud, încărcate peste măsură de aventurieri plini de avânt.
Indienii în „encomiendas"
Aceşti nou veniţi nu aveau întotdeauna aceeaşi stare de spirit ca primii sosiţi. Mai puţin disciplinaţi decât tovarăşii lui Pizarro, cu atât mai avizi cu cât nu înduraseră suferinţele predecesorilor, aventurierii au contribuit, într-o mare măsură, la înrăutăţirea relaţiilor dintre spanioli şi aristocraţia cuzconiană. Pizarro însuşi, neputând să amâne mereu promisiunile făcute pe drumul spre *Piru,* le-a dat voie
oamenilor săi să acţioneze în calitate de *curaca,* stabilind autoritatea lor asupra contingentelor de indieni. Această practică, sub numele spaniol *encomienda,* fusese folosită pentru prima dată în Insula Espafiola, unde a dus, uneori, la muncă forţată. Carol Quintul a abolit-o în 1520, apoi a restabilit-o în Mexic, în 1526, sub forme mai umanitare, reglementate şi „taxate", în 1529, acordarea de *encomien-dasa* fost prevăzută de *capitulacion-u* acordat lui Pizarro în timpul călătoriei sale la Toledo. Cu toate avertismentele numeroase pe care le primise, Coroana Spaniei nu putea refuza acest privilegiu oamenilor, care, cel mai adesea, finanţaseră ei înşişi cucerirea şi care, fără acest privilegiu, nu s-ar fi instalat niciodată în ţinuturile noi, în care ei n-ar fi putut decât să jefuiască.
„Unul din *conquistadores* a obţinut un *repartimiento* de patruzeci de mii de vasali" precizează Juan Ruiz de Arce, „şi toţi cei care s-au stabilit la Cuzco au primit enorm; nici unul mai puţin de cinci mii de vasali." Coroana era şi ea inclusă în aceste donaţii. Douăsprezece mii de indieni au fost trimise în minele de aur pentru a lucra în serviciul Ma-jestăţii Sale. Pizarro a avut grijă ca cele mai importante *en-comiendas* să fie atribuite familiei sale sau oamenilor originari din Estramadura sa natală. La 20 aprilie 1534, sistemul a fost folosit în regiunea Jauja. La 27 iunie, noi contingente de indieni au fost daţi reprezentantului spaniol al acestui oraş, Alonso Riquelme. Actul de cedare, semnat de Pizarro, preciza: „Vă încredinţez aceşti indieni în paza voastră (...) în aşa fel încât domnia voastră să puteţi să folosiţi serviciile lor pe pământurile voastre, în câmpuri, mine şi ferme, în acest scop vă dau toată împuternicirea, permisiunea şi autoritatea (...) fiind subînţeles că domnia voastră aveţi obligaţia de a-i converti, de a-i învăţa preceptele sfintei noastre Credinţe catolice şi de a vă purta cu ei cum trebuie, aplicând ordonanţele promulgate în beneficiul lor...".

I

Mărturiile sunt diferite asupra soartei ce le-a fost rezervată acestor indieni daţi *în pază* şi atitudinea acestor *conquistadores\a\ă* de ei, a fost diferită, se pare, după regiuni sau după vigilenţa autorităţilor locale spaniole. Aceste diferenţe îi vor duce pe indieni, vom vedea, la reacţii foarte variate faţă de colonizarea spaniolă.

încă umilit

La Cuzco, unde regulile dictate de prudenţă fuseseră respectate cu scrupulozitate în timpul primelor luni de ocupaţie, colonizarea spaniolă n-a întârziat mult să ia forme mai opresive. Chiar tânărul I nea a f ost supus celor mai cumplite umilinţe. Arestat în două rânduri, a fost pus în lanţuri şi prezentat astfel propriilor săi demnitari. Paznicii i-au violat femeile sub ochii lui şi când a încercat să se revolte au urinat pe el.

O astfel de schimbare de atitudine faţă de un prinţ pe care l-au pus pe tron de bunăvoie se explică prin siguranţa din ce în ce mai mare a *conquistadorilor.* Convinşi de victoria lor definitivă, aceştia nu mai simţeau nevoia să respecte o putere care nu mai servea practic la nimic, în plus, de la începutul anului 1535, Pizarro nu mai locuia la Cuzco, el se instalase în noul oraş care fusese întemeiat aproape de vărsarea lui Rio Rimac în Oceanul Pacific, Ciudad de los Reyes, viitorul Lima. Profitând de absenţa guvernatorului, spaniolii din Cuzco au încercat să aţâţe certurile care începuseră să dezbine personalităţile de seamă cuzconiene. Nou veniţii, proaspăt ieşiţi din Caraibe, au dat exemplul brutalităţii. Cu toată protecţia lui Almagro, Manco se lovea în special de ostilitatea tinerilor fraţi vitregi ai lui Pizarro, Juan si Gonzalo, care şi-au sporit faţă de el jignirile inutile.

în cuşca sa de fier din fortăreaţa Sacsahuaman, unde a „stat" în mai multe rânduri, Manco a avut tot timpul să recapituleze tragicele evenimente care se succedaseră de la moartea tatălui său, Huayna Capac: războiul civil, ocuparea oraşului Cuzco de trupele lui Quisquis, arestarea şi asasi-narea lui Huascar, executarea lui Atahuallpa, jefuirea şi dezorganizarea imperiului... Oracolele fostului împărat se înşelaseră deci, propovăduind supunerea faţă de aceşti spanioli. El a protestat, dar puţin prea târziu:

— într-adevăr, spun că sunteţi diavoli şi nu nişte Vi-racocha, pentru că, fără motiv, mă trataţi astfel!

Campania sângeroasă a lui Almagro

încurajat de *villac urna,* marele preot, şi de şefii militari ai aristocraţiei incase, Manco a pregătit în secret o rebeliune care va permite unui stat independent să se menţină până în 1572. Dar înainte de a întreprinde acţiunea decisivă, trebuia să aştepte momentul potrivit, să reafirme voinţa lui de a colabora, pentru a putea ieşi din această fortăreaţă şi să îndepărteze din Cuzco o parte a trupelor spaniole. Cunoscând lăcomia invadatorilor, tânărul suveran le-a vorbit cu insistenţă de minunatul tezaur pe care ei puteau să-l obţină din regiunile izolate din sud. Tentat de aventură, cu atât mai mult cu cât se simţea păgubit de Pizarro la împărţirea teritorială a ţării, Diego de Almagro i-a cerut lui Manco să-i dea un contingent de indieni auxiliari, pentru a cuceri — doar pentru el — acest Eldorado meridional, încă i-a dat satisfacţie şi i-a propus ca ghid pe fratele său, Paullu.

în ianuarie 1536, Almagro intra în Chile, cu soldaţii peruvieni care-i completau rândurile şi cu câteva zeci de spanioli care, sub conducerea lui Pedro de Alvarado participaseră la expediţia contra oraşului Quito. Această

I

campanie militară a fost deosebit de violentă. Cristobal de Molina, diferit de cronicarul cu acelaşi nume citat mai înainte, nu şi-a ascuns dezgustul: „Orice indian *care* refuza să însoţească expediţia era imediat pus în lanţuri, în fiecare seară, îi aruncau pe nenorociţi în carcere mizerabile, în fiecare dimineaţă îi sileau să plece la drum, încărcaţi su-praomeneşte şi morţi de

foame..." Indienii fugeau din satele lor în număr mare, pentru a scăpa de înrolarea forţată de către oamenii lui Almagro. Cete de călăreţi îi urmăreau pe ţăranii care lipseau la apel. „Cum îi descopereau, precizează Cristobal de Molina, îi readuceau în lanţuri. Le luau femeile şi copiii, folosind fetele drăguţe în serviciul lor personal — şi la multe alte lucruri..." Unul din membrii operaţiei se lăuda „că a legat doisprezece indieni cu acelaşi lanţ şi i-a lăsat să moară." Când un indian murea, îi tăiau capul ca să-i îngrozească pe ceilalţi.

încă se revoltă

Manco a aşteptat ca Almagro să se fi îndepărtat destul ca să poată scăpa de supravegherea „protectorilor" săi. Deja lungi cohorte de războinici indieni luaseră drumul spre Cuzco, trecând complet neobservaţi, evitând drumurile deschise şi ascunzându-se în munţi, încă i-a cerut lui Hernando Pizarro autorizaţia de a se duce în valea Yucay pentru a sărbători unele ceremonii şi a avut grijă să promită că va aduce o statuie din aur masiv în mărime naturală. Această promisiune a avut un efect magic: Hernando a acceptat.

La 18 aprilie, în miercurea sfântă, încă a părăsit capitala peruviană, însoţit de *villac urna,* de doi soldaţi spanioli şi de Antonico, interpretul personal al lui Pizarro. Trei zile mai târziu, fratele guvernatorului a aflat că Manco se revoltase şi

că, aproape de Lares fugarul prezidase, cu mare pompă, o adunare a notabilităţilor şi ofiţerilor, cerându-le să jure să continue până la capăt exterminarea sau expulzarea tuturor creştinilor care invadaseră imperiul.

Ca de fiecare dată când se găseau în faţa unei revolte indigene, prima reacţie a spaniolilor a fost să ia iniţiativa. Şaptezeci de călăreţi au plecat imediat în direcţia văii Yu-cay, având misiunea să-i risipească pe rebeli şi să-i lichideze pe şefii rezistenţei. Dar partizanii lui Manco prevăzuseră această reacţie: nu s-au angajat în luptă, au încercat cu prudenţă să hărţuiască detaşamentul timp de mai multe zile, până când un trimis al lui Hernando Pizarro a venit să-l prevină că trebuia să revină foarte repede la Cuzco, în jurul căruia mii de indieni se adunaseră. Nu mai era în oraş nici un călăreţ...

Spaniolii asediaţi în Cuzco

„La înapoiere, a scris Hernando Pizarro, am găsit batalioane de războinici al căror număr creştea fără încetare; aşteptând ca toţi să fie adunaţi, s-au instalat în jurul oraşului Cuzco, pe pantele cele mai abrupte. In curând, au fost în număr atât de mare, încât cei aşezaţi în câmpie erau la fel de numeroşi ca cei de pe pante. Au venit atât de mulţi, încât câmpiile erau pline. Ziua ai fi zis că este un covor negru acoperind totul pe o jumătate de leghe în jurul oraşului; noaptea, atâtea focuri se aprindeau că te puteai crede sub un cer foarte luminos şi presărat de stele." Toţi oamenii în stare să lupte fuseseră mobilizaţi. Cu talentul de organizatori care-i caracteriza pe incaşi, Manco reuşise să-i înarmeze, să-i hrănească şi să-i regrupeze, în ciuda dezorganizării sistemului de comunicaţii şi a depozitelor imperiului şi, în plus, în văzul străinilor si al „colaboratorilor" lor.

încă Huascar prizonier.

Cu toată sălbatica rezistenţă pe care le-o opuneau soldaţii cafiaris şi chachapuyas, organizaţi de Hernando Pizarro, trupele incase au reuşit să pună stăpânire pe cetatea Sacsahuaman care dirija apărarea oraşului. „Şanţurile pe care le săpaseră, scrie Henri Favre, împiedicau călăreţii spanioli să atace. Incendiul pe care-l provo-caseră şi care se întindea treptat în tot cartierul de jos degaja o coloană groasă de fum pe care vântul o ducea peste apărători. Fumului i se adăugau strigătele neîncetate, urletele continue ale indienilor din ambele părţi, care puneau la grea încercare chiar şi nervii spaniolilor cei mai căliţi în lupte. Timp de şaptesprezece zile şi şaptesprezece nopţi, asediaţii au încercat să stăvilească valurile succesive de incaşi care înaintau din stradă în stradă, din casă în casă şi care îi hăituiau spre piaţa principală...".

Atunci când totul părea pierdut, Hernando Pizarro a încercat o ieşire disperată cu ultimii călăreţi care, cu preţul unor mari pierderi, au reuşit să recucerească oraşul şi fortăreaţa. Dar Cuzco continua să rămână încercuit şi expus la noi asalturi. Această situaţie va dura timp de trei-sprezece luni. Toate încercările făcute în scopul ieşirii din izolare s-au terminat cu înfrângeri dureroase. Una din ele aproape a produs o catastrofă.

Se întrec în atrocităţi

Francisco Pizarro organizase, din primele săptămâni ale asediului, expediţii de ajutor. Nici una n-a ajuns la Cuzco. Soldaţii lui Manco le distrugeau pe drum, masacrând auxiliarii indieni până la ultimul om şi capturând rarii supravieţuitori spanioli. Doar a cincea expediţie a scăpat măcelului, retrăgându-se în grabă, puţin după plecare. Rebelii, care recuceriseră toată partea meridională a Peru-ului, înaintau nestăviliţi spre Lima, cu ferma intenţie de a distruge oraşul şi a-i extermina pe

locuitori. Lansându-şi grosul forţelor sale pe litoral, încă spera să-i împiedice pe spanioli să primească întăririle pe care le cereau cu disperare. Dar Lima a rezistat curajos şi trupele hispano-indiene au câştigat o victorie la Atocongo, obligând inamicul să se retragă în munţi. Alonso de Alvarado i-a urmărit pe partizanii lui Manco, aplicând sistematic politica pământului pârjolit.
„La trecerea lui, notează Henri Favre, recoltele erau distruse şi satele făcute cenuşă. Printre populaţiile incaizate din sud, care înclinau spre rezistenţă, represiunea a fost deosebit de atroce. Aici, toate femeile au fost ucise cu sabia împreună cu copiii lor. în altă parte, erau bărbaţi care aveau mâna dreaptă, urechile sau nasul tăiate. La Jauja, trei mii de prizonieri au fost însemnaţi cu fierul roşu, în timp ce şefii lor erau arşi de vii.
Spaniolii nu deţineau monopolul teroarei. De la începutul luptelor, Manco a dat ordine foarte stricte ca *yana* care îi slujeau pe duşmani să fie ucişi până la unul. De altfel, toţi indienii care se dăduseră de partea taberei duşmane erau socotiţi de Manco ca nişte supuşi rebeli şi erau pasibili de pedeapsa cu moartea. O asemenea intransigenţă, care făcea ca etniile din centru şi din nord să fie prizoniere aje alianţei cu spaniolii, a oprit propagarea insurecţiei, în schimb, prizonierii spanioli scăpau cu viaţă dacă acceptau să instruiască armata incasă în arta europeană a războiului. Au fost numeroşi cei care, trădându-şi propria cauză, au consimţit la astfel de treburi. Manco le-a datorat formarea unui escadron de cavalerie şi a unui pluton de artilerie care au intervenit cu succes în diferite lupte."

Apariţia unui partid colaboraţionist

în aprilie 1537, când drumul de la Lima la Cuzco nu fusese încă eliberat, Almagro a revenit pe neaşteptate din Chile, cuo trupă pe jumătate decimată de frig, căldură, foame şi sete. întoarcerea lui Almagro nu a contribuit la întărirea rândurilor spaniole, ci la divizarea lor şi la provocarea unor lupte interne de o violenţă deosebită. Dar expediţia nu a fost în întregime negativă: Paullu, fratele lui Manco, se aliase cu *conquistadorul* jar acesta, pentru a-şi asigura sprijinul lui, i-a oferit *lautu* imperial. Această încoronare, fără mare importanţă şi celebrată în mare grabă a adus, totuşi, în tabăra spaniolă o fracţiune a aristocraţiei cuzconiene. Acest i.ju Inca-marionetă a fost destul de abil pentru a-şi ţine partizanii departe de conflictul dintre almagrişti şi pizarrişti. După asasinarea protectorului său, la 8 iulie 1538, el a ştiut să i se facă recunoscute de Pizarro, pseudoprerogativele pe care Almagro i le acordase. Şi când Pizarro a fost ucis, la rândul lui, la 26 iulie 1541, a reuşit să obţină aceleaşi garanţii, atât de la *conquistadorii* revoltaţi contra Coroanei Spaniei, cât şi de la funcţionarii regali trimişi de Consiliul spaniol al Indiilor pentru a pune puţină ordine în ţară.
Dezvoltarea acestui partid colaboraţionist n-a întârziat să contracareze planurile lui Manco, cu atât mai mult cu cât acesta se luptase în zadar cu indienii huancas care-i barau drumul de nord şi care constituiau, notează Henri Favre, „ziduri de apărare de neclintit, la adăpostul cărora spaniolii puteau să se omoare între ei în linişte."

Moartea lui Manco II

în 1544, datorită foştilor almagrişti care-şi găsiseră adăpost pe lângă el, încă a intrat în legătură cu autorităţile spaniole. Vroia el să negocieze serios sau doar să câştige timp? Nu ştim. Sigur este că, la câteva luni după aceea, a fost înjunghiat în circumstanţe obscure de chiar cei care acceptaseră să fie ambasadorii lui.
Dispariţia figurii eroice a lui Manco a anunţat sfârşitul unui război care devastase Peru-ul timp de opt ani şi care costase viaţa a aproape o mie cinci sute de spanioli, dar ea n-a zdrobit rezistenţa incasă. Aceasta, de mai mult de cinci ani, se stabilise în regiunea muntoasă Vilcabamba, situată pe versantul oriental al Anzilor, între Urubamba şi Apurimac. La Vitcos, un fost post militar avansat al provinciei de graniţă amazoniene, rebelii instalaseră capitala unui mic stat, în care tradiţia imperială fusese restaurată şi menţinută. Imaginea Soarelui fusese depusă acolo, ca şi tezaurele din Cuzco, care putuseră fi salvate de la jaf. O viaţă de curte, impusă prin ceremonialul cel mai clasic, fusese, de asemenea, reconstituită. Dar incaşii, respectându-şi obiceiurile, în acelaşi timp nu şovăiseră să se pregătească la şcoala europeană. Spaniolii fuseseră, de altfel, foarte surprinşi văzând cu câtă rapiditate adversarii lor dobândiseră stăpânirea tehnicilor militare pe care credeau că le puteau păstra doar pentru ei. Manco făcuse chiar senzaţie, apărând într-o zi pe câmpul de luptă purtând o cuirasă şi o cască de oţel, urcat pe un cal de luptă şi înarmat cu o sabie.

Un stat-fracţiune

în 1545, notabilităţile din Vitcos au pus în fruntea acestui stat-fracţiune, pe unul din foarte tinerii fii ai lui încă asasinat, Sayri Tupac. „Raidurile lansate contra proprietăţilor spaniole care începeau să se formeze în zonele temperate ale regiunii Abancay, notează Henri Favre, aduceau incaşilor animale din Castilia, ca şi unelte de fier sau oţel a căror folosinţă n-a întârziat să se răspândească. Interceptarea caravanelor trecând pe drumul din Lima la Cuzco le aducea ţesături şi tot felul de bunuri fabricate în Spania, care erau foarte apreciate. Pe de altă parte, comerţul de

contrabandă care prospera în jurul redutei incase le permitea să cumpere la preţuri foarte mari, mărfuri pe care nu le puteau obţine pe altă cale."
Când a urcat pe tron, Sayri Tupac nu era decât un adolescent şi spaniolii au încercat să profite de vârsta lui fragedă pentru a-l neutraliza. Una din mătuşile sale, care trăia la Cuzco unde se căsătorise cu un *conquistador, a* servit ca intermediară pentru negocieri. Dar aceste negocieri s-au lovit de anturajul tânărului încă, ostil categoric oricărei discuţii cu ocupantul. Ele n-au reuşit decât zece ani mai târziu, în 1555, când încă a ajuns la vârsta la care îşi putea impune voinţa în faţa consilierilor săi şi când a acceptat, după ce a jurat credinţă Coroanei Spaniei, să se retragă pe un vast domeniu ce i s-a dat, unde a murit în 1560, înconjurat de respect şi copleşit de onoruri.
Cea mai mare parte a nobililor de la Vitcos refuzase totuşi să-şi urmeze suveranul şi, imediat după această „trădare", ei s-au „dotat" cu un nou împărat, în persoana altui fiu al lui Manco, Titu Cusi. Statul neo-incas s-a menţinut deci împotriva tuturor, dar tradiţia imperială era încet-încet condamnată să dispară: pentru a se apăra contra unui eventual atac spaniol, ultimii incaşi au fost constrânşi să-şi învingă dezgustul pe care-l aveau faţă de triburile din pădurile vecine ale Amazoniei si să facă apel la aceşti războinici cu faţa vopsită în culori ţipătoare şi cu corpul împodobit cu pene. Pentru a scăpa de dominaţia europeană, trebuia să accepte să îndure influenţa din ce în ce mai apăsătoare a barbarilor. „O asemenea situaţie condamna statul din Vilcabamba, remarcă Henri Favre, căruia Titu Cusi s-a străduit să-i prelungească existenţa printr-o politică care se vroia subtilă, dar care nu putea fi decât echivocă."
Coexistenţă paşnică
în 1565, încă a acceptat să primească un emisar al viceregelui, Diego Rodriguez de Figueroa, dar a refuzat cu încăpăţânare să aplice acordurile la care ajunsese cu el. Fn anul următor, fără a-şi preveni anturajul, a consimţit, totuşi, să fie botezat şi a dat voie augustinilor, călugărul Marcos Garcia si călugărul Diego Ortiz, să propăvăduiască creştinismul pe teritoriul pe care-l controla. Când a murit de pneumonie în 1571, autorităţile militare şi religioase au înlăturat de la tron pe tânărul fiu al defunctului, Quispe Titu, şi l-au preferat pe unchiul său, *Tupac Amaru (Şarpele regal).* Noul suveran a pus capăt imediat acestei experienţe de coexistenţă paşnică. Călugărul Diego Ortiz a fost ucis şi creştinii au fost acuzaţi că l-au otrăvit pe Titu Cusi. Ştiind bine că de-acum era imposibil să fie recucerit imperiul, aristocraţia din Vitos a sperat câtva timp să poată întări statul rebel. Dar această mândră intransigenţă s-a lovit de voinţa sălbatică a noului vicerege, Francisco de Toledo, care, după ultimele încercări diplomatice, a hotărât să trimită o expediţie militară comandată de Martin Garcia de Loyola: drumurile nu erau păzite şi spaniolii nu au găsit nici măcar santinele la podul de pe Urubamba. Ei l-au făcut prizonier pe Tupac Amaru în momentul când acesta încerca să fugă în pădurea tropicală.
Executarea ultimului încă, Tupac Amaru
Purtând încă *lautu* şi pus în lanţuri, ultimul încă a fost dus la Cuzco, unde a intrat pe jos, urmat de prizonieri şi de prada pe care o capturaseră oamenii lui Toledo. Printre trofeele lor, învingătorii aduceau trupul îmbălsămat al lui Manco II şi imaginea de aur a Soarelui. După ce a fost botezat, după cât se pare, fără voia lui, Tupac Amaru a fost decapitat în public, în faţa unei mulţimi îngrozite. „Toate spaţiile acoperite, ca si acoperişurile şi ferestrele parohiilor Carmenca şi Sân Cristobal, scrie Baltazar de Ocampo, erau atât de pline de lume că o portocală căzută n-ar fi putut să atingă pământul, atât erau de strânşi oamenii unul lângă altul. Călăul, un indian canari, a adus săbiile scurte destinate să-l decapiteze pe Tupac Amaru, când un lucru minunat s-a produs. Mulţimea de indieni a scos un astfel de strigăt de durere, că s-ar fi putut crede că sosise ziua Judecăţii de Apoi (...). încă, după ce a primit ultimele cuvinte de îmbărbătare din partea preoţilor care stăteau lângă el, şi-a pus capul pe butuc, ca o oaie. Călăul a înaintat şi, luându-i părul în mâna stângă, i-a tăiat capul djntr-o lovitură şi l-a ridicat pentru ca toţi să poată să-l vadă. în momentul în care capul a fost tăiat, toate clopotele catedralei au început să bată, la fel ca cele ale tuturor mănăstirilor şi a tuturor bisericilor din oraş. Execuţia a provocat multă durere şi a făcut să curgă lacrimi din ochii tuturor. Capul a fost înfipt în vârful unei suliţe lângă eşafod, în fiecare zi, el devenea mai frumos, căci şi încă avusese când era viu o faţă frumoasă. Noaptea, indienii veneau să-l slăvească până ce, într-o dimineaţă, în zori, Juan de la Serra, ducându-se din întâmplare la fereastra sa, a văzut idolatria pe care poporul o săvârşea. Viceregele a fost informat. El a pus să se îngroape capul şi corpul într-o capelă a Catedralei."
Termeni din limba incasă şi limbile unor triburi indigene din Imperiul Incaş
acela - femei alese, Fecioarele Soarelui.

allkamari - pasăre sacră (în limba quitchua).
amauta - grup de înţelepţi, preoţi, savanţi, educatori.
Antisuyu - una din părţile imperiului (la est).
apachita - momâie din piatră.
apu - vicerege care dirija una din cele patru părţi ale imperiului.
askilla - cupă de aur.
atumuruna - oameni albi şi bărboşi veniţi pe mare; strămoşi.
aya - suflet.
ayar - şef de război.
ayllu - comunitate, trib, familie.

C

canichu - persoană însărcinată să facă lumea să râdă (în limba quitchua).
cayao - grupul populaţiei învinse, neincasă. Cay Pacha - Lumea zeilor la suprafaţa pământului,
ceque - subîmpărţiri organizatorice ale oraşului Cuzco. charqui - carne uscată de lama.

•«v-
"JF
•<5«

chasqui - curieri poştali.
chicha - băutură fermentată din porumb.
Chinchaysuyu - una din părţile imperiului (la nord).
chunca-camayoc - şef de decurie (10 oameni).
Chumiilapa - zeu indian care trimite tunetul, grindina şi ploaia (Tunetul Soarelui), eoliana - grupul şefilor, învingătorii incaşi. Collasuyu - una din părţile imperiului (la sud), condeviza - preot însărcinat cu sacrificiile, conopa - zei domestici, corequenque - pasăre sacră foarte rară. cumbi - ţesături din lână de vigonie. cuicuchicui - mică serbare dată pentru fete la pubertate, curaca - şef al unei uniuni de comunităţi. Curicancha - marele templu din Cuzco. Cuntisuyu - una din părţile imperiului (la vest).

H

hanan - asociat al Soarelui (pe plan religios).
Hanan Pacha - Lumea de sus a zeilor (Paradisul).
hatun cuzcui - luna mai.
huaca - locuinţa spiritelor; statuie a strămoşului.
huaman - şoim.
huaracu - examen al viitorului cavaler incaş.
huaranga-camayoc - şef peste o mie de oameni.
hucha (sau hocha) - păcat.
huno-camayoc - şef peste zece mii de oameni.
hurin - asociat al lui Viracocha (pe plan religios).
hutuac - locuinţa spiritelor.

I

ichuri - preot care spovedeşte. Inti - Soare. Inticancha - Casa Soarelui (clădire fortificată servind şi ca sanctuar). Intiilapa - v. Chumiilapa.
Intip Raymin - sărbătoarea Soarelui.

L

lautu - însemn imperial, liasuyhuana - raţă sălbatică.

M

Machu-Picchu - denumirea unui vârf de munte pe care se află ruinele unui oraş (vechiul/bătrânul-vârf de munte), marka - teritoriul comunităţilor agrare lucrat în comun, maskapaicha - însemnele puterii, bentiţa roşie de pe frunte, mita - formă de tribut, mitmac - dislocare de populaţii şi înlocuirea lor cu altele.

N

nusta - tinere fete destinate căsătoriei.

orejones - (termen spaniol) urecheaţi.
pacariscap-villa - tineri deveniţi istorici ai domniei unui încă.
pacha - pământ, lume.
pacha-camayoc - şef de centurie (peste 100 de oameni).
pala - femeia după căsătorie.
panaca - cei cu ascendenţă regală (familia regală).
papa - cartof.
pacarina - loc sacru de origine.
payan - grupul de servitori ai şefilor.
pucara - înălţime.
pună - pământuri la mare altitudine.
Q
quipu - „manuscris" incaş pe frânghii şi sfori cu noduri, quipucamayoc - scrib care întocmeşte quipu-urile şi le citeşte.
Quishu arcancha - templu din centrul capitalei Cuzco.
S
Sapac-lnca - Singurul-lnca.
sheivo - monumente de piatră aşezate lângă momâi.
sinchi - şefi militari; tare, puternic.
soroche - rău de munte.
supai - spirit rău al munţilor care provoacă răul de munte.
Suyu - cartier al capitalei Cuzco.
T
tacla - cazma de lemn. Tahuantinsuyu - imperiul incaşilor, tampu - popasuri pe drum.
tucuyricuc - funcţionari incaşi la sate (cei care văd totul), tupu - teren agricol de circa un pogon.
V
vallaviza - preot însărcinat cu sacrificiile (sau condeviza). villac urna - marele preot, villka - fortăreaţă.
Y
yachahuasi - primul colegiu.
Yahuarcucho - oraş incaş (Laguna sângelui).
yana - servitor special (un fel de sclav privilegiat).
Z
zancu - pastă de porumb, consumată la sărbătoarea Soarelui.